

ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANISTIC SCIENCES

Summer-2019

ISSN 2619-9300

VOLUME: 2

NUMBER: 1

ULUSLARARASI SOSYAL VE
BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF
SOCIAL AND HUMANISTIC SCIENCES

ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANISTIC SCIENCES

Summer-2019

ISSN 2619-9300

VOLUME:2

NUMBER: 1

ULUSLARARASI SOSYAL VE
BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF
SOCIAL AND HUMANISTIC SCIENCES

ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANISTIC SCIENCES

**MM- Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (MM-USOBEBİD) / (MM-
International Journal of Social and Humanistic Sciences (MM-IJSOHUS) yılda iki kez
(Haziran ve Aralık) yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.**

Dergimiz,

**Google Sholar, Türk Eğitim İndeksi, Sindex, Index Copernicus, Issuu, Eurasian
Scientific Journal Index, DRJI, Research Bib, Scientific World Index, Open Access
Library (oalib), Studylib indekslerinde taranmaktadır.**

**MM- Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî
açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.**

Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın
Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade
edilmez.

Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi

2019, Cilt 2 /Sayı 1

Editör Kurulu

Dr. Davut SARITAŞ (Baş Editör)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet KESGİN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Serdar Vural UYGUN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Sanjay MİSHRA

Adigrat University, School of Sociology

Prof. Dr. Sandeep Kumar GUPTA

Sharda University, School of Education

Prof. Dr. Mehmet ZEKİ KUŞOĞLU

Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Asım YAPICI

Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Doç. Dr. Ömer BOZKURT

Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Doç. Dr. Mehmet KALAYCI,

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Fatma Zehra PATTABANOĞLU

Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Doç. Dr. İbrahim TURAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ahmet KESGİN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Dr. Ahmet SARITAŞ

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Mustafa GÜNERİGÖK

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Davut SARITAŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Dr. Namita GUPTA

Department of Science & Technology, Ministry of Science and Technology Govt. of India

Dr. Serdar Vural UYGUN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Ahmet BAYRAKTAR

Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Dr. Tekin ÖNAL

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, , İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Sayı Hakem Kurulu

Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Lütfi ŞEYBAN

Sakarya Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ahmet KESGİN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Doç. Dr. Ahmet GÜLMEZ

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Halil İMAMOĞLUGİL

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kemal YÖNTEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Emin Tamer YENEN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Vural UYGUN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Yıldız ATMACA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi

Editörden,

Sayın araştırmacılar, değerli meslektaşlarım,

Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında yapılan çalışmalar bilimin genel çerçevesi içerisinde özel bir yere sahiptir. Nitekim bu alanlar temelde insanın kendi doğasını anlama arzusu gibi kadim bir motivasyona sahiptir. Ayrıca insan kendi doğasını anlama serüveninin bilimsel etkinlikteki karşılığıdır. Bireysel ve sosyal açıdan insanın doğasına yönelik her çalışma daha iyi bir dünya kurma girişimleri için gereken zemine katkıları sunacaktır. Bu nedenle bu alanlarda yapılan çalışmaların sonuçlarının mümkün olduğu kadar yaygınlaşması gerekir. Bu yaygınlaşmaya hizmet etmek için yola çıkan 2017 yılında ilk sayısını yayınlayan Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergimiz yayın hayatının üçüncü yılına ulaştı. Arkasında güçlü bir akademik yayın (Maarif Mektepleri Yayınları) tecrübesi olan dergimiz her geçen sayıda daha fazla ilgi görmekte ve şimdiden birçok uluslararası veri tabanı ve indekste taranmaktadır. Daha kaliteli indeks ve veri tabanlarında yer almak için de çalışmalarımız devam etmektedir.

Bu yeni sayımızda birbirinden değerli çalışmalarını için dergimizi tercih eden değerli araştırmacılara ve çalışmalarını inceleyen hakem ve yayın kurulumuza teşekkür ediyorum.

Dergimize siz değerli araştırmacıların katkılarına bekler, yapacağınız katkılar için şimdiden teşekkür eder ve başarılar dilerim.

01.07.2019

Davut SARITAŞ, Ph.D.

Editor in Chief

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Education
2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 / Nevşehir-Turkey

<https://dergipark.org.tr/mamusbbd>

ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANISTIC SCIENCES

Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi

2019, Cilt 2 /Sayı 1

İçindekiler

1-19	Türkiye’de Kalkınma Ajansları: MARKA Örneği İncelemesi <i>Development Agencies in Turkey: MARKA Case Study</i>	Bahadır Han ELSEVEN, Çetin YOLDAŞ
20-30	Doğu ve Batı Medeniyetlerinin Etkileşim Alanları <i>Interaction Areas of Eastern and Western Civilizations</i>	Hüseyin Burak GÜRLER, İbrahim SÜN BÜL, İshak COŞKUN
31-51	Porphyrios ve İsağoge’yi Yeniden Düşünmek <i>Reconsidering Porphyry and İsağoge</i>	İsmail KÜÇÜKBAŞOL
52-63	Liberal Felsefenin Sosyal ve Siyasal Yönden Eleştirisi <i>Social and Political Criticism of Liberal Philosophy</i>	Burak ÖZMADEN
64-74	Öğrenme Stratejileri ve Öğretimi <i>Learning Strategies and Teaching of Them</i>	Meliha Aslam ORKUN, Ayşe BAYIRLI

Türkiye’de Kalkınma Ajansları: MARKA Örneği İncelemesi*

Development Agencies in Turkey: MARKA Case Study

Bahadır Han ELSEVEN[†] , Çetin YOLDAŞ[‡]

Geliş Tarihi: 29.03.2019 ✿ Kabul Tarihi: 20.04.2019 ✿ Yayın Tarihi: 01.07.2019

Özet

Sanayi Devrimi’nin etkileri, küreselleşme politikalarıyla birlikte iktisadi karakterlerin çeşitliliğinde ve yapısında büyük farklılıklar meydana getirmiştir. Ülkeler değişen yenedünya düzeni içerisinde rekabet gücü oluşturabilecekleri farklı ekonomi politikalarıyla, yatırımların ve yatırımcıların dikkatlerini üzerlerine çekmek zorundadır. Globalleşen dünya düzeninde kalkınma stratejileri belirlenirken geçmişte kalan merkezi kalkınma politikaları önemini yitirmiş ve yerini bölgesel temelli kalkınma politikalarına bırakmıştır. Bölge esaslı kalkınma politikaları uygulama düşüncesi için yeni ekonomik aktörlere ihtiyaç vardır. Söz konusu olan ekonomik aktörleri bölgesel yapılanmalar ve hatta bölgesel yapılanma içerisinde Kalkınma Ajansları (KA) oluşturmaktadır. Ajansların temel sorumlulukları, bölgesel kalkınmada yol gösterici olma ve bölge ekonomisine canlılık katmalarıdır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki kalkınma ajanslarının gelişimi hakkında bilgi vererek, 26 kalkınma ajansından biri olan MARKA’yı tanıtmak ve bölge kalkınmasına olan etkilerini incelemektir. Çalışmada öncelikle Dünya’daki kalkınma ajansı uygulamaları ile ilgili kısa bilgiler verilecektir. Daha sonra Bolu, Düzce, Sakarya, Kocaeli ve Yalova illerini kapsayan MARKA’nın, TR42 bölgesinde 2010-2017 yılları arasında yapmış olduğu destekleme faaliyetleri betimsel analiz yöntemleri kullanılarak incelenecektir

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Ajansları, Bölgesel Kalkınma, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı

Abstract

The effects of the Industrial Revolution, along with the policies of globalization, have caused great differences in the diversity and structure of economic characters. Countries have to draw the attention of investors and investors with different economic policies in which they can create competitive power within the changing new world order. While the development strategies in the globalized world order have been determined, the central development policies of the past have lost their importance and replaced with regional based development policies. New economic actors are needed for the idea of implementing regional development policies. The economic actors involved are regional structures and even the Regional Agencies (RA). The main responsibilities of the agencies are guiding regional development and bringing vitality to the regional economy. The aim of this study was briefed on the progress of development

* Bu makale; Doç Dr. Ahmet GÜLMEZ danışmanlığında Bahadır Han ELSEVEN tarafından hazırlanan ‘‘ Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü: MARKA Örneği’’ isimli yüksek lisans tezinin kavramsal çerçevesinden elde edilmiştir.

[†] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bölümü, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, bbhdr.hn@hotmail.com

[‡] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, yoldas_cetin@hotmail.com

agencies in Turkey, it is one of 26 development agencies to promote the MARKA and to examine the effects of development. In the study, firstly, brief information about the development agency applications in the world will be given. Afterwards, the support activities of MARKA, which includes Bolu, Düzce, Sakarya, Kocaeli and Yalova provinces, between the years 2010-2017 in the TR42 region will be analyzed by using descriptive analysis methods.

Keywords: Development Agencies, Regional Development, Doğu Marmara Development Agency

Giriş

Dünyada yer alan hemen hemen her ülkede farklı boyutlarda olsa dahi bölgesel dengesizlik problemi görülmektedir. Türkiye’de de Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne bu sorunları azaltmak için bir taraftan araştırmacılar diğer taraftan politika yapıcılar çözüm arayışı içerisinde.

18. yy.da Avrupa’da ortaya çıkan Endüstri Devrimi, dünya üzerinde eşit olmayan kaynakların daha da dengesiz dağılmasına neden olmuş ve belirli bölgeler gelişirken diğer bölgelerin gelişmesine engel olmuştur. 20.yy. en büyük yıkıcı etkisi olan İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’daki olumsuz etkileri azaltmak amacıyla çeşitli politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bu politikalar içerisinde 1950’lerden itibaren en dikkat çekeni Bölgesel Kalkınma Ajansları olmuştur.

Türkiye’nin Avrupa Birliği uyum sürecinde, Avrupa Birliği’ndeki bölgelerarası farklılığı yok etmek ve görece az gelişmiş alanların AB’nin sağladığı fonlardan faydalanmaları sebebiyle, bölgeleme sistemi olan NUTS sistemine geçmiştir. Türkiye’de karşılığı İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) olan NUTS 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararının 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı resmî gazetede yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Karar sonrasında İBBS-1’de 12 bölge, İBBS-2’de 26 bölge, İBBS-3’te 81 ilin istatistikî bölge birimi tanımlanmıştır. 25 Ocak 2006 tarihli ve 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’un yürürlüğe konulmasıyla birlikte bugüne kadar uygulanan ulusal kalkınma anlayışı, yerini yeni bir öngörü olan bölgesel kalkınma anlayışına bırakmıştır. Bu nedenle Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı koordinatörlüğünde İBBS Düzey 2 kapsamına dayandırılarak Kalkınma Ajansları kurulmuştur.

Çalışmada öncelikle kavramsal tanımlara yer verilmiştir. Bunlar, bölge, bölgesel kalkınma gibi kavramlardır. Dünya’da ve Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının gelişimi ve Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA) yapısı ve faaliyetlerini incelemek çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır.

Bölge kavramı

Dünya genelinde net bir tanıma kavuşturulamayan bölge kavramı halen ülkemizde de netlik kazanmış değildir. Bölge ifadesinden kast edilen bazen devletler topluluğu anlamına gelen kıta iken bazen de birden çok devlet topluluğu ya da devlet ölçeğinden bir alt düzey olabilmektedir. Kendi içerisinde belirli birtakım özellikleri olan kara parçası bölge olarak nitelendirilmesinin yanında, bir ülkenin kendi içerisinde bölümlere ayrılan kısmı için yine bölge nitelendirilmesi yapılabilir (Erkal, 1982, s. 12).

Bölge sınırlarının belirlenmesi hususunda açık ve kapsamlı bir kıstas bulunmamasına rağmen, bu sınıflandırılmanın yapılmasına sebep olan nedenler

doğrultusunda, iktisadi, sosyal, kültürel ve coğrafi özellikler gibi birçok kıstas kullanılmaktadır (Dawskin, 2003, s. 133). Avrupa Birliği için bölge; ekonomik, coğrafi, kültürel, etnik, çevreyle ilgili, kentsel ve yönetsel perspektifte yakın olan alan parçalarının bir araya gelmesi olarak ifade edilmektedir (Keskin, 2010, s. 272).

Bir başka ifadeye göre, ulusal ve yerel seviyeler arasındaki ortak nokta -orta düzeyde bir kategori- olduğu söylenebilmektedir. Her bölgenin kendine ait özellikleri ve etkileşim derecesini o bölgenin, coğrafyası ve doğal kaynakları gibi fiziki özelliklerinin yanında üretim yapısı ve tüketim göstergeleri gibi iktisadi ve sosyal özellikleri de belirlemektedir. Bunlara ek olarak, bölge kavramının tanımlanması ve bölgenin sınırlarının belirlenmesinde bazen sadece siyasi bir tercihte yeterli olabilmektedir (Ortadağ, 2010, s. 272).

Bölgesel kalkınma

İktisadi anlamda kalkınma, bir ülkede üretim ve gelir artışının yanında ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal alanlarda meydana gelen yapısal bir değişim süreci olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bir ülkede oluşan niceliksel artışlarla birlikte olumlu niteliksel değişimlerin tamamı kalkınma kavramının içerisinde yer almaktadır. Kalkınma kavramı çoğunlukla az gelişmiş ülkelerin değişim aşamalarıyla özdeşleşmiştir (Berber, 2004, s. 9).

Ülke kalkınması ile bölge kalkınması arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Bölgelerin bir araya gelerek ülke topraklarını oluşturduğu düşünüldüğünde, bölgelerde ortaya çıkan kalkınmanın bağlı oldukları ülkeyi doğrudan etkileyeceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bölgesel kalkınma, ülke içerisindeki bölgelerin diğer bölgeler ve hatta dünya ile etkileşimi sonucu ortaya çıkan, bölge hedeflerini dikkate alan sürdürülebilir kalkınmayı ilke edinmiş, bölgedeki iktisadi aktörlerin harekete geçirilmesiyle bölge refahının artırılmasını hedefleyen faaliyetler olarak ifade edilebilmektedir (İldırar, 2004, s. 16).

NUTS (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics) sistemi

Avrupa Birliği’nde 1981 yılında ülkeleri istatistikî bölgelere ayırmak amacıyla NUTS bölgeleri oluşturulması kararı alınmıştır. AB’ye üye olan ülkeler bölgelerini NUTS’ göre sınıflandırmış ve birliğe aday olacak ülkelerle de müzakereler öncesi bu sistemin oluşturulması gerekli kılınmıştır. NUTS sınıflandırmasında 3 kıstas göz önüne alınmaktadır. Bunlardan ilki, üye ülkelerin bölgelerinde sahip oldukları mevcut potansiyel ve coğrafyasının temel alınmasıdır. Diğer bir ölçüt ise daha çok planlamaya yönelik olarak, benzer doğal varlıklara sahip olan alanların bir araya getirilerek bölge oluşturulması fikridir. Son kıstas ise, bölgelerin sahip oldukları nüfusa göre belirlenmesidir. NUTS Düzey 3 bölgelerinde bulunması gereken minimum nüfus miktarı 150 bin olarak belirlenirken, bu sayı Düzey 2 için 800 bin ve Düzey 1 için ise 3 milyon olarak belirlenmiştir (Arıkan, 2004, s. 39)

Türkiye’de NUTS, AB müzakereleri süreciyle başlayan bölge sınıflandırması çalışmaları sonucunda 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararına göre İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) sistemini kabul etmiştir. Türkiye’de İBBS sistemiyle Avrupa Birliği ülkelerine benzeyen, coğrafya, istatistikî göstergeler, nüfus, bölgelerin sosyo-ekonomik durumlarının değerlendirildiği 3 aşamadan oluşan bir bölge sistematığı oluşturmuştur.

Bu çerçevede Türkiye’de 12’si D zney 1, 26’sı D zney 2 ve il düzeyinde 81’i D zney 3 olmak üzere İBBS yapılmıştır (Taş, 2006, s. 187).

Bölgesel kalkınma ajansları

BKA’lar hem bölge içerisinde hem de bölgeler arasında ortaya çıkan gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla kurulan yapılardır. Ajansların temel amaçları, yörede yer alan potansiyeli harekete geçirerek bölgesel eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgenin rekabet gücünün geliştirilmesi için merkezi yönetim anlayışının yerele yönelmesidir (Arslan, 2005, s. 276).

Dünya’da BKA’lar

Bölgesel kalkınma ve kalkınma ajansları, bilhassa 2. Dünya Savaşı sonrasında önem kazanan ve yaygınlaşan kavramlar olmuştur. Bugün birçok kaynakta BKA ilk  rneklerinin Avrupa’da 1950 ve 1960’lı yıllarda ortaya çıktığı belirtilse dahi, dünya tarihindeki ilk BKA, 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’ne bağlı Tennessee eyaletinde kurulan Tennessee Valley Authority (TVA)’dir. Dönemin ABD başkanı Franklin Roosevelt isteği doğrultusunda kurulan TVA, kamu ve özel sektör iş birliğini sağlayarak bölgede enerji üretimi, nükleer üretim ve  evre temizliğinin arttırılması gibi konularda faaliyetine devam etmektedir (Namal, 2016, s. 8).

Avrupa’da savaşın yıkıcı etkileri ve hızlı bir şekilde gelişen teknoloji, ülkeler ve hatta ülke içerisindeki bölgeler arasında farklılıklara yol açmıştır. Bu sebeplerden dolayı 1950’lerde, Fransa, Belçika, İrlanda ve Avusturya’da, 1960 ve 70’lerde, İtalya, İngiltere, Hollanda ve Almanya’da, 1980’lerde, İspanya, Finlandiya, Danimarka ve Yunanistan’da, 1990’larda ise İsveç, Ukrayna, Portekiz, Polonya, Estonya ve Bulgaristan’da benzer misyonlara sahip olsa da farklı yapı ve uygulamalarda bulunan birçok kalkınma ajansı kurulmuştur (Can ve Ersin, 2007, s. 130).

Türkiye’de BKA’lar

Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması maksadıyla gelişmiş ülkelerde uygulanan bölgesel kalkınma planlarının aksine ulusal kalkınma planları uygulanmıştır. Bu planlar dâhilinde 1968 yılından başlayarak 1999 yılına kadar ‘‘kalkınmada öncelikli y reler’’ uygulaması yürütülmüş fakat istenilen sonuç elde edilememiştir. Türkiye’nin bölgesel kalkınma ve kalkınma ajanslarıyla tanışması, AB müzakereleri çerçevesinde birliğin bölgesel politikalarına uyum sağlama çalışmaları neticesinde 1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesiyle gerçekleşmiştir (Ma , 2006, s. 4).

5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluğu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’un 25 Aralık 2006 tarihinde kabul edilmesiyle beraber İBBS D zney 2 bölgelerinde Kalkınma Ajansları kurulması hedeflenmiştir. İlk aşamada 6 Temmuz 2006 tarihli 26220 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2006/10550 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesine göre iki pilot bölge olan TR62 Çukurova ve TR31 İzm r D zney 2 bölgelerinde Kalkınma ajansları kurulmuştur. İkinci aşamada ise 22 Aralık 2008 tarihli 27062 Resmî Gazetede Yayınlanan 2008/14306 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesine göre TR52 Mevl na, TRA1 Kuzeydoğu Anadolu, TRB2 Doğu Anadolu, TRC1 İpekyolu, TRC2 Karacadağ, TRC3 Dicle, TR10 İstanbul ve TR83 Orta Karadeniz Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Son aşamada, 25 Temmuz 2009 tarihli ve

27299 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi göre TR32 Güney Ege, TR21 Trakya, TR22 Güney Marmara, TR41 Bursa, Bilecik, Eskişehir, TR42 Doğu Marmara, TR61 Batı Akdeniz, TR51 Ankara, TR33 Zafer, TR63 Doğu Akdeniz, TR72 Orta Anadolu, TR90 Doğu Karadeniz, TR71 Ahiler, TR81 Batı Karadeniz, TRB1 Fırat, TRA Serhat ve TR82 Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansları kurulmuştur (Karaarslan, 2008, s. 105).

Türkiye’de BKA’ların amaçları

Kalkınma ajansları, merkezi yönetim bürokrasisinden uzaklaşan ve yerelde bölge sorunlarına doğrudan, hızlı ve etkin bir şekilde çözümler bulmayı amaçlayan kuruluşlardır. Ajansların temel amaçları: bölgede girişimciliğin desteklenerek ARGE ve inovasyon çalışmalarının sağlanması, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve kamu iş birliği sağlanarak bölgesel çözümlerin araştırılması, bölge taleplerini karşılayabilecek mal ve hizmet üretiminde gerekli finansal desteklere çözüm aramaktır (Maç, 2006, s. 6).

5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkındaki Kanun’un 1.Maddesine istinaden kalkınma ajanslarının temel amaçları aşağıdaki gibidir:

- Bölgede kaynakların etkin ve yerinde kullanılmasını sağlama,
- Kamu, özel kesim ve STK kuruluşları arasında bir işbirliği sağlamak ve bölgedeki sıkıntılara ortak çözümler bulma,
- Bölgede yer alan mevcut kaynakları harekete geçirerek, ulusal kalkınma planlarıyla uyumlu yerele düşen görevleri yerine getirmek ve gelişmeyi hızlandırmak,
- Bölge içerisinde gelişmişlik farklarını daraltmak,
- Sürdürülebilir bir kalkınma sağlamaktır.

Türkiye’de BKA’ların görevleri

5449 sayılı ‘‘Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’’ tarafından ajanslara verilen görevler şu şekildedir:

- Bölge plan ve projelerinin yürütüldüğü çalışmalara destek olmak ve bu çerçevede desteklenen çalışma ve projelerin takibini yapmak, incelemek ve neticelerini Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek,
- Yerel yönetim planlama faaliyetlerine teknik yardım sağlamak,
- Bölge plan ve programlarına uygun bir şekilde kamu, özel kesim ve sivil toplum örgütleri iş birliğiyle yürütülen projelerin takibin gerçekleştirmek, yörenin kırsal kalkınmayla ilgili dirayetinin geliştirilmesine katkıda bulunmak,
- Bölge vilâyetlerinde girişimcilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının görev yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemlerinin yanında diğer idari işlemlerini ilgili mevzuatta yer alan müddet içerisinde neticelendirmek üzere takibini gerçekleştirmek,
- Bölgesel gelişme amaçlarının gerçekleştirilmesi için; kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişki ve ortaklığı geliştirmek,
- Bölgenin mevcut doğal ve ekonomik kaynaklarını belirlemek,
- İktisadi gelişmenin hızlanması ve rekabet gücünün arttırılmasına ilişkin faaliyetler yürütmek,

- Ajansın çalışmaları, projeleri, finansal yapısı ve ajanla ilgili diğer konuların güncel olarak ulaşılabileceği bir internet sitesi oluşturmak.
- Bölgenin sahip olduğu iş ve yatırım olanaklarını, ilgili kurum ve kuruluşlarla beraber ulusal ve uluslararası alanlarda tanıtımını yapmak.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 25 Ocak 2006 tarih ve 5549 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanununun 3'üncü maddesine dayanılarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nın koordinasyonunda, 25.07.2009 tarihli ve 27299 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur (MARKA, 2012, s. 27).

MARKA sorumluluğu dâhilinde olan Sakarya, Kocaeli, Düzce, Bolu ve Yalova illerindeki kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki birlikteliği sağlayarak bölge kalkınma politikaları hazırlayan, bölge kaynak ve potansiyellerinin etkin bir şekilde kullanılmasıyla bölgenin kalkınmasını hızlandırmak ve rekabetçi yapıya kavuşmasını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren tüzel kişiliğe sahip bir kamu kurumudur (MARKA, 2012, s. 28).

Bölge kapsamındaki vilayetlerin Valileri, Büyükşehir Belediye Başkanları, Belediye Başkanları, İl Genel Meclisi Başkanları ve Sanayi ve Ticaret Odası Başkanları ajansın Yönetim Kurulunu oluşturur. Ajansın icra organı olan Genel Sekreterlik, alanında uzman, iyi derecede yabancı dile sahip kamu ve özel sektörün deneyimli personeliyle çalışmalarını sürdürür. Yasal dayanağın oluşturduğu üstünlük ve güçle; kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler arasındaki iş birliğini sağlar (MARKA, 2012, s.28).

Ajansın misyonu, bölgede sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek amacıyla sosyal ve ekonomik kaynakların etkin kullanılacağı politikaları saptamak ve tüm paydaşlarla koordineli ve çalışanların katılımını sağlayarak, kalkınma politikaları için hazırlanan plan ve programlar kapsamında nitelikli ve yol gösterici çalışmalarda bulunmaktır (MARKA, 2015, s. 4).

Ajansın vizyonu ise, bölge için gerekli olan sürdürülebilir kalkınmayı küresel standartlara ulaştırmış ve iş mükemmelliği doğrultusunda devamlı kendini yenileyen "MARKA" ajans olmaktadır (MARKA, 2015, s. 4).

2010 yılı desteklenen projeler

Faaliyetlerine Mart 2010 yılında başlayan MARKA, aynı yıl içerisinde ilk mali destek programı olan "KOBİ'lerin Rekabet Gücünün Arttırılması Mali Destek Programı"nı açıklamıştır. Bölgedeki küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin rekabet güçlerinin ve rekabet edebilirlik kapasitesinin arttırılması hedefleriyle programın bütçesi 15.000.000TL olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda program dâhilinde 322 proje başvurusu alınmış ve toplamda 63 projeye 11.700.000TL mali destek sağlanmıştır. Ajansın başka bir müdahale aracı olan "teknik destek" mekanizması ile yöredeki aktörlerin bölgesel kalkınmaya etkide bulunabilecek fakat kurumsal olarak kapasite eksikliğinin sonucunda hazırlık ve uygulama evrelerinde karşılaşılabilecek sıkıntıların çözümleri için teknik destek sağlanması amaçlanmaktadır. 2010 yılında 155 teknik destek başvurusu içerisinde, 81 kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşu 556.000TL

destek sağlanmıştır. 2010 yılında desteklenen bazı projeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (MARKA, 2019, s. 94).

Tablo 1. 2010 Yılında Desteklenen Bazı Projeler

Proje Adı	Proje Bilgileri
Netmak Kaldırma Ekipmanları Test Laboratuvarı Kurulumu (mali destek)	Başvuru: Netmak Metal Makine San. Tic. Ltd. Şti. Uygulama yeri Sakarya ili olan projenin toplam bütçesi 419.136TL ve toplam hibe 181.948TL’dir. Proje kapsamında 1000 tona kadar kapasiteye sahip 700 bar basınçlı hidrolik krikoları ve 6 metreye kadar uzunluktaki kaldırma sapanlarını 200 ton yük kapasitesi ile test edebilecek yatar gerilim test cihazlarından oluşan laboratuvar kurulmuştur.
Fay Hattı Ölçümü ve Risk Ölçümü (teknik destek)	Başvuru: Bolu İl Özel İdaresi Uygulama yeri Bolu ili olan proje kapsamında, sağlanan danışmanlık desteği ile yıkıcı depremleri üreten fay hattının geçtiği Bolu ilinin fay haritası çıkartılmıştır. Haritada risk değerlendirmesi yapılmıştır. Bu kapsamda Bolu’da 1 adet mesafe, ivme analizi, 2 adet derin sismik ve yansıma analizi yapılmıştır.
Teknoloji Yenileme Projesi (mali destek)	Başvuru: EMC Elektronik Sanayi İnşaat Ticaret Ltd. Şti. Uygulama yeri Kocaeli ili olan projenin toplam bütçesi 638.162 TL ve toplam hibe tutarı 179.477 TL’dir. Proje kapsamında askeri projeler için üretilen EMC filtre, şalter vb. ürünlerin kalitesini arttırmaya yönelik test teknolojiler yenilenmiş, test laboratuvar altyapısı geliştirilmiştir.
Yalova İli ve İlçelerinde İmalat Sanayi Envanterinin Çıkarılması Projesi (teknik destek)	Başvuru: Yalova Ticaret ve Sanayi Odası Uygulama yeri Yalova ili olan projede, Yalova Ticaret ve Sanayi Odası’nın görev bölgesi içerisinde yer alan imalat sanayi envanteri oluşturulmuştur. Yalova’ya yapılacak yatırımlar için bir yol haritası çıkartılmıştır. Yatırımların etkin kesimlere aktarılmasında ve yatırımcıya yönelik tanıtım çalışmalarında daha doğru yöntem ve stratejiler geliştirilmesinde yararlı bir proje olmuştur.

Kaynak: MARKA Proje Veri Tabanı 2010-2019 verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2011 yılı desteklenen projeler

2010 yılından edinilen tecrübeler doğrultusunda 2011 yılında, ‘‘KOBİ’lerin Rekabet Gücünün Arttırılması Mali Destek Programı’’ dışında iki yeni mali destek programı tasarlanmıştır. Kâr amacı güden ve gütmeyen kuruluşla için ‘‘ AR-GE ve Yenilikçilik’’ adı altında tasarlanan iki farklı mali destek programı dâhilinde ‘‘ bölge içi yenilikçi ürün, teknik, yöntem ve süreçlerinin geliştirilmesi katma değere dönüştürülmesine yönelik çalışmaları destekleyerek, bölgenin gücüne katkı

sağlanması” hedeflenmektedir. Açılan mali destek programlarına yoğun bir ilgi olmuş ve tüm programlara toplamda 312 başvuru yapılmıştır. “KOBİ’lerin Rekabet Gücünün Arttırılması Mali Destek Programı” dâhilinde 52 proje: “AR-GE ve Yenilikçilik” başlığı altında kâr amacı gütmeyen kuruluşlar kategorisinde 18 ve aynı başlık altında kâr amacı güden 3 proje desteklenmiştir. 73 projeye yaklaşık olarak 13.110.000 TL destek sağlanmıştır. Kalkınma ajansının bir diğer desteği olan “Doğrudan Faaliyet Desteği” uygulamasının maksadı, bölge planının uygulama kapasitesini geliştirmek, bölgesel kalkınmaya destek olmaya yönelik araştırma, planlama ve uygulanabilirlik faaliyetlerine mali destek sağlamak olarak belirlenmiştir. MARKA Doğrudan Faaliyet Desteği modelini ilk olarak 2011 yılında uygulamıştır. Bu kapsamda alınan 128 başvurudan 36 tanesi takriben 1.455.000 TL tutarında destek almaya hak kazanmıştır. 2011 yılı içerisinde Doğu Marmara Bölgesi’nde faaliyette olan 89 kurum ve kuruluşa toplamda takriben 750.000 TL tutarında teknik destek verilmiştir. 2011 yılında desteklenen bazı projeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (MARKA, 2019, s. 114).

Tablo 2. 2011 Yılında Desteklenen Bazı Projeler

Proje Adı	Proje Bilgileri
Bolu’dan Gelen Lezzet (mali destek)	Başvuru: Deniz Unlu Mamulleri ve Pastacılık Gıda Sanayi Turizm İnş. Tic. Paz. Ltd. Şti. Uygulamayı yeri Bolu ili olan projenin toplam bütçesi 621.078 TL ve toplam hibe tutarı 286.792 TL’dir. Proje kapsamında satın alınan makine donanımları ile tedarikçiden alınan çikolatanın üretimini firma kendi bünyesinde gerçekleştirmeye başlamış ve krokan üretiminde otomasyona geçmiştir. Üretim, ambalajlama ve tedarik zinciri konularında süreç iyileştirmeleri yapılmıştır. BOLÇİ’nin üretim kapasitesi, cirosu ve ihracat tutarları proje sonrası süreçte büyük ölçüde artış göstermiştir. Proje kapsamında %34 kapasite artışı sağlanmış ve ilgili personele teknik eğitim verilmiştir.
Traktör ve Kamyon Üretim ve Montaj Hattı (mali destek)	Başvuru: Isılsan Makine San. ve Tic. Ltd. Şti Uygulama yeri Sakarya ili olan projenin toplam bütçesi 741.620TL ve toplam hibe tutarı 264.958TL’dir. Proje kapsamında traktör ve kamyon grupları komple parçalarının üretileceği yeni bir üretim hattı ve otomatik montaj istasyonu kurulumu gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulan sistemlerle firmanın rekabet gücü ve üretim kapasitesi artmıştır. Proje kapsamında teknik konularda 25 adam/saat eğitim yapılmış ve %21 kapasite artışı sağlanmıştır.
Spider Kalıbının Geliştirilmesi (mali destek)	Başvuru: Kolaylı İnşaat Malzemeleri Otomatik San. Tic. ve Paz. Ltd. Şti. Uygulama yeri Kocaeli ili olan projenin toplam bütçesi 310.084 TL’dir ve toplam hibe tutarı 145.832 TL’dir. Proje kapsamında oto aksesuarları sektöründe yurt dışından ithal edilen ürün kalıplarının üretimi firma bünyesinde yapılmaya başlanmıştır.

Sermayecik Köyünde Albion ve San Andreas Çilek Çeşitleriyle Plantasyon Yenileme Projesi (mali destek)	Başvuru: Altınova Kaymakamlığı Uygulama yeri Yalova ili olan projenin toplam bütçesi 74.150 TL’dir ve toplam hibe tutarı 49.198 TL’dir. Proje kapsamında Sermayecik Köyü’nde yetiştirilmekte olan ve artık günümüz Pazar şartlarını karşılamayan, verimliliği az Cabarla çeşidinin yerine daha yüksek verim ve ürün kalitesine sahip Albion ve San Andreas çeşitlerinin bölgeye uyum sağlayıp sağlamayacağı araştırılmış ve araştırma sonucunda uyum sağlayan türlerin bölge halkına tanıtı gerçekleştirildikten sonra üretimi geçilmiştir. Köydeki üretim alanında %50 artış yaşanmış ve 250.000 fide üretilmiştir.
Fotoğrafçılık Eğitimi (teknik destek)	Başvuru: Düzce Konuralp Müzesi Proje kapsamında Düzce ilinin tek müzesi olan Konuralp Müzesi’nin tüm taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması, kayıt altına alınması, tanıtılması ve yayınlanması amacıyla müzede görevli personele fotoğrafçılık eğitimi verilmiştir. Bu sayede Düzce’deki kültürel değerlerin korunması ve tanıtılmasına katkı sağlanmıştır.

Kaynak: MARKA Proje Veri Tabanı 2010-2019 verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2012 yılı desteklenen projeler

Geçmiş yıllardan elde edilen tecrübeler doğrultusunda mali destek süreçlerinin çevrimiçi bir şekilde faaliyet göstermesini sağlayan Kalkınma Ajansları Yönetim Sistemi’nin (KAYS) tasarım sürecini mümkün kılmak için kalkınma ajansları 2012 yılında mali destek programlarına çıkmamıştır. Mali destek programlarının yokluğunda teknik destek ve doğrudan faaliyet destekleri ile diğer çalışmalara önem verilmiştir. 2012 yılı teknik destek programı dâhilinde 107 başvuru gerçekleşmiş, 48 teknik destek talebine toplamda 455.000 TL destek verilmiştir. 2012 yılının sonlarına doğru işte girişimcilik kurlarının desteklenmesi adına ‘‘ Girişimcilik Potansiyelinin Arttırılması Teknik Destek Programı’’ ilan edilmiş ve bu çerçevede 5 ilde toplam 25.000 TL tutarında 19 girişimcilik eğitimi düzenlenmiştir. Doğrudan faaliyet desteği kapsamında 69 başvuru yapılmış, 22 projeye toplamda 1.000.000 TL üzerinde destek sağlanmıştır. 2012 yılında desteklenen bazı projeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (MARKA, 2019, s. 156).

Tablo 3. 2012 Yılında Desteklenen Bazı Projeler

Proje Adı	Proje Bilgileri
Kocaeli’nin Sektörel Görünümü (doğrudan faaliyet)	Başvuru: Kocaeli Ticaret Odası Uygulama yeri Kocaeli ili olan projenin toplam bütçesi 52.101 TL’dir ve toplam hibe tutarı 22.583 TL’dir. Proje kapsamında Kocaeli’de faaliyet gösteren ve ilimizin ekonomisi için önemli olan 15 sektör ile ilgili detaylı istatistikî araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Sektörlerin istatistikî verilere göre sıralaması oluşturulmuştur.

		Bu sektörlerin ilimize katkıları sektörler arası karşılaştırma yapılarak incelenmiştir. Yapılan araştırmalar, toplantılar ve analizler sonucunda Sektörel Durum Analizi raporu hazırlanmıştır.
İleri Teknikleri Kazaları Minimuma İndirme (teknik destek)	Sürüş ile (teknik destek)	Başvuru: Sakarya Emniyet Müdürlüğü Proje kapsamında Sakarya İl Emniyet Müdürlüğü bünyesinde sürekli araçla hizmet veren 282 personele ileri sürüş teknikleri eğitim verilmiştir. Eğitim alan ilgili personelin görev başında kaza risklerini en az seviyeye indirerek olası can ve mal kaybını azaltmaya katkı sağlanmıştır.
Tandem (teknik destek)	(teknik destek)	Başvuru: Yalova Havacılık ve Spor Kulübü Derneği Proje kapsamında Yalova ilinde turizm çeşitliliğini arttırmak amacıyla tandem uçuş eğitimi verilmiştir. Yalova Havacılık ve Spor Kulübü bünyesinde bireysel uçuş yapan pilotlara Tandem uçuş eğitim verilererek bölgede yolculu uçuş eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Bireysel uçuş pilotlarının yolculu uçuşlarda teknik kapasiteleri güçlendirilmiş ve bu kapsamda yeni pilotların yetişmesine katkıda bulunulmuştur.
Kadına Şiddete Tolerans (teknik destek)	Yönelik Sıfır (teknik destek)	Başvuru: Yığılca Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Proje kapsamında Düzce ilinin Yığılca ilçesinde kadına yönelik şiddetin görece daha fazla olduğu tespit edilmiş, mekânlardaki ailelerle ve kadınlara yönelik kadın olmak, toplumsal cinsiyet ve rolleri, şiddet türleri, yasalarda kadın hakları konuları ile ilgili eğitim verilmiştir. Hedef mekân ve grupta kadın hakları konusunda bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve şiddete maruz kalanların oranının azalması hedeflenmiştir.

Kaynak: MARKA Proje Veri Tabanı 2010-2019 verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2013 yılı desteklenen projeler

2013 yılı için toplam 16.000.000 TL bütçeye sahip olan Temiz Üretim ve Sosyal Kalkınma Küçük Ölçekli Altyapı mali destek programlarına çıkmıştır. Programın hedefi, “işletmelerin üretim süreçlerinin gözden geçirilerek çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve bölgenin ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlamak” olan Temiz Üretim Mali Destek Programı’na yapılan 79 proje başvurusundan 18’i destek almaya hak kazanmıştır. Program dâhilinde tüm projelere 3.600.000 TL destek verilmiştir. Sosyal Kalkınma Küçük Ölçekli Altyapı Programının amacı ise “tüm sosyal taraflar açısından fırsat eşitliğini temel alan hizmetler geliştirmek” olarak belirlenmiştir. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların başvurabildiği programa 94 başvuru yapılmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 21 projeye 7.000.000 TL üzerinde destek verilmiştir. Program dâhilinde gerçekleştirilen kamu yatırımı miktarı 12.000.000 TL’ye ulaşmıştır. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı olarak Gündümlü Proje Desteği mekanizması ilk defa 2013 yılında uygulanmıştır. Ajans, Kocaeli Üniversitesi’nin Troponin ve CK-MB Tanı Kitlerinin Üretilmesi” konulu 1.400.000 TL projesine 1.000.000 TL destek verilmiştir. Proje dâhilinde koroner arter hastalıklarının tanısında kullanılmak üzere yurt dışından ithal edilen “Troponin I ve

CK-MB’’ kitlerinin üretilebilmesi için ihtiyaç duyulan araştırmanın altyapısı oluşturulmuştur. Doğrudan Faaliyet ve Teknik Destek mekanizmaları ile kar amacı gütmeyen kuruluşlarının bölge ihtiyaçları doğrultusunda geliştirdikleri proje ve faaliyetlere destek verilmeye devam edilmiştir. 2013 yılında Doğrudan Faaliyet Desteği ile 20 projeye 1.000.000 TL, Teknik Destek dâhilinde ise kâr amacı gütmeyen kuruluşların 52 eğitim ve danışmanlık faaliyetine toplam 400.000 TL destek verilmiştir. 2013 yılında desteklenen bazı projeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (MARKA, 2019, s. 170).

Tablo 4. 2013 Yılında Desteklenen Bazı Projeler

Proje Adı	Proje Bilgileri
Eğitime Destek Ol (mali destek)	Başvuru: Düze İl Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama yeri Düzce ili olan projenin toplam bütçesi 421.438 TL ve toplam hibe tutarı 283.387 TL’dir. Proje kapsamında Düzce ilinde özel eğitime gereksinim duyan kaynaştırma öğrencilerine akademik yönde destek oluşturmak, öğrencilerin davranışsal ve sosyal problemlerini önleyerek genel sınıf ortamına başarıyla katılmalarını sağlamak amacıyla 30 özel eğitim destek sınıfının alt yapısı oluşturulmuştur. 220 öğretmene konu ile alakalı özel eğitim verilmiştir.
Sosyal Hizmette İlk Müdahale Birimi (mali destek)	Başvuru: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yalova İl Müdürlüğü Uygulama yeri Yalova ili olan projenin toplam bütçesi 747.515 TL ve toplam hibe tutarı 507.716 TL’dir. Proje kapsamında kadınlar ve korunmaya muhtaç çocuklar başta olmak üzere engelli, yaşlı ve kimliği belirlenemeyen kişilerin geçici barınma hizmeti alabildiği, 24 saat esasıyla çalışan yatılı sosyal hizmet biriminin teknik ve sosyal altyapısı güçlendirilmiştir.
Sakarya Yaşayarak Öğrenme Merkezinin Kurulması (mali destek)	Başvuru: Sakarya Büyükşehir Belediye Uygulama yeri Sakarya ili olan projenin toplam bütçesi 932.895 TL ve toplam hibe tutarı 664.383 TL’dir. Proje kapsamında spor, sanat ve kültür olanaklarına erişim güçlüğü yaşayan ekonomik, sosyal ve bedensel açıdan dezavantajlı olan gençlerin ve çocukların, sosyal gelişimlerine olumlu etki sağlamak amacıyla ‘‘Yaşayarak Öğrenme Merkezi’’ kurulmuştur.
Dezavantajlı Gruplar Sürekli Eğitim Birimi (mali destek)	Başvuru: Kocaeli Üniversitesi Sürekli Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi Uygulama yeri Kocaeli ili olan projenin toplam bütçesi 611.211 TL ve toplam hibe tutarı 427.430 TL’dir. Proje kapsamında dezavantajlı grupların eğitimi, istihdamı ve toplumla bütünleşmesine olanak sağlamak amacıyla, Kocaeli Üniversitesi bünyesinde dezavantajlı gruplar sürekli eğitim birimi kurulmuştur. Proje ile birlikte aynı zamanda bir sempozyum gerçekleştirilmiştir.

Sürdürülebilir Bir Kentsel Gelişim için Bolu Kent Merkezi Kentsel Tasarım ile Kentsel Yenileme Plan ve Projesi (doğrudan faaliyet desteği)	Başvuru: Bolu Belediye Başkanlığı Uygulama yeri Bolu ili olan projenin toplam bütçesi 75.000 TL ve toplam hibe tutarı 60.028 TL'dir. Proje kapsamında kente ait tarihi ve sosyal mekânların yoğun olarak bulunduğu Bolu Kent Merkezi'ni, Büyük Cami Mahallesi'ni, Belediye Meydanı ve çevresini kuşatan alanın: çevresel, mekânsal, işlevsel ve estetik bütünlüğünün korunması ve çağdaş bir kullanım mekanı haline dönüştürülmesi amacıyla 'Kentsel Tasarım ve Kentsel Yenileme Plan ve Projesi' hazırlanmıştır.
--	--

Kaynak: MARKA Proje Veri Tabanı 2010-2019 verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2014 yılı desteklenen projeler

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2014 yılında Temiz Üretim, Makine İmalat Sektörünün Geliştirilmesi, Turizm, Teknoloji Transferlerine Dayalı Ticarileşme, Bilişim Sektöründe Kapasite Geliştirme, İşletmeler İçin Mentörlük başlıkları altında farklı mali destek programları açıklanmıştır. Programlar dâhilinde 65 projeye yaklaşık olarak 16.000.000 TL sağlanmıştır. Bununla birlikte yaklaşık 10.000.000 TL tutarında ajans hibe desteği verilmiş olan dört adet GÜdümlü Proje Desteği sözleşmesi 2014 yılı içerisinde gerçekleşmiştir. Doğrudan Faaliyet Desteği çerçevesinde 22 projeye yaklaşık olarak 500.000 TL destek verilmiştir. Kâr amacı gütmeye kurumlardan gelen başvurular doğrultusunda yaklaşık 500.000 TL bütçeli 53 eğitim ve danışmanlık faaliyet desteklenmiştir. 2014 yılında desteklenen bazı projeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (MARKA, 2019, s. 196).

Tablo 5. 2014 Yılında Desteklenen Bazı Projeler

Proje Adı	Proje Bilgileri
Steril Kabin ve Çeker Ocak Cihazlarının Yerli Kontrol Kartı Tasarımı ve Yazılımı Programı (mali destek)	Başvuru: Güneş Saraç – Parsnav Otomasyon ve Yazılım Uygulama yeri Kocaeli ili olan projenin toplam bütçesi 64.563 TL ve toplam hibe tutarı 31.629 TL'dir. Proje kapsamında elektronik dokunmatik ekranlı modül tasarımı ile steril kabin ve çeker ocakların değerlerini gösterir sistem tasarlanmıştır. Proje kapsamında ayrıca 1 AR-GE personeli istihdam edilmiştir.
Sayısal İçerik Yayınlama Sistemi Geliştirilmesi (mali destek)	Başvuru: Bilgi Birikim Sistemleri Bilgisayar Otomasyon Müh. San. ve Tic. Ltd. Şti. Uygulama yeri Sakarya ili olan projenin toplam bütçesi 282.072 TL ve toplam hibe tutarı 82.065 TL'dir. Proje kapsamında geliştirilen yazılım sayesinde isteyen her kullanıcının görüntüleme birimlerinden oluşturduğu mecrası aracılığı ile hedef kitlesine ulaşabilmesi, onların eğilim veya ihtiyaçlarına göre her türlü dijital içeriğini düşük maliyetlerle anında yayınlatabilmesi sağlanmıştır. Proje

kapsamında sayısal içerik yayımlama sistemi oluşturuldu.

Tarihi Sultan Hamamı’nın Turizme Kazandırılması (mali destek)	Başvuru: Bolu Belediye Spor Kulübü İktisadi İşletmesi
Yalova’nın Tadı, Yalova’nın Tatlısı (mali destek)	Başvuru: Bahittin Battal
Çevreye ve İnsana Duyarlı Üretim Sistemleri ile Daha Yaşanabilir Bir Dünya (mali destek)	Başvuru: Stillay Mobilya Dekorasyon İnş. Taah.Tur.San. ve Tic. A.Ş.

Uygulama yeri Bolu ili olan projenin toplam bütçesi 563.657 TL ve toplam hibe tutarı 177.898 TL’dir. Proje kapsamında Bolu kent merkezinde bulunan, 16. yüzyıla tarihlenen ve aslına uygun olarak Anıtlar Kurulu danışmanlığında restore edilmiş olan Tarihi Sultan Hamamı’nın turizme kazandırılması amacıyla: gününbirlik misafirlerin otantik bir ortamda hizmet almaları sağlanmış ve Turistik Türk Hamamı ünitesi kurularak Bolu’nun turistik ürün yelpazesinin genişlemesine katkı verilmiştir.

Uygulama yeri Yalova ili olan projenin toplam bütçesi 507.111 TL ve toplam hibe tutarı 203.358 TL’dir. Proje ile birlikte marka kültürü oluşturularak, yerele mal olacak bir lezzetle konsept kazandırılmıştır. Bu konsept Yalova’da turizm ile bütünleşecek bir hal almıştır. Yalova Sütüsü aynı zamanda şehrin bilinirliğinin artmasına katkıda bulunmuş, şehre gelen turistlerin alışveriş yapabileceği bir işletme haline gelişmiştir. Üretim tarafından yapılan iyileştirmeler ve makine alımı ile üretim kapasitesi artırılarak, ürünler belirli bir standartta kavuşturulmuştur. Proje kapsamında Yalova ve Bursa’da yeni şubeler açıldı.

Uygulama yeri Düzce ili olan projenin toplam bütçesi 993.910 TL ve toplam hibe tutarı 488.300 TL’dir. Proje öncesi üretim sisteminde ortamdaki tozun ve talaşın çekilememesi ve üretim esnasında ürün üzerine yapışması nedeniyle oluşan hatalı üretim, hurda ve yeniden işlem durumlarının oluşmasına engel olarak hammadde, enerji ve zaman tasarrufu sağlamıştır. Silo üstü toz toplama filtre ünitesi, özel talaş kazanı ve multisiklon teknolojisi sayesinde firmanın hammadde firesinde azalış ile net üretim, kapasite kullanım oranı, ciro ve net satış hasılatında kayda değer bir artış gözlemlenmiştir. Bununla birlikte verilen destek ile kurulan ünite sayesinde çevre kirliliğinin önüne geçilmiş, çalışanların sağlığını tehdit eden unsurlar ortadan kaldırılmış ve enerji tasarrufu sağlanmıştır.

Kaynak: MARKA Proje Veri Tabanı 2010-2019 verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2015 yılı desteklenen projeler

2015 yılında Bolu Ticaret ve Sanayi Odası’nın 5.159.055 TL bütçeli Bolu Geçici Depolama Tesisi Projesi, MARKA tarafından GÜDÜMLÜ Proje Desteği dâhilinde finanse edilmeye hak kazanmıştır. Bu yıl itibarıyla makine, temiz üretim ve turizm alanlarında toplam bütçesi 21.000.000 TL olan dört mali destek programı duyurulmuştur. Söz konusu programlar dâhilinde 37 projeye takriben 3.500.000 TL destek sağlanmıştır. Doğrudan Faaliyet Desteği dâhilinde sunulan 69 projeden 23’üne takriben 1.400.000 TL tutarında destek sağlanmıştır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan gelen 47 teknik destek başvurusu uygun bulunmuş olup söz konusu çalışmaların gerçekleştirilmesi için

toplamda 400.000TL tutarında destek verilmiştir. 2015 yılında desteklenen bazı projeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (MARKA, 2019, s. 244).

Tablo 6. 2015 Yılında Desteklenen Bazı Projeler

Proje Adı	Proje Bilgileri
Yap, İşlet, Yaşat: Mudurnu Kent Restorasyon Atölyesi ve Ahili Müzesi (mali destek)	Başvuru: Mudurnu Belediyesi Uygulama yeri Bolu ili olan projenin toplam bütçesi 560.950 TL ve toplam hibe tutarı 323.449 TL'dir. Proje kapsamında Mudurnu ilçe merkezi ve çevre yerleşimlerdeki tarihi yapıların onarı ve uygulamalarının gerçekleştirileceği ve bu konuda teknik elemanların yetiştirileceği bir Kent Restorasyon Atölyesi kurulmuştur. Mudurnu Aratası'nda, Kent Atölyesi'nde yetişen teknik elemanların uygulamalı eğitim dâhilinde onaracağı iki örnek dükkân "Yaşayan Ahi Müzesi" olarak düzenlenerek turizme kazandırılmıştır. Müze ile bağlantılı olarak Arasta esnafı için ahilik kültürünün tanıtımı ile ilgili eğitim programı düzenlenmiştir.
Sakarya Kültür Turizm Dijital Rehberlik ve Bilgi Sistemleri (mali destek)	Başvuru: Sakarya Valiliği Uygulama yeri Sakarya ili olan projenin toplam bütçesi 587.135 TL ve toplam hibe tutarı 431.201 TL'dir. Proje kapsamında Sakarya'nın turizm değerlerinin etkin bir şekilde tanıtımının yapılması ile yerli ve yabancı turistlerin tarihi, doğal ve kültürel varlıklar hususunda bilgilendirilmesi amacıyla dijital tanımı rehberi hazırlanmıştır. Dijital rehberin etkin kullanımının sağlanması amacıyla dört turizm danışma ofisi ve beş turizm bilgilendirme noktası kurulmuştur.
Saraylı – Örcün Tarih Koridorunda Doğal Yaşam (mali destek)	Başvuru: Kocaeli Gölcük Başiskele Termal Turizm Merkezi Birliği Uygulama yeri Kocaeli ili olan projenin toplam bütçesi 711.818 TL ve toplam hibe tutarı 511.669 TL'dir. Proje kapsamında Gölcük ilçesine bağlı Saraylı ve Örcün'deki korumaya değer bir sivil mimari örneği olan üç katlı ahşam yapının onarım ve tefrişatı yapılarak yöreye örnek bir konaklama tesisi kazandırılmış olup, Sakarya Meydanı'nda bulunan 750 yıllık anıt ağacın bakımı gerçekleştirilmiştir. Belirlenen yürüyüş ve kültürel gezi alanı parkurları düzenlenmiş ve tabelalandırmaları yapılmıştır.
Otel Düzce Yeni Yüzü ile İnsan Kaynakları ve Hizmet Kalitesini Yükseltiyor (mali destek)	Başvuru: Otel Düzce Uygulama yeri Düzce ili olan projenin toplam bütçesi 5.321.482 TL ve toplam hibe tutarı 140.100 TL'dir. Proje kapsamında Otel Düzce'nin yenilenerek dinlence, kültü, sanat ve spor faaliyetleri çeşitlendirilmiş; insan kaynakları kalitesinin yükseltilmesi amacıyla ISO 9001 Kalite Yönetim Sistem uygulanmaya başlanmıştı ve personele müşteri ilişkileri, satış/pazarlama ve hijyen eğitimleri verilmiştir. Bunlarla birlikte, 10 kişiye 6 eğitim sağlanmış. Yabancı turistlerin geceleme sayısında 150 günlük artış sağlanmıştır.

Kaynak: MARKA Proje Veri Tabanı 2010-2019 verilerinden yararlanılarak tarafımızdan

oluşturulmuştur.

2016 yılı desteklenen projeler

2016 yılında makine imalat sanayi, üretim altyapıları ile kültür ve turizm alanlarının desteklenmesi için toplam bütçesi 27.000.000 TL olan üç mali destek programına çıkmıştır. Programlar dâhilinde toplam ajans desteği 16.000.000 TL olan 34 proje destek hakkı elde etmiş, 31 proje uygulanmıştır. Doğrudan faaliyet Desteği dâhilinde de toplam 18 proje 1.000.000 TL tutarında destek verilmiştir. Teknik Destek dâhilinde 33 kâr amacı gütmeyen kurumun eğitim ve danışmanlık faaliyetlerine yönelik toplam 300.000 TL destek verilmiştir. 2016 yılında desteklenen bazı projeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (MARKA, 2019, s. 280).

Tablo 7. 2016 Yılında Desteklenen Bazı Projeler

Proje Adı	Proje Bilgileri
İleri Teknoloji Kullanımı ile İthal İkame ve İhraç Potesiyeli Yüksek Otomatik Yönlendirmeli Malzeme Taşıma Aracı Üretimi (mali destek)	Başvuru: Robo Otomasyon Elektrik Mühendislik Enstrüman Makine İnşaat Taahüt Ticaret Limited Şirketi Uygulama yeri Kocaeli ili olan projenin toplam bütçesi 700.731 TL ve toplam hibe tutarı 345.370 TL’dir. Proje kapsamında makine sanayi, savunma sanayi ve metal sanayinde geniş kullanım alanı bulunan, malzeme taşıma makineleri kategorisinde yer alan, merkezi kontrol ünitesi vasıtasıyla denetlenen, herhangi bir operatör gerekmeden hareket edebilen otomatik yönlendirmeli malzeme taşıma aracının ithal ikame ürün olarak üretimi yapılmıştır.
İleri Teknolojili Paletayzırın Üretilmesi ile İthalatın Önlenmesi, İhracatına Başlanması (mali destek)	Başvuru: Optimum Süreç Tasarım ve Uygulamaları Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi Uygulama yeri Sakarya ili olan projenin toplam bütçesi 521.726 TL ve toplam hibe tutarı 239.881 TL’dir. Proje kapsamında paletleme sistemi içerisinde büyük öneme sahip olan katman taşıma prosesinde dışarıdan alınan root kollar yerine firma tarafından tasarlanan yeni robotik sistem kullanılmaya başlanarak maliyetler düşürülmüştür.
Yerli Aktif Radyasyon Sensörlerinin Üretimi, Geliştirilmesi ve Karakterizasyon Test Merkezinin Güçlendirilmesi (mali destek)	Başvuru: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Nükleer Radyasyon Dedektörleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Uygulama yeri Bolu ili olan projenin toplam bütçesi 999.510 TL ve toplam hibe tutarı 740.528 TL’dir. Proje kapsamında Türkiye’de ilk defa güçlendirilmiş alt yapısıyla merkez bünyesinde, düşük enerjili X-ışınlarının dedeksiyonunda kullanılacak yeni ve yerli PİN diyot sensörlerinin prototip üretimi ve NürFET sensörlerinin üretim maliyeti düşürme çalışmalarının yapılarak Nükleer Radyasyon Dedektörleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (NÜRDAM) nin bu alanda çalışmalarını yürüten ilgili kamu ve özel sektör kuruluşları ile işbirliği potansiyelinin artırılması hedeflenmiştir. Hastanelerin radyoterapi üniteleri,

nükleer santraller, uydu sistem üreticileri doğrudan yararlanmıştır.

<p>Akçakoca Kentsel Sit Alanının Turizme Entegrasyonu için Restorasyon Projesi (mali destek)</p>	<p>Başvuru: Akçakoca Köyleri Hizmet Götürme Birliği</p> <p>Uygulama yeri Düzce ili olan projenin toplam bütçesi 908.832 TL ve toplam hibe tutarı 633.274 TL'dir. Proje kapsam Roma, Ceneviz ve Osmanlı dönemlerinin ortak noktası olan "Akçakoca Tarihi Ticaret Merkezi" olarak kabul gören kentsel sit alanındaki yapıları rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleriyle uyumlu olarak kentsel tasarımını yaparak geçmişte Tarihi Ticaret Merkezi olan bölge yeniden faaliyete geçirilmiştir.</p>
<p>Altınova Altın Kuşları ile Ekoturizmde Kanatlansın (mali destek)</p>	<p>Başvuru: Altınova Belediyesi</p> <p>Uygulama yeri Yalova ili olan projenin toplam bütçesi 947.763 TL ve toplam hibe tutarı 671.562 TL'dir. Proje kapsamında Hersek Lagünü'nde eko turizmin canlandırılması, kuş gözlem ve fotoğrafçılık ile çeşitlendirilmesi, doğa koruma bilincinin toplumun her kesiminde artırılmasına yönelik altyapı çalışması yapılması hedeflenmiştir. Proje kapsamında kuş gözlem ve fotoğrafçılığı destinasyonları saptanmıştır.</p>

Kaynak: MARKA Proje Veri Tabanı 2010-2019 verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2017 yılı desteklenen projeler

2017 yılı Teknik Destek Programı dâhilinde 83 proje başvurusu yapılmıştır. Bu bağlamda, başvuru sahiplerince talep edilen eğitim ve danışmanlık hizmetleri içerisinden 54'ü desteklenmeye uygun görülmüştür. 2017 Teknik Destek Programı dâhilinde düzenlenen eğitimlere Doğu Marmara bölgesi genelinde takriben 2.500 kişi katılmıştır. 2017 yılında desteklenen bazı projeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (MARKA, 2019, s. 308).

Tablo 8. 2017 Yılında Desteklenen Bazı Projeler

Proje Adı	Proje Bilgileri
112 Acil Çağrı Numarası Tanıtım Filmi (teknik destek)	Başvuru: 112 Acil Çağrı Merkezi Müdürlüğü Proje kapsamında Yalova ili 112 Acil Çağrı Merkezi Müdürlüğü'nün tanıtım ve gereksiz çağrıların azaltılması maksadıyla Müdürlüğün kurumsal yapısını, amacını, hedeflerini ve çalışmalarını bir bütün olarak özgün bir kurgu ile anlatılması amaçlanmıştır. Tanıtım filminin yaygınlaştırılması faaliyetleri ile beraber çağrı merkezine gelen asılsız ve gereksiz çağrıların azaltılmasına katkıda bulunulmuştur.
Orta ve İleri Düzey Satranç Sporcularımız İçin İleri Düzey	Başvuru: Köroğlu Satranç Kulübü Derneği Proje kapsamında Bolu ilinde orta ve ileri düzeyde satranç sporcularına ulusal ve uluslararası turnuvalara katılımlarını sağlamak üzere eğitim verilmiştir. Satranç

Bir Antrenörle 10 sporcularının eğitimde edindikleri teknik bilgile kendilerini geliştirerek Türkiye Günlük Kamp Satranç Liginde ve katılacakları uluslararası turnuvalarda başarılı sonuçlar elde Çalışması (teknik etmelerine katkı sağlanmıştır. destek)

Sosyal Medya Başvuru: Romanlar Federasyonu
Yönetimi ve Web Sitesi Yönetimi Proje kapsamında Kocaeli ilinde sosyal medya yönetimi, sosyal medya Anlatılması mecralarının hedef kitle üzerindeki etkileşimi ve sonuçlarının anlatılması, web site (teknik destek) panel yönetimi, kurumsal web sitelerinin içerik yüklenmesi ve yazı girişlerinin öğretilmesi, dijital pazarlama reklam yönetimi, sosyal medya mecralarının ve internet projelerinin reklam süreçlerinin yönetilmesi konularında bu alanda çalışan federasyon üyelerine eğitim ve danışmanlık verilmiştir. Eğitimlere katılan hedef grubun web sitesi yönetimi ve sosyal medya mecralarının kullanımı konularında profesyonelleşmesinin sağlanmasına katkıda bulunulmuştur.

Alzheimer Hastalarının Başvuru: Sakarya Büyükşehir Belediyesi
Ailelerine Uygulama yeri Sakarya ili olan projede, Alzheimer hastalığının belirtileri, erken Yönelik teşhiste tabı ve uygun tedaviye başlama süreci, hastaların yasal, sosyal ve kişilik Bilinçlendirme hakları ve hastalıktan korunma tedbirleri konusunda hata aileleri ve akınlı eğitim verilmiştir. Alzheimer hastalarının aileleri ve yakınlarının söz konusu hatalık Eğitim (teknik hakkında bilinçlenmesi ve bu hastalığın ilerlemesini önleyici ve yavaşlatıcı destek tedavi yöntemleriyle ilgili farkındalık oluşturulmasına katkı sağlanılmıştır. destek) Bunların getirisi olarak, hasta ve yakınlarının gündelik yaşamlarını idame ettirenken karşılaştıkları aksaklıkları en aza indirerek yaşan kalitelerinin arttırılmasına katkıda bulunulmuştur.

Kaynak: MARKA Proje Veri Tabanı 2010-2019 verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sonuç

İlk örneğine 1933 yılında ABD’de rastlanan bölgesel kalkınma ajansları, 1980’lerde dünya genelinde daha da yaygınlaşarak önceleri merkezîyetçi bir anlayışa sahip olan kalkınma yaklaşımını bölgelere özgü kalkınma modeline dönüştürmüştür. Türkiye’deki uygulamaları ise AB müzakereleriyle gündeme gelmiş ve bu çerçevede 5449 sayılı ‘‘Kalkınma Ajansları Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’’ Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu’nda 25.01.2006 tarihinde kabul edilmiş ve 08.02.2006 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kalkınma ajanslarının finansmanı kamu kesimi ve özel kesim birlikteliğiyle oluşturulmaktadır. Finansman büyük oranda genel bütçe vergi gelirleri, belediyeler ve il özel idareleri gibi kamu kesiminden aktarılan paylardan oluşturulsa da özel kesim kanadı olan illerin ticaret ve sanayi odaları gibi özel kesimden de sağlanmaktadır. Bölgesel kalkınmada, ajansların hedeflenen sonuçlara ulaşabilmesi için projelerin finansmanı çok önemli bir yer tutmaktadır. Ajanslara sağlanan finansman, projelerin kaynağını oluşturması sebebiyle bölgenin kalkınmasını doğrudan etkileyecektir.

Kalkınma ajanslarının destekleri mali destek başlığı altında, proje teklif çağrısıyla sağlanan Doğrudan Finansman Desteği, Doğrudan Faaliyet Desteği, GÜdümlü Proje

Desteği ve Dolaylı Finansman Desteği'nden oluşurken mali desteğin dışında kalan Teknik Destek Programı'ndan oluşmaktadır. Dolayısıyla kalkınma ajanslarını sadece mali destek veren kurumlar olarak nitelendirmek yanlış bir çıkarım olacaktır.

Kamu, özel sekt2r, sivil toplum kuruluşları ve 2niversiteler arasında ortaklık sağlamak; ulusal planların temelini oluşturacak şekilde b2lge planları yapmak; yerli ve yabancı yatırımcıları bilgilendirmek; b2lgesel planlarda yer alan 2nceliklere g2re mali destek vermek gibi d2rt ana misyonu bulunan MARKA, 25.07.2006 tarih ve 27299 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 14 Temmuz 2009 tarih ve 2009/15236 karar sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Sakarya, D2zce, Yalova, Bolu ve Kocaeli illerinden oluşan TR42 b2lgesinde kurulmuştur.

MARKA kuruluşundan bug2ne toplamda 483 projeye 100.000.000 TL 2zerinde mali destek sağlamıştır. 2010 ve 2011 yılı desteklenen projelerin etki analizleri neticelerinde 2.640 kişiye ilave istihdam sağlanmış ve b2lge genelinde toplam ihracatta 38.600.000 \$ artış oluşturulmuştur. Mali destek programlarının haricinde b2lgede faaliyetlerini s2rd2ren yaklaşık 500 kurum ve kuruluşun kapasite artışları i2in teknik destek dâhilinde eğitim ve danışmanlık hizmeti sağlanmışır. B2lgeye yatırım yapmak isteyen yatırımcılar i2in internet 2zerinden rehberlik niteliğinde YATBİS ve İNVPROM projeleri uygulanmaya başlanmışır.

Sonu2 olarak, MARKA'yı referans aldığımızda kalkınma ajanslarının merkeziet2i kalkınma planları yerine b2lgeye ait politikalarla b2lge gelişimine etki ettiğini yukarıda bahsettiğimiz faaliyetlere bakarak s2ylememiz m2mk2n olacaktır. Ajansın b2lgede iş birliğini sağlayarak kaynak oluşturması ve mevcut olan kaynakların etkin kullanımına olanak sağlaması kısa d2nemde dahi sonu2larını vermiştir. 2023 s2rd2r2lebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda uzun d2nemde, MARKA ve diğer kalkınma ajansları ulusal kalkınmanın en 2nemli aracı olacaktır.

Kaynaklar

- Arıkan, E. (2004). *B2t2nleşen Avrupa'da Yerel Y2netimler*. İstanbul: T2SİAD Yayınları.
- Arslan, K. (2005). B2lgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Ara2: B2lgesel Planlama ve B2lgesel Kalkınma Ajansları. *İstanbul Ticaret 2niversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 276.
- Berber, M. (2004). *İktisadi B2y2me ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Can, E., & Ersin, S. (2007). Kalkınma Ajanslarına Genel Bir Bakış. *T2rk İdare Dergisi* , 130.
- Dawskin, C. J. (2003). Regional Development Theory: Concetual Fondation, Classic Works and Recent Development. *Journal of Planing Literature* 18 , 2.
- Erkal, M. (1982). *101 Soru - 101 Cevap / B2lge A2ısından Az Gelişmişlik*. İstanbul: Boğazi2i Yayınevi.
- Ildırar, M. (2004). *B2lgesel Gelişme ve Kalkınma Stratejileri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karaarslan, G. (2008). Avrupa Birliği ve T2rkiye'de B2lgesel Politikalar ve Kalkınma Ajansları. Ankara 2niversitesi Sosyal Bilimler Enstit2s2. Ankara:Yayımlanmamış Y2ksek Lisans Tezi.

- Keskin, H. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (21), 271-293.
- Maç, N. (2006). *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye*. Konya: Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi Araştırma Raporu.
- MARKA. (2012). *Stratejik Plan*. Kocaeli: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı.
- MARKA. (2015). *Stratejik Plan*. Kocaeli: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı.
- MARKA. (2019). *Proje Veri Tabanı 2010-2019*. Kocaeli: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı.
- Namal, M. K. (2016). *Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının İstihdam Sağlama Açısından Analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) . Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ortadağ, Y. (2010). *Avrupa Birliği Bölgesel Politikası*. (Yayımlanmış Doktora Lisans Tezi). Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Taş, B. (2006). AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 8, 187-188.

Doğu ve Batı Medeniyetlerinin Etkileşim Alanları

Interaction Areas of Eastern and Western Civilizations

Hüseyin Burak GÜRLER*, İbrahim SÜNBLÜ†, İshak COŞKUN‡

Geliş Tarihi: 29.03.2019 * Kabul Tarihi: 20.04.2019 * Yayın Tarihi: 01.07.2019

Özet

Geçmiş Medeniyet ve kültürünün araştırılması ve incelenmesi, günümüz dünyasının şekillendirilmesinde oldukça önemli bir birikimdir. Geçmişe dönük yapılması gereken bu çalışma yapılmaz veya ihmal edilirse günümüz tarihçilik anlayışının geçmişten birtakım dersler çıkararak, geleceği inşa etmesi noktasında problemler yaşayabilecektir. İnsanların, toplum ve devletlerin bu dünyada ki yerlerini, ilim ve kültür hareketlerinin yanı sıra etkileşime girdikleri toplumları nasıl ve hangi yönde etkiledikleri ve etkilendiklerini bilmemiz tarihi anlama ve yorumlama bakımından oldukça önemlidir. Doğu ve Batı uygarlıklarının incelediğimiz zaman her iki uygarlığında ciddi manada önemli işlere imza attıklarını görmekteyiz. Burada bakılması gereken en önemli nokta süreklilik ve tutarlılık olmalıdır. Tarih olay ve olgular bir süreklilik (birbirine bağlı) ve tutarlılık (dönemsel ve döngüsel uzlaşma) şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca Bilgiye sahip olan bir medeniyetin, sürekli bir şekilde birçok alanda olduğu gibi bilimsel çalışmalar açısından da birbirlerine örnekler oluşturmuşlar ve karşılıklı bir etkileşimi gerçekleştirmişlerdir. Bu etkileşimi anlayabilmek günümüzdeki çalışmalarını da anlamlandırmak ve değerlendirmek adına önemlidir.

Anahtar kelimeler: Evrensel Medeniyet, Kültürel Gelişim, Yatay ve Dikey Mukayese

Abstract

The research and investigation of ancient civilizations and cultures are important accumulation for shaping today's world. If these studies which should be done retroactively wouldn't be performed and would be neglected, it would be confronted a problem at the point that modern day historicism might take lessons from the past and build the future. To know how and in which way the people affected the place of the states and societies in the world, beside this in accordance with science and culture movement how they affected the society which they interact with and are affected by them take place very important subject in order to understand and interpret the history. When we examine the eastern and western civilizations, we can see that both civilizations have been carried out high important works. In this place, it has been needed to look on continuity and consistency. Historical events and phenomenons are realized pursuant to continuity (interdependent) and consistency (periodical and cyclical) reconciliation. Furthermore, it is inevitable that a civilization which possess the knowledge becomes powerful. Both eastern civilization and western civilization have been exemplifying each other in science

* Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, hburakgurler@gmail.com

† Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, ibrahimsunbul71@gmail.com

‡ Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, ishakcoskun81@gmail.com

just like in many other fields they have been, and they have realized interaction. To understand these interactions is important in order to interpret and evaluate today's studies.

Keywords: *Universal Civilization, Cultural Improvement, Horizontal and Vertical Comparison*

Giriş

Doğu ve batı medeniyetinin etkileşimi

Medeniyetlerin birbirleriyle etkileşime girmeleri savaş, ticaret, din gibi çeşitli argümanlar ile gerçekleşmektedir (Bloch, 1985, s. 27). Burada dikkat edilmesi gereken başka bir husus daha karşımıza çıkmaktadır. Bunlar dikey ve yatay mukayesedir. Dikey mukayese: Farklı dönemlerde yaşamış olan devlet, toplum, kral ve hayat tarzının karşılaştırması diyebiliriz (Özbaran, 2005, s. 32). Yatay mukayese ise: Aynı dönemde yaşamış olan devlet, toplum vs. karşılaştırması olarak açıklamakta yarar vardır. Bu 'T' harfine benzetebilir. Burada belirtilen 'T' harfinin üst çizgisi yatay mukayeseyi, dik çizgi ise dikey mukayeseyi belirtmek için kullanılmaktadır. Mukayese yapılırken üzerinde durulması gereken başka bir önemli ayrıntı ise; dönem, kültür, dil, edebiyat, mimari ve sanat anlayışının çok ama çok önemli olmasıdır (Carr, 2012, s. 12).

Orta Çağ'da dünya, günümüze göre daha dar bir alanı içeriyordu denilebilir. Açıklayacak olursak bunlar, Doğuda Çin, Batıda İspanya, Güneyde kuzey Afrika, Hindistan'ın belli kısımlarını, Kuzeyde ise Rusya'nın bir bölümünü içermekteydi. Orta çağda birçok kavim çeşitli sebeplerle yerlerini değiştirip bir göç hareketi oluşturmuştur. Bu göç eden kavimlerden Türkler'in yarı göçebe yapısı itibariyle kendi coğrafyalarından farklı coğrafyalara göçleri, onların pek çok medeniyetle tanışıp farklı sentezler oluşturmalarına imkân sağlamıştır. Bunun sonucunda Türkler Doğu Medeniyetine damgasını vuran büyük İslam Medeniyeti ile tanışmışlardır. Neticede zamanla İslamiyet'i benimseyen Türkler, medeniyet havzasında yerini almış ve İslam'ın savunuculuğunu üstlenmişlerdir. İslamiyet ortaya çıktığı dönemde insanları aydınlatmakla kalmayıp, yol gösterici rolü ile her çağa uygun olan yapısı itibariyle evrensel bir nitelik üstlenmektedir. İslamiyet'i kabul eden kavimlerde, İslamiyet'i kabul etmeden önceki inançlarının etkileri görülmektedir. Bu kültürel ve sosyal miras geçişinin yansıması İslam Medeniyetinin yayılmasında etkili olmuştur (Akyol, 2006, s. 118). İslamiyet ile birlikte Müslümanlığı kabul etmiş ve kendini İslam'a adanmış olan devletler, o bölgede yaşamış olan diğer medeniyetlerin izlerini sürüp, araştırma yaparak ilerlemişlerdir. Bu Medeniyetlere örnek olarak, Eski Mısır Medeniyeti, Eski Yunan, Sasani ve Hint Medeniyeti gösterilebilir (Kayaoğlu, 1987, s. 215). Dünyada var olmuş bütün medeniyetler dolaylı ya da dolaysız yoldan birbirlerinden etkilenmişlerdir (Türkdoğan, 2003, s. 79).

Bilindiği üzere hiçbir medeniyet tek başına var olamaz ve bir medeniyetin ortaya çıkmasına başka bir medeniyet kaynaklık etmektedir. İslam'ın dış dünya ile etkileşim kurması onun medeniyet havzasında yerini almasını kolaylaştırmıştır. Müslümanların bölgelere yayılması, çevrede yaşamış olan medeniyetlerin önde gelen şahsiyetlerini tanımalarına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda bu şahısların yapmış oldukları sanat eserlerini inceleme fırsatını bulmalarını sağlamıştır. Burada bir noktaya açıklık getirmek yerinde olacaktır. İslam Medeniyeti, çevresinde yaşamış olan Medeniyetlerden belirli ölçüde ayrılmaktadır. Onların dünyaya bakış açıları farklıdır. Müslümanlar, çevrelerinde

yaşamış olan medeniyetlerin yaptığı ve geliştirdiği konulardan çeşitli çeviriler yaparak yararlanmışlardır (Kayaoğlu, 1987, s. 215). Çoğunluğu Antik Yunan Medeniyetine ait olan birçok eseri kendi dilleri olan Arapçaya çevirmişlerdir. Yemen'deki Hint toplumunun çeşitli eserlerinin çevirilerini yapmışlar ve bununla birlikte kültür düzeylerini arttırmışlar böylece akıl ve ilimi birlikte kullanacak ortam böylece oluşmaya başlamıştır. Bu oluşumların etkisi sonucunda İspanya ve Sicilya'ya ilerleyen Müslümanlar zaman içerisinde katkı sağlayıp geliştirdikleri bu eserleri Avrupa uluslarına tanıtmışlardır. İlerleyen süreçte batılılar bu Antik Yunan eserlerini merak etmişler ve Arapça öğrenmeye başlamışlardır. (Turan, 1980, s. 39). Emeviler döneminde başlayan çeviri hareketi bu dönemde pek etkili olmamıştır. Fakat Abbasiler devrindeki Büyük çeviri hareketleri, VIII. Yüzyılın ortalarından X. Yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Bu çeviri hareketlerinin sonucunda pek çok dilden çeviriler yapılmış ve özellikle Yunanca ve Süryanice yazılmış olan eserlerin çevirilerine özen gösterilmiştir (Hobbson, 2008, s. 200). Bu çeviri hareketinin hızlanması ve sürekli hale gelmesi için, Abbasi Halifesi Memun Bağdat'ta bulunan kütüphaneye çeviri odasından oluşan ve Daru'l-Hikme adı verilen bir kurum kurdu muştur (Kayaoğlu, 1987, s. 216). Daru'l-Hikme'de çevirmenlerin en önde gelen isimlerinden olan ve aynı zamanda bir doktor olan Huneyn b. İshak bulunmaktaydı (Kaya, 1992, s. 89). Huneyn o döneme damgasını vurmuş ve kendisinden önce yaşamış olan çeşitli kişilerin eserlerini oğlu ile beraber tercüme etmiştir (Durant 1979, s. 96). Halife Memun, Huneyn'e çevirisini yaptığı kitap ağırlığına altın ödemiş ve Abbasi hazinesi bu durumdan maddi olarak olumsuz etkilenmiştir (Runciman, 1959, s. 3). Halife Memun'un ilme ne kadar çok önem veren biri olduğu apaçık ortadadır (Lewis, 1979, s. 168).

Cebir, algoritma ve alkali gibi bilimsel terimler, Arapça kökenli kelimelerdir. Fakat bunlar yıllarca Batı Uygarlığına has kelimeler olarak gösterilmiş, ama artık Doğu Medeniyetinin katkılarından da bahsetmeye başlamışlardır. Fizik ve Cebir olmadan matematik ilminden söz etmek mümkün olmamakla beraber, aynı şekilde Algoritma olmadan bilgisayar, alkaliler olmadan da kimya bahsetmek mümkün değildir. Büyük İtalyan matematikçi Fibonacci (Leonardo Pisano) Liber Abacci adlı eserinin 406. Sayfasında eski bir metinden bahsetmektedir. Bu metin "Modum Algebre At Almuchabale" dir ve atıfta bulunduğu kişi Muhammed b. Musa el Harezmi'dir (Budak, 2016, s. 171). El Havarizmi'nin çalışmaları sayesinde, Batılılar Romen rakamlarına dayalı olan aritmetik yapma yöntemini verimsiz ve kullanışsız olarak görmüştür. Harezmi Hint sayılarını Arapçaya çevirmekle kalmamış, Hintlilerin onluk sistemini de geliştirmiş ve sayı sistemi bulmuştur (Hitti, 1960, s. 139). Al Uklidisi bunu bir asır sonra yazıya geçirmiş ve eserinde bundan bahsetmiştir (Akyol, 2006, s. 132).

Bu gelişmelerin sonucunda İslamiyet günden güne hızla ilerlemiş ve gelişmiştir. Ülke toprakları genişledikçe kozmopolit bir yapıya sahip olan insan sayısında da artış yaşanmış ve birbirinden farklı inanç ve dine mensup kişiler İslam coğrafyasının hâkimiyeti altına girmiştir. Bu birbirinden farklı toplumlara mensup kişiler arasında ortak bir ilim dili olarak Arapça kabul edilmiştir. Böylelikle âlimler birbirleriyle daha kolay iletişime geçmeye başlamıştır. İnsanlar eski dönemlerde en küçük bir hastalık sebebiyle dahi ölüm sonucuyla karşılaşabilmekteydi. Bundan dolayı ihtiyaçlara istinaden, ilk aşamada tıp gelişim göstermiştir. Bu konuya örnek verecek olursak; Halife Memun (813-833) döneminde birçok bilim insanı Mısır'a gitmiş ve Mısır Medeniyetini araştırmıştır. Piramitler incelenmiş ve 19. Yüzyılda çözüldüğü söylenen Mısır hiyerogliflerinin üzerinde durulmuştur. İbn Yahşiye yazdığı yazısında bizlere Mısır

hiyerogliflerinin işaretlerini vermiş ve altında Arapça harfleri verip ses değerini yazmıştır. Örneğin hiyerogliflerde su dalgası” N” harfi, Arapçada “Nun” harfine karşılık gelmektedir. 10 yüzyılda Mısır hiyerogliflerinin on dört harfi bu dönemde çözülmüştür. Bu o dönemde büyük bir başarıdır. Astroloji ve Simya ‘ya merak salan Müslümanlar hiyeroglifleri çözmüştür. Ne yazık ki Hiyeroglifler Halife Memun için simya ‘ya dair sırlar içermediğinden dolayı bu alana fazla yönelmediler. Bunun yanı sıra Bağdat’ın kozmopolit nüfus yapısı ve Antik çağın köklü entelektüel geleneklerini çekmesi neticesinde, İslam kültürünün ve medeniyetinin bütün yönleriyle geliştiği bir merkez haline gelmiştir Bağdat’ta meclis vardı. Bu meclise âlimler, askerler, zenginler katılmaktaydı. Burada ilim sohbetleri tartışmaları yapılırdı. Bunun için zarif bir Arapça yeterliydi. El Havarizmi de Halife Memun’un gözdesiydi (Demirci, 2017, s. 225).

Eski Yunancada sadece geometrik şekiller bulunmaktaydı. Hintlilerde ise on sembolü ondalık sayı sistemi vardı. Böylelikle Havarizmi’nin elinde kullanması gereken iki çeşit matematik bulunuyordu. O ikisinden meydana gelen Cebir’i bulmuştur (Hitti, 1960, s. 139). Bugün dünyanın her yerinde Pascal’dan Matematikçi diye bahsedilirken, matematik tarihinin en büyük dehalarından biri olan Havarisiden daha yeni yeni bahsedilmemektedir. Albert Einstein den fizikçi ve relaviteci diye bahsedilirken, yüzyıllar önce bu kuramların ortaya koyucusu olan El Kindi’den de yukarıda olduğu gibi yeni yeni bahsedilmemektedir. Doğu Medeniyeti ile Batı Medeniyeti arasında bu dönemde bilimsel açıdan büyük bir uçurum bulunmaktaydı. Bu görüşü desteklemek için örnek verecek olursak, Sigrid Hunke “*Avrupa’nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*” isimli çalışmasında “1700’lü yıllarda Avrupa’da akıl hastalarının içine şeytan girmiş muamelesi yapılıyor ve kafa derileri yüzülüyordu” demiştir. Cüzam hastaları ormanlarda kuyulara kapatılırken, 1100 yıllarında bu tarihten 600 yıl önce Müslümanlar bu insanları tedavi ediyorlardı (Hunke, 1972, s. 37).

11. Yüzyılda Endülüs Emevilerin kurduğu Toledo’daki Zekali Rasathanesi oldukça önemlidir. Bu rasathane Latinleri önemli ölçüde etkilemiş ve Avrupa’da astronominin doğmasını sağlamıştır. Rasathanelerde Kiblenin yönü, namaz vakitlerinin tayini gibi konular hakkında yapılan çalışmalar topluma fayda sağlıyordu (Akyol, 2006, s. 131). Bu gibi hesaplamaların yapılması Müslümanların matematik ile ilgilenmesine neden olmuştur (Hitti, 1970, s. 570). Matematikğin gelişmesi musiki aletlerinin yapılmasını da etkilemiş ve Geometriyi hat süslemelerinde kullanmışlardır (Budak, 2016, s. 171).

Abbasi Devleti’nin ilk resmi astronomisti Muhammed el Fazari’dır. Uzay araştırmalarında kullanılan “Usturlab” isimli aleti ilk icat eden kişidir. Biruni ve El Hazeni ölçü ve tartı aletlerinde ön planda olmuşlardır. İlk kez su ile çalışan saatleri, rakkaslı saatleri icat etmişler ve ilk ilkel uçuş makineleri yapmışlardır. Cabir İbn Hayyam, Kimya ve Simya ile ilgilenmiştir ve onun yüzlerce eseri vardır. O Atomun parçalanabileceğini ilk defa ortaya koyan kişidir. İbn-i Sina ise “El Kanun Fi’t Tarih” isimli kitabı ile ölümsüzleşmiştir ve o günümüzde bile birçok üniversitede anılmaktadır (Stewart, 1994, s. 181). Endülüs’te İbn Baytar Eczacılık ile ilgilenmiş ve bununla beraber İbn’ül Nefis kan dolaşımını bulan ilk kişi olmuştur (Ülken, 1935, s. 243).

İslam Medeniyetinin üzerinde bu kadar çok durulmasının sebebi süreklilik ve tutarlılık açısından Batı Medeniyeti ile karşılaştırıp üstlendikleri rolleri anlamak açısından önemlidir. Bu kültürel gelişim ve Medeniyetin nasıl ve hangi yönde Batı’ya ulaştığını anlamakta bir o kadar önemlidir. Bu çalışma içerisinde çeşitli mukayeseler

yapılarak farklı düşüncelerle olayların ve bu zaman doğrultusunun iyi anlaşılıp kavranması ön planda tutulmaktadır. Avrupa, Asya ve Afrika tarihin her evresinde birbirlerinden etkilenmişlerdir. Ortadoğu'yu ele alırken Uzakdoğu'dan bahsetmemek nasıl bir hata olacaksa, Batı'dan bahseden birinin Ortadoğu'dan bahsetmemesi süreklilik ve tutarlılık ilkesine ters düşmektedir.

İslam medeniyetinin batıya taşınmasında rol alan önemli bölgeler

İslamiyet'in ortaya çıkması ve fetihlerin artmasıyla birlikte, yayıldığı bölgeler artmış, bunun sonucunda İslami kültür ve medeniyet, İspanya'ya geçmiştir. Arapçanın İspanya'da öğrenilmesiyle bilim ve teknoloji, büyük bir gelişim göstermiştir (Lapidus, 2002, s. 511) İslam Medeniyeti sürekli ilerleme kaydederken, Batı Dünyası bilim alanında İslam'dan geri kalmıştır. Charles Singer "*Bilim ve Teknoloji*" adlı eserinde şunlardan bahsetmektedir. "*Yakındoğu Batıdan çok üstündü, neredeyse teknolojinin her alanında iyi ürünler veriliyordu. Batının doğuya sunabileceği çok az şeyi vardı.*"

Batı, bilim ve teknolojinin neredeyse temelinde yer alan Orta çağ İslam Medeniyetinin katkılarında yazdıkları eserlerde çok az bahsetmişlerdir. Avrupalı araştırmacılar, İslam Medeniyetinin bu katkılarını dile getirmekten çekinmektedirler. Bunu yapmalarının altındaki şu nokta gözden kaçmamalıdır; İki taraf arasındaki ayrım din konusunda olduğu için, eğer böyle bir şeyi kabul edecek olurlarsa, dinlerinin farklı olması sebebiyle İslam, yani Müslümanlar sanki onlardan daha üstünmüş gibi algılanacaktır (o'Leary, 1971, s. 168).

Endülüs

Müslüman Doğu'dan, oldukça önemli teknolojik ve bilimsel çalışmalar, ardi arkası kesilmeyen bir hızla Endülüs'e geçmekteydi. İslam medeniyetinin batıya aktarılmasında ki en önemli mevki ise İber Yarımadasıydı. (Robertson, 2011: 76). Burada Emevi Halifelerinin iyimser politikaları ve idaresi Müslüman ve Hıristiyan halkın yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olmuştur (Hitti, 1970, s. 214).

İspanyolların Müdejarlar olarak adlandırdığı bu Müslümanlar ülkede sayı bakımından az olmalarına rağmen, teknolojik çalışmalarda büyük önem teşkil etmişlerdir. Araplaşmış anlamına gelen Mozaraplar Arapça'da ki Müstarabe sözcüğünden türemiştir. İslam hukuku içerisinde yer alan İspanyol Hıristiyanlar bu isimle anılıyordu. Bu şahıslar İslamiyet'i kabul etmemişler, fakat bilim ve teknolojinin İspanya'ya aktarılmasını üstlenmişlerdir. Hıristiyan Krallıklar fethettiği bölgelere Mozaraplar'ı yerleştirip bu bölgelerde çeşitli eserler bırakmalarını amaç edinmişlerdir. Bölgede kale ve hisarlar inşa eden Mozaraplar bu krallıklar için oldukça önemlidir. Mozarapların üstün dil bilgileri onların tercüme çalışmalarında Arapça eserleri çevirmelerine yardımcı olmuş, ayrıca Latince yazılan çalışmalarda ki Arapça etkileride bulmalarını kolaylaştırmıştır. Mozaraplar Toledo ve Kordoba 'da bulunan Tercüme Okulunu aktif bir şekilde faaliyete sokan kişiler olmuşlardır (Budak, 2016, s. 166). Arap ve İslam yemekleri yanı sıra oymacılık, dokuma ve idari kabiliyetlerini Hıristiyan halka göstermişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken konu ise Hıristiyan Krallıkların Kültürel alanda Mozaraplardan etkilenip İslami Kültürü benimsemeleri oldukça önemlidir. Ayrıca Müslümanlara ait olan tarım ve sulama tekniği bölgenin güneyinde kullanılmaktaydı (Hillenbrand, 1999, s. 398). Büyük çoğunluğunun Müslümanlara ait olduğu Teknolojik aletler İspanya üzerinden Sicilya'ya oradan İtalya'ya ve son olarak

Kuzey Avrupa'ya aktarılmıştır. İspanya'da Müslümanlar ile yapılan savaşlarda bile bu geçişi bizzat görmekteyiz (Üçyiğit, 1955, s. 37).

Sicilya

Sicilya İslam hâkimiyetine ait bölgelerden biriydi. İtalya'ya yakın olmasından dolayı İslam Bilim ve Teknolojisinin Avrupa'ya aktarılmasında büyük öneme sahip olan enstitüler Sicilya'da kurulmuştu. İslam yönetimi 827-1091 ve Norman dönemi 1091-1194 yönetiminde Sicilya, İslam Medeniyeti ve Avrupa arasında büyük bir öneme sahip olmuştur. İslamiyet'in hâkim olduğu dönemde Palermo oldukça önemli bir şehirdi. Ticaret ve kültür ön plandaydı. Ayrıca sürekli ilerleme gösteriyordu. Bu dönemde Müslümanların, Hıristiyanlar ve Yahudilerle hoşgörülü bir şekilde yaşadıkları gözlemlenmektedir. Norman döneminde de bu hoşgörü devam etmiştir. II. Roger döneminde, Sicilya, batıdan ve doğudan gelen ilim adamlarının çalışmalarını birbirlerine aktardığı bir ilim merkezi konumuna yükselmiştir (Harman, 1993, s. 98).

Normandıyalıların yönetimi üstlendiği dönemde yapılan tüm sanatsal çalışmalar İslam Sanatı ve Mimarisinin izlerini taşımaktadır. Bu dönemde İtalya'nın çeşitli bölgelerinde yapılan sanat eserlerinde İslam Mimarisi etkisi görülmektedir (Spies, 1974, s. 8). Müslümanlar bu mimarının yanı sıra birçok tarım tekniği ile tahıl ürünlerini Avrupa'ya taşımışlar ve Avrupalıların bunları öğrenmesine yardımcı bulunmuşlardır. Üretimin artması, Müslümanların öğretmiş olduğu sulama tekniğiyle gerçekleşmiştir. XI.Yüzyılın bitimine yakın ipek ticareti ve ipekböcekçiliği Sicilya'da Müslüman idaresinde başlamıştır (Kayaoğlu, 1987, s. 219).

XI. Yüzyıl sonlarında Avrupa'da yaşayan insanlar, İslam Medeniyetinin bu kadar gelişme kaydetmesi ve başarılar göstermesi sonucunda Doğuyu merak etmişler ve bu medeniyeti yakından tanımak istemişlerdir. Haçlı Seferleri ile batılılar nüfuslarını dengelemeyi, eğitim ve öğretimi geliştirmeyi ve doğuda bulunan zenginliklerden pay almayı hedeflemişlerdir. Bunun asıl nedeni ise kendinden önde gördüğü İslam Medeniyetinden olabildiğince faydalanmaktır. İslam dünyasının batıyı etkilemesi ve tanınmasının bir diğer nedeni ise ticaret olmuştur (Kayaoğlu, 1987, s. 220). İslamiyet, ilk etapta Asya'nın çeşitli bölgelerine ve Afrika'nın doğusuna ticaret yapmak için giden tüccarlar aracılığı ile ulaşmış ve gelişim göstermiştir (Akyol, 2006, s. 123). Müslümanlar İspanya ve Sicilya'da yönetimi ele geçirmelerinin ardından başka bölgede varlık gösteren İslam devletleriyle ticarete öncelik vermişlerdir (Akyol, 2006, s. 122). İspanya'nın çeşitli bölgelerinde hâkimiyet kurmuş olan Müslümanlar lüks yaşam tarzını benimsemişlerdi (Kayaoğlu, 1987, s. 127). Bu lüks hayatı gören yerliler de onlardan etkilenmiş bu da kültürel etkileşimi ortaya çıkarmıştır (Kayaoğlu, 1987, s. 126).

İtalya'nın çeşitli ticaret kentleri ile Kuzey Afrika'nın kentleri aralarında ticaret yapmışlar, Sicilya'yı ise geçiş yeri olarak kullanmışlardır. Mısır ile yapılan ticaret de oldukça önemlidir. Venedik ve Cenova'lı tüccarlar burada altı ay kalır ve ister istemez burada yaşayan Müslümanların kültüründen etkilenirlerdi (Hunke, 1972, s.127).

Akdeniz ticaretiyle çeşitli kumaşların ve elbiselerin Avrupa'ya taşındığını bilmekteyiz. Ayrıca Rusya'yı Avrupa'ya bağlayan yolda da ticaret yapılmış ve çeşitli etkilenmeler yaşanmıştır (Spies, 1974, s. 14). X.Yüzyıl ile birlikte Araplar İspanya'ya pamuk dokuma makinelerini getirmişlerdir. İpek, gümüş ve altın nakışlı bu kumaşlar,

Avrupa'da beğeni uyandırmış ve kumaşlar Orta çağ boyunca sürekli olarak Avrupa'ya taşınmıştır (Kayaoğlu, 1987, s. 218). Bu kumaşlarla birlikte doğu İslam motifleri İtalya'da kullanılmaya başlanmıştır (Akyol, 2006, s. 124).

Haçlı Seferleriyle birlikte Avrupalılar Müslümanları bizzat tanıma fırsatı bulmuş, sefer dönüşü yanlarında çeşitli fikirleri ve önemli bilgileri götürmüşlerdir (Demirkent, 1996, s. 219). II. Frederik Sicilya'da ve Haçlı Seferleri sırasında doğuda yaşayan Müslümanlarla yaşama fırsatı bulmuş ve Arapça öğrenip orijinal kaynakları okumuştur (Sibai, 1979, s. 42). İslam düşüncesinin tesiri altında kalmasının ardından Napoli'de üniversite açmış ve İslam düşüncesini batıya tanıtmak için düzenli bir eğitim yeri olmasını amaçlamıştır (o'Leary, 1971, s. 168). Arapçadan Latinceye tercümeler yapılmış ve çevirisi yapılan bu eserlerde İslam düşüncesi katkıları görülmektedir. İslam batının üzerine bir güneş gibi doğmuş, batıda bunu üst seviyeye taşımıştır (Özdemir, 2013, s. 93).

Doğu medeniyetinin batı medeniyetinden aldıkları

Doğu medeniyetinin ilk olarak kendini göstermesi uygarlık alanları olarak Mezopotamya ve Mısır olmak üzere iki noktada vuku bulmuştur. Bu merkezlerin ikisi de doğu uygarlıklarının temelini oluşturmaktadır. Evrensel birtakım değerleri bünyesinde bulunduran ve bütün milletlerce kabul gören birtakım olgular vardır. Bu olgular ise sanat, bilim, tarih, coğrafya, fizik, matematik vs. dir. Bunlar kimsenin malı olmadığı gibi bütün insanlığın ve medeniyetlerin ortak değerleri ve birikimleridir (Karlığa B. , 2012, s. 57). Batı medeniyetine baktığımızda karşımıza Yunan uygarlığı çıkmaktadır. Ancak Yunan medeniyetinin de tamamen kendisinin ortaya koyduğu bilimsel çalışmalardan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Yunan medeniyeti de kendisinden önceki medeniyetlerden birtakım öğeleri kendi mevcut bilgilerine katarak yeni bilimsel çalışmalar ortaya koymuştur (Karlığa, 2012, s. 89). Özellikle Mısır ve Mezopotamya bilgi birikiminden faydalanan Yunan medeniyeti coğrafi yakınlık ve etkileşimde olması sebebiyle Doğu medeniyetini de etkilemiştir. Platon'un "*Yunan milleti var olan diğer milletlerden edindikleri bilgileri daha anlamlı hale getirirler* derken Doğu-Batı medeniyetlerinin karşılıklı bir etkileşim halinde olduğunu o zaman dile getirmiştir (Şahin S. , 2005, s. 39).

Yunan Medeniyeti, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu Medeniyetinden aldıklarını kendi bilimsel değerleri ile harmanlayarak ve süzgeçten geçirerek daha ileri seviyede ve yeni çalışmalar ortaya koymuşlardır. İşte bu çalışmalar İslam medeniyetinin bilimsel bilgisinin kaynağını oluşturmuştur (Gün, 2014, s. 272). Bu oluşum sonucunda Müslümanlar, Arabistan'ın dışına çıkmışlar ve yaptıkları fetihlerle beraber Nesturilerin, Aristoteles gibi filozoflara ve bilim adamlarına ait eserleri okuduklarına şahit olmuşlardır. Doğu dünyasının Yunan fikir ve düşünceleri ile ilk tanışmaları bu şekilde gerçekleşmiştir (Yıldırım, 2001, s. 63).

Aristoteles mantığının İslam Medeniyeti eğitim sisteminde daimî bir yer edindirme çabaları sonucunda başarıya ulaşmış bir düşünme tarzının formüle edilmesinde Gazali'ye örnek teşkil etmiştir (Sabra & daşdemir, 2015, s. 224). Bir diğeri de İbn Rüş'tün Yunan kültürüne ait bir fikir adamı olan Aristo'ya ait eserler üzerinde yapmış olduğu birtakım okumalar ve çalışmalar neticesinde yeni fikirler ortaya koymuştur. Bu sayede de 12. Yüzyıla değin Batı dünyasında henüz tanınmayan Aristo'nun en büyük yorumcusu durumuna gelmiştir. İbn Rüş'tün bu çalışmaları daha sonrasında kendisinin de farklı alanlarda ürünler vermesi ile neticelenir (Yıldırım,

2012, s. 96). İbn Rüşd; Platon, Aristo ve Batlamyus astronomisi, Galenus tıbbında yaptığı çalışmaları incelemiş ve bu bilgi birikimi ile kendi verdiği eserlerde geliştirdiği özgün düşünce tarzı ve farklı yaklaşımları sonucunda İslam Medeniyeti düşüncesinin en büyük temsilci olarak kendisini göstermiştir (Karlığa H. B., 2004, s. 381). İslam medeniyetinde önemli bilimsel çalışmalar yapmış bu isimleri çoğaltmak mümkündür. Bunlar Farabi, Biruni, İbn Sina, İbn Haldun, Kindi, vs. sayabiliriz.

Yunan felsefesi üzerine araştırılan ve yapılan çalışmalara ait eserlerin hemen hemen tamamı, Abbasi devleti döneminde halife Mansur'un miladi 762 senesinde ortaya attığı bir karar ile Süryanice konuşan ve deyim yerindeyse Helenleşmiş Mezopotamyada yaşayan Hıristiyan milleti aracılığıyla çevirisi yapılarak İslam medeniyetine kazandırılmış oldu. (Gün, 2014, s. 276). Eski dönem fikirlerinin doğu ve batı dünyasına ulaştırılması farklı olan iki alanda gerçekleşmiştir. Birincisi halife Memun döneminde Antik kökenli eserler Arap dilinde tercüme edildi. Bu dönemde Yunancadan Arapçaya çeviri faaliyetlerinde önemli derece de artış yaşanmıştır. Bu sayede çevirisi yapılan eserlerin İslam dünyasına tanıtılması gerçekleşmiş oldu. İkinci yol ise İslam medeniyetinde yaşanan bilimsel çalışmaların Batı dünyasına aktarımını içermektedir. Bu da 12 yüzyılda Arapça eserlerin tekrar Latinceye çevirilerinin yapılarak Batı dünyasına kazandırılması ile neticelenmiştir (Okuyan, 2011, s. 107).

Batı medeniyetinin doğu medeniyetinden aldıkları

Burada değinilen konu Batı Medeniyetinin süreklilik ve tutarlılık çerçevesinde Doğu Medeniyetleri ile etkileşime geçip, ele geçirmiş olduğu yüksek medeniyeti nasıl muhafaza edip kullandığıdır. Zaman, mekân açısından tarihi kendi bakış açısıyla yazması ve yorumlaması batının günümüz Batı Medeniyetinin durumunu ortaya koymaktadır. Doğu Medeniyetinden aldıkları bilgileri daha yeni yeni kabul eden Batı Medeniyeti yazdıkları eserlerde, mekân (Coğrafyayı) yer isimlerini kendi kültürlerine göre verip eserlerinde kaleme almaktadırlar.

Tarih; coğrafya, sosyoloji, felsefe, edebiyat, sanat ile yakından bağlantılı olduğu için Batı Medeniyeti bunun intihalini yapmıştır fakat günümüzde Doğu Medeniyetini önemle ele almaya başlamışlardır. Batı Medeniyetinin kendine has yaptığı bir önemli durum ise şu şekilde açıklanabilir. Tarihi belli dönemlere ayırmaları, tarih öncesi ve tarih sonrası dönem olarak Hz. İsa'nın doğumunu ölçüt alması bu durumu anlamak adına önemlidir. Oysa Doğu Medeniyetlerinden olan Çin Medeniyeti için bu dönemselleştirme hiçbir şey ifade etmemektedir. Burada zaman intihalinin bir örneğini görebilmemiz mümkündür (Goody, 2012, s. 66).

Batı Medeniyetinin, Doğu Medeniyetini ile tanışması Evrensel Medeniyet adına oldukça önemlidir. Bu Medeniyetlerin birbirlerini yakından tanınması Haçlı Seferleri ile olmuştur. Onlar bu seferler sonucunda Doğu Medeniyetinin ürünü olan pek çok önemli bilgiyi, kitapları hatta posta güvercinlerini bile alıp gitmişlerdir. Aşk, ticaret, demokrasi, felsefe, sosyoloji, sanat, ilim, mimari gibi bu argümanların hepsinin temelini Batı Medeniyetinin oluşturduğunu savunmaktadırlar. Fakat bu duruma karşı çıkan Batılı insanlarda mevcuttur. 1096 yılında Doğu Medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulan Batı Medeniyeti burada ki şehirlerin yıllardan beri var olduğunu, ticaretin, sosyal yaşantının ve kültürel gelişimin var olduğunun farkına varmışlardır. Batı Medeniyeti kilise baskısı altında karanlık çağ denilebilecek bir dönem yaşamaktaydı. Onlar doğu medeniyetleriyle yaklaşık olarak iki yüz yıl birlikte yaşamışlar ve onların kültürlerinden, ilim, sanat, mimari gibi yaşamı kolaylaştıran argümanlarından

faydalanmış ve çeşitli kitapları Avrupa'ya taşımışlardır. Bunun sonucunda Avrupa'da gerçekleşen Rönesans ve Reform hareketlerinin oluşmasının temellerini atmışlardır (Goody, 2012, s. 68).

Zaman ve dönemsel intihal'e Bernard Lewis'in yaşamış olduğu bir anı ile devam etmek yerinde olacaktır. *"Londra'da bir süre, lisans programına kabul edilmek için başvuran adaylarla mülakat yapan komitede yer aldım. Adaylardan biri Galler sınırında ki bir okuldan gelen genç bir hanımefendiydi. Çin Tarihi çalışmak için Çince öğrenmek istediğini söylemişti. Bu, ülkenin o köşesinden gelen epey şaşırtıcı bir istektir. Sebebini öğrenmek istedik ve bize kendisini bildi bileli Çin karşısında büyüldüğünü söyledi. Çin hakkında elinin altında bulabildiği her kitabı okumuş; Çin tarih ve kültürünü öğrenebileceği her veçhesini öğrenmiş ve şimdide en içten dileğini yerine getirmek, yani Çin Tarihini daha ciddi bir şekilde çalışmak için Çince öğrenmek üzere Üniversiteye gidecekti. Çince ve Çin Tarihi ile ilgili biraz bilgi sahibi olan meslektaşlarım ona uygun sorular sordular. Çince y da Çin Tarihi hakkında hiçbir şey bilmiyordum ve sıra bana geldiğinde, batılı tarihçilerin normal sınıflandırmasını kullanarak alışıldık bir tarihçi sorusu sordum. Çin tarihiyle ilgilendiğini söyledin. Esas olarak antik, Orta çağ ya da modern tarihle mi ilgileniyorsun? Genç hanımefendi fark edilir bir süre boyunca tereddüt etti ve sonra efendim, eğer bu sözcüklerin Çin Tarihiyle olarak ne ifade ettiklerini bana söyleyebilirseniz, sorunuzu cevaplamaaya çalışırım."* (Lewis, 1979, s. 190). Burada anlatılmak istenen şudur ki her medeniyetin kendine has zamanı, dönemi, kültürü, gelişimi ve evren ile özdeşleşebilme safhası vardır ve bu oldukça önemlidir. Bernard Lewis'in vermiş olduğu bu örnek bu konuyu aydınlatma bakımından paha biçilemez bir örnek olarak kitap sayfasında yerini almıştır.

Sonuç

Medeniyetler de insanlar gibi doğar, büyük gelişir ve bu süreç içerisinde ortaya koymuş olduğu insanlığın ortak değerlerinde kendisini ifade etmektedir. Süreç içerisinde kendi geçmişinden birtakım birikimlerin yanında, zaman içerisinde diğer medeniyetler ile münasebetleri (savaş, göç, ticaret, turizm vs.) neticesinde aldıkları siyasi, kültürel, ekonomik, ticari, endüstri, bilimsel farklılıklardan istifade etme imkanına sahip olmaktadır. Diğer medeniyetlerden elde edilen bu birikim ve farklılıkları kendi birikimleri ve değerler süzgecinden geçirmek suretiyle daha ileri boyutta çıkarımlar yapmış ve bu şekilde insanlığa kazandırılacak yeni değerlerle kendisini göstermektedir.

Bu bağlamda ele aldığımız çalışmamızda Doğu ve Batı medeniyetlerinin hangi yollarla, ne şekilde ve derecede birbirlerinden nasıl etkilendikleri ve bu etkileşim neticesinde ne gibi sonuçlara ulaşıldığı anlatmaya çalışıldı. Toplumların medenileşme ve modernleşmeleri farklı dönem ve farklı zaman dilimlerinde gerçekleştiği apaçık bir gerçektir. Eskiçağ Uygarlıklarından Sümer, Babil, Hint, Mısır, Roma, Pers; İskender İmparatorluğu, Yunan toplumlarını belirtmekte ve anlamada yarar vardır. Bu uygarlıklar Dünya'da yaşayabilmek ve evreni anlayabilmek için çeşitli çalışmalar yapmışlar ve tarihi deyimle akan bir nehre katkıda bulunmuşlardır. Bu nehir önce Batı medeniyetinden doğunun beslendiği bir damar olmakla beraber daha sonrasında Doğu medeniyetinden Batı Medeniyetine doğru akan Bilimsel bir beslenme kanalına dönüşmüştür. Bu zaman içerisinde insanlık için yapılan bütün bu çalışmalarda hiçbir din, dil, ırk mezhep ayrımı yapılmaksızın şunu söyleyebiliriz. Bilim, insanlığın yitik

malıdır. Kim bu yitik malı bulur ise sahip çıkmalı, daha iyi ve değerli hale nasıl getirilebileceğinin gayreti ve çalışması içinde olmalıdır.

Kaynaklar

- Akyol, E. (2006). İslam Medeniyetinin Batıya Etkileri ile İlgili Bazı Değerlendirmeler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*(7).
- Bloh, M. (1985). Tarihin Savunması ya da Tarihçilik Mesleği. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Budak, M. A. (2016). Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(23).
- Carr, E. H. (2012). Tarih Nedir? 16. (M. G. Gürtürk, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirci, M. (2017). *Bütün Yollar Bağdat'a Çıkar: Geç Antik Çağın Bilim, Düşünce ve İnançlarının Bağdat'a İntikali*. Konya: İstem.
- Demirkent, I. (1996). Haçlılar. İstanbul: DiA.
- Durant, W. (tarih yok). İslam Medeniyeti (Tercüman 1001 Temel Eser). İstanbul.
- Goody, J. (2012). *Tarih Hırsızlığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gün, D. (2014). Bilimsel Gelişmenin Temelindeki Doğu-Batı Etkileşimi. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 9(22).
- Harman, Ö. F. (1993). *Hıristiyanların İslam'a Bakışı, Asrımızda Hıristiyan Müslüman Münasebetleri*. İstanbul: İSAV.
- Hillenbrand, C. (1999). The Crusades Islamic Perspectives. *Edinburgh University Press*.
- Hitti, P. K. (1960). *The Arabs*. London: Macmillan Co Ltd.
- Hitti, P. K. (1970). *History of the Arabs* (Cilt 10). London: Macmillan Education Ltd.
- Hobbsen, J. M. (2008). Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri. (E. Ermert, Çev.) İstanbul.
- Hunke, S. (1972). Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi. (S. Sezgin, Çev.) İstanbul.
- Karlığa, B. (2012). *Batıya Doğru Akan Nehir*. İstanbul: Medeniyet Araştırmaları Merkezi.
- Karlığa, H. B. (2004). *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*. İstanbul.
- Kaya, M. (1992). *Beytülhikmet*. İstanbul: DiA.
- Kayaoğlu, İ. (1987). İslam Medeniyetinin Batıya Etkileri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1).
- Lapidus, I. M. (2002). İslam Toplulukları Tarihi 1. (Y. Aktay, Çev.) İstanbul.
- Lewis, B. (1979). Tarihte Araplar. (H. D. Yıldız, Çev.) İstanbul: Kitap Kurdu Yayıncılık ve İletişim.
- Okuyan, S. (2011). Doğu Kültürünün Batıda Yansımaları. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 2.
- o'Leary, D. L. (1971). İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri. (H. Yurdaydın, & Y. Kutluay, Çev.) Ankara.
- Özbaran, S. (2005). *Tarih, Tarihçi ve Toplum*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- ÖZDEMİR, M. (2013). *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakıf Yayınları.
- Robertson, C. (2011). What Did The Moors For Us ? Retelling Our European Stroeis, Renegotiating Our Heritage. *Arches*, 4(8).
- Runciman, S. (1959). Avrupa Medeniyetinin Gelişmesi Üzerindeki İslami Tesirler. *Şarkiyat Mecmuası*(3).
- Sabra, A. I., & daşdemir, y. (2015). İbn Sina'da Mantığın Konusu. (Y. Daşdemir, Dü.) *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(40).
- Sibai, M. (1979). *İslam Medeniyetinde Altın Tablolar*. Konya.
- Spies, O. (1974). Doğu Kültürünün Avrupa Üzerindeki Tesirleri. (N. Ersoy, Çev.) Ankara: A.T.O. Dergisi İlave Yayını.
- Stewart, D. (1994). Batılı Gözüyle İslam Kültür ve Medeniyeti. (M. Kayayerli, & M. Özyiğiy, Çev.) İstanbul.
- Şahin, H. (2014). *Arı Kovanına Çomak Sokmak*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Şahin, S. (2005). Batı Uygarlığı ve Anadolu. *Toplumsal Tarih Dergisi*(136).
- Tosh, J. (2000). Tarihin Peşinde. (Ö. Arıkan, Çev.) İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları.
- Turan, O. (1980). *Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet*. İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2003). *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*. İstanbul.
- Üçyiğit, E. (1955). Ortaçağ İslam Medeniyetini Avrupa Medeniyeti Üzerine Tesirleri. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Ülken, H. Z. (1935). *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldırım, C. (2001). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, Ş. (2012). İbn Rüşd Felsefesinin Latin dünyasında tanınması ve Latin ibn rüşdçülüğü. *Sakarya üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(25).

Porphyrios ve *İsagoge*'yi Yeniden Düşünmek*

Reconsidering Porphyry and İsagoge

İsmail KÜÇÜKBAŞOL †

Geliş Tarihi: 29.05.2019 ✪ Kabul Tarihi: 16.06.2019 ✪ Yayın Tarihi: 01.07.2019

Özet

Bu yazı, Porphyrios'un *İsagoge*'sine farklı bir bakış açısından bir giriş yapmaktadır. *İsagoge*, "Giriş" anlamındaki etimolojisiyle değil, düşünce tarihinin önemli dönüm noktalarından birini teşkil eden bir felsefe yapıtının özel adı olarak ele alınmaktadır. Yazar, Türkiye'de Porphyrios ve *İsagoge*'ye dair genel kanaati tasvir etmekte, özellikle De Libera, Evangeliou ve Strange'ten aktardığı görüşlerle Porphyrios ve *İsagoge*'sini yerleşik genel kanaatten farklı düşünmenin mümkün olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. *İsagoge*'de ele alınan beş tümele dair terimsel bir belirleme yapılmakta, tümel ve beş tümel kavramları ayrıştırılmaktadır. *İsagoge*'nin, Aristotelesçi görüşlerin bir derlemesi olmadığı, Porphyrios'un, beş tümel üzerine özgün görüşlerinin tanıtıldığı bir eser olduğu öne sürülmektedir. Porphyrios'un, bir yüklem sınıfları kuramı ortaya koyma hedefini gerçekleştirmek için hareket noktasının *Topikler* olmasına karşın, *İsagoge*'nin bu eserin bir özeti olamayacağı gösterilmektedir. Aristoteles'in *Topikler*'de tanıttığı dört tümel ile Porphyrios'un *İsagoge*'de tanıttığı beş tümelin farklı oldukları ve Porphyrios'un özgün bir kuram geliştirdiği gösterilmektedir. Böylelikle, *İsagoge*'de yer alan görüşlerin başka bir düşünüre atfedilemeyeceği görüşü dile getirilmektedir. Mübahat Türker Küyel'in sunduğu perspektiften hareketle, aktarılan bilgiler değerlendirilmekte, *İsagoge*'nin, Aristoteles'in *Kategoriler*'i konusundaki bir fikir ayrılığının çözümü olmaktan, bir felsefeye giriş kitabı olmaktan öte, varlık ve düşünce, bilgi ve mantığın imkanına dair bir temellendirmenin önemli bir parçası olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Porphyrios, *İsagoge*, Beş Tümel, Kategoriler Antinomisi

Abstract

This paper is an introduction to Porphyry's İsagoge from a different point of view. İsagoge is not not considered with its etymology "Introduction", but as a proper name of a philosophical work which is located at an important turning point in the history of philosophy. After a description of commun opinion about Porphyry and İsagoge in Turkey, refering especially to De Libera, Evangeliou and Strange, author aims to show that it is possible to consider Porphyry and İsagoge in a different way. Author differentiates precisely two philosophical termes: universal and predicable and points out that the subject matter of İsagoge is not universals but five predicables. Author claims that İsagoge is not a compilation of

* Bu makale; Dr. Öğr. Üyesi Halil İmamoğluğil danışmanlığında İsmail Küçükbaşol tarafından hazırlanan "Boethius Mantığında Beş Tümel" isimli yüksek lisans tezinin kavramsal çerçevesinden elde edilmiştir.

† Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, kucukism@gmail.com

*Aristotelian ideas but an exposition of Porphyry's own ideas about five predicables. In order to realise his theory of predicate classes, Porphyry has Topics as his first model, but it cannot be claimed that *İsagoge* is its summary. Author aims to show that four predicables in Aristotle's Topics and five predicables in Porphyry's *İsagoge* are different and that Porphyry developed a new theory. So, author claims that ideas in *İsagoge* cannot be attributed to another philosopher. Author evaluates gathered opinions from Mübahat Türker Küyel's perspective and claims that, beyond being a solution of a conflict about Categories of Aristotle, beyond being an introductory work to philosophy, *İsagoge* is an important justification of the relation between human intellect and being, and of the possibility of knowledge and logic.*

Keywords: Porphyry, *İsagoge*, Five Predicables, Antinomy of Categories

Giriş

Düşünce tarihinin ağırlık merkezindeki tartışmalı konulardan biri olan tümeller sorunu, Latince okuyan ve yazan Batı'da, Porphyrios'un, *İsagoge*'nin girişinde cins ve türün ontolojik statüsüne dair sorduğu ancak yanıtı bırakmadığı üç soruya, *İsagoge* şerhlerinde Boethius'un yanıt vermesiyle başlamıştır. Tümeller sorunuyla bağının yanı sıra, *İsagoge*'de tanıtılan cins, tür, ayırım, hassa ve ilinekleme kavramları, hemen hemen bütün mantık kitaplarının ilk konuları arasında ele alınmaktadır. Bunların ilk konular arasında yer almaları, bir bakıma onların, mantıktaki temel, aslî önemini göstermektedir. Bu yazımızda, Porphyrios ve *İsagoge*'sini farklı bir bakış açısından ele alarak beş tümelin neden mantıkta temel bir yer edindiğini ve günümüzde de devam etmekte olan tümeller tartışmasının mantıktaki yönünü, *İsagoge*'nin yazılışı bağlamında giriş düzeyinde göstermeye çalışacağız.

Kaya'ya göre, gerçekte Plotinos'un *Enneadlar*'ının IV, V ve VI bölümlerinden oluşan ve *Esûlucya (Theologia)* başlığıyla tanınmış olan yapıtı, İslam coğrafyasında Aristoteles'e atfedilmiştir (Kaya, 1983, s. 288). Kaya, kimi düşünürlerin bu esere hiç değinmediklerini belirtmekte, Fârâbi'nin ise ilgili yapıtı Aristoteles'e ait bir eser olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir: "...*Esûlucya*'nın yaygın şöhreti karşısında Fârâbi, onun Aristoteles'e ait bir eser olduğuna kendini inandırmaya çalışmaktadır (Kaya, 1983, s. 291)." Buradan anladığımız üzere, *Esûlucya*'nın Aristoteles'e atfedilmesi bir bakıma, Aristoteles'le bağdaştırılamayacak görüşlerin felsefede yer etmesine neden olmuştur. Bize göre, aynı durum Porphyrios'un *İsagoge*'si için de söz konusudur. Atademir, *İsagoge*'nin "tamamiyle aristocu veya meşaiyeci mantık anlayışıyla" kaleme alınmış bir kitap olduğunu öne sürmektedir (Atademir, 1948, s. 20). Oysa *Esûlucya* gibi *İsagoge*'de Aristoteles'le bağdaştırılamayacak pek çok görüş mevcuttur. *İsagoge*'nin Aristotelesçi çizgide kaleme alınmış bir eser olarak değerlendirilmesi Aristoteles'le bağdaştırılamayacak görüşlerin günümüzde de felsefede yer etmesine neden olmaktadır. Bu yazımızın, *İsagoge*'nin yazılış bağlamını ele almasıyla, Porphyrios'un yeni bir kuram geliştirdiğini göstermeye çalışmasıyla, Aristoteles mantığı ve Porphyrios mantığı arasındaki farkın, ikisi arasındaki temel ayırımın belirginleştirilmesine katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Yazımızın devamında, *De Libera*, *Evangelou* ve *Strange*'ten aktaracağımız görüşleri, Küyel'in bakış açısından hareketle değerlendirecek ve konuya dair kendi görüşümüze yer vereceğiz. Kısacası, Porphyrios ve *İsagoge*'yi yeniden düşüneceğiz.

Yeni-Platoncu felsefenin en tanınmış düşünürlerinden olan Porphyrios, yaklaşık olarak 232/233'te Tyros'ta ya da olasılıkla Batanaia'da doğdu. Atina'da Cassius Longinus'un ve Roma'da Plotinos'un öğrencisi oldu. Eserleri felsefe, felsefe tarihi, filoloji, din, astronomi, astroloji ve müzik bilimleri gibi oldukça geniş bir alanı kuşatıyordu. Platon düşüncesi ve Aristoteles mantığını uzlaştıran bir yorumcu olarak ünlendi ve kendisinden sonraki Yeni-Platoncular üzerinde etkili oldu (Türer, 2015, s. 507). Geçirdiği ağır depresyon nedeniyle 268 yılında intihâr etmeyi düşündü. Onun bu durumunu fark eden Plotinos'un tavsiyesiyle Sicilya'ya gitti. Burada geçirdiği zaman zarfında Plotinos'un eserlerini gözden geçirdi ve derledi. Plotinos'un ölümünün ardından Roma'ya döndü. Dördüncü yüzyılın başlarında, yaklaşık olarak 301 ile 305 yılları arasında Roma'da öldü (Türer, 2015, s. 508). Eserlerinden bazıları, diğer yazarların yaptıkları alıntılar sayesinde kısmen konurken büyük bölümü günümüze ulaşamadı. Bir bütün olarak günümüze ulaşabilmiş yalnızca iki eseri bulunmaktadır: Soru-cevap formatındaki Kategoriler şerhi ve *Isagoge*.

Isagoge, Doğu'da ve Batı'da uzun yüzyıllar boyunca felsefeye giriş kitabı olarak okunmuş, okutulmuştur. Ancak buradan hareketle onun, günümüzdeki felsefeye giriş kitaplarıyla aynı içerik ve düzeyde olduğunu düşünmek bizce hatalı olacaktır. *Isagoge* oldukça küçük hacimlidir; bir solukta, örneğin yirmi dakikada okunabilecek rahatlıktadır ve de okunduğu zaman anlaşıldığı izlenimi bırakır. Bu ise onun okunduğu rahatlıkta anlaşılacağı ve bir 'Yirmi Dakikada Felsefeye Giriş' kitabı olduğunu göstermez. Bize göre, onun küçük hacmi ve rahat okunan yönü, ilk okuyuşta verdiği açıklık, anlaşılabilirlik izlenimi, derinde yatan güçlüklerinin ve engin felsefi evreninin kıvranılmasını engelleyen ana etmenlerdir. Bu yanıltıcı izlenimlere kapılmayanlar ise onun okurunu karşı karşıya bıraktığı güçlüklerle yüzleşmek, felsefeye zorlu ve de derin bir başlangıç yapmak durumunda kalmışlardır. Nitekim, Cameron'a göre, *Isagoge*'nin girişinde Porphyrios'un tümellerin ontolojik statüsüne dair sorular sorması ve Boethius'un bu sorulara *Isagoge* şerhlerinde yanıt vermesi, Orta Çağ boyunca felsefecilerin, tümeller gibi "en derin" meselelerden biri hakkında henüz felsefeye giriş aşamasında bir tutum belirlemeleri güçlüğüne neden olmuştur (Cameron, 2009, s. 97). Salisburyli John ise *Metalogikon*'da bu durumdan, normal müfredat düzeninin bir kenara bırakıldığı, konuların yerli yerinde öğretilmemesi için büyük özen gösterildiği, en son bahsedilmesi gereken konuların başa alındığı, Porphyrios'un, *Topikler*'in değil aynı zamanda *Analitikler* ve *Sofistik Çürütmeler* 'in ana konularıyla öğretime başladığını dile getirerek, haklı bir şekilde şikâyet etmektedir (akt. Cameron, 2009, s. 97).

Atademir'e göre, *Isagoge*, "beş ses" ya da "beş lafız" olarak tanınmış olan cins, tür, ayırım, hassa ve ilinek kavramlarını ele almaktadır (Atademir, 1948, s. 21). Bu kavramlar grubu günümüzde daha ziyade beş tümel/küllü olarak tanınmaktadır. "Beş tümel" tamlaması içindeki *tümel/küllü* sözcüğü nedeniyle *Isagoge*'nin ele aldığı konunun yanlış anlaşılmasının önüne geçebilmek için beş tümelin mantıkta ne ifade ettiği konusuna kısaca değinelim. Türkçe 'de tümel ile beş tümel arasında belirgin bir ayırım yapılmamasına karşın Batı dillerinde bu iki terim birbirinden ayrılmışlardır. Örneğin İngilizce 'de tümel sözcüğü "*universal*" şeklinde, beş tümel ise "*five predicables*" şeklinde karşılanmaktadır. Eserin ele aldığı konuyu daha da belirginleştirmek için "*predicable*" terimini ayrıntılı incelemek gerekir.

Eserlerini Eski Yunan dilinde kaleme almış olan Porphyrios, *Isagoge*'de tümel (*kathólou*) ve beş tümel terimlerini kullanmamıştır. De Libera, bu beş ıstılahın

Porphyrios bağlamındaki Eski Yunanca karşılığı olarak *κατηγορούμενον* (*prédicable*) terimini belirtmektedir (De Libera, 1996, s. 499). Eserde ele alınan beş ıstılah, sonraki dönemlerde, Eski Yunanca'da *pente phonai* (beş ses/lafız) ve Latince'de *quinque voces* (beş ses/lafız) şeklinde adlandırılmıştır (Atademir, 1948). Orta Çağ Batı felsefesinde aynı zamanda *praedicabilia* şeklinde adlandırılmıştır (Audi, 1999, s. 732); bu ise, çağdaş Batı dillerindeki kullanımın temelini oluşturmuştur. İngilizce'deki "*predicable*" teriminin yapısında yer alan "-able" şeklindeki -ebilme, muktedir olma anlamı katan son ek, bize beş tümelin yüklemlele bağlantısına ilişkin önemli bir bilgi sağlamaktadır. Nitekim, Audi, beş tümeli ifade eden "*predicables*" terimini, "Genel yüklemelerin yüklenebilecekleri beş ana yol" şeklinde açıklamaktadır (Audi, 1999). Bunnin ve Yu ise, "*predicables*" terimini şu şekilde açıklamaktadırlar: "Bir önerme içinde, bir yüklem özne ile girebileceği farklı ilişkiler (Bunnin ve Yu, 2004, s. 547)." De Libera ise, Fransızca "*prédicable*" terimini, "yüklem sınıfları" (*classes de prédicats*) olarak belirlemektedir. De libera'nın "*prédicable*" terimine ilişkin daha belirgin bir açıklaması, "farklı genel yüklem çeşitleri" şeklindedir: "Yüklem konu üzerine söylenen olmak üzere, beş tümel (*les prédicables*) özne ile ilişkilerine göre ayrıışan farklı genel yüklem çeşitleridir (De Libera, 1996, s. 499)."

Yukarıda aktardığımız bilgilerden beş tümelin ana vasıfları: Yüklem sınıfları olmak (De Libera), özne ile yüklem arası ilişki çeşitleri olmak (Bunnin ve Yu, De Libera) ve yüklemelerin yüklenmelerine imkân tanıyan ana yollar olmak (Audi), şeklinde kendini arz etmektedir. Bu açıklamalar içinde beş tümelin işlevini en belirgin şekilde ortaya koyan, kanaatimizce Audi'ninkidir. Beş tümelin, yüklemelerin yüklenebilmelerine imkân verdiklerini belirtmekle "*predicable*" sözcüğündeki "-able" (muktedir oluş) son ekini ve de yüklem özne ile irtibatını kuran yollar olduklarını belirgin bir şekilde göstermektedir. Şu hâlde, bu muktedirliğe sahip olanın beş tümel değil, yüklem olduğunu, beş tümelin onlara bu imkânı verenler olduklarını da göstermektedir. Buna göre, biz de beş tümeli, yüklemelerin özne ile çeşitli irtibatını sağlayan, onların yüklem olmalarına imkân veren, beş ana yüklem sınıfı, beş ana yol olarak anlamaktayız. Bir başka deyişle, özne hakkında tasdik edilen yüklem, beş sınıfta gruplanırlar, özne karşında beş konumda bulunurlar; özne ile beş yönde ilişki kurmakta, özne hakkında beş yol üzerinden tasdik edilmektedir. Kısacası, Porphyrios'un *İsagoge*'de ele aldığı konu tümeller değil beş tümeldir, "yüklem sınıfları"dır.

Türkiye'de Porphyrios ve *İsagoge* üzerine genel kanaat

Yazımızın giriş kısmında dile getirdiğimiz görüşlerimiz, *İsagoge*'ye dair bizim kanaatimizi en baştan yansıtmaktadır. Biz de Salisburyli John'a koşut olarak *İsagoge*'nin bir felsefeye giriş kitabı olamayacak kadar son derece çetrefil bir eser olduğu kanısındayız. Ne var ki ülkemizdeki genel kanaat bu yönde değildir. Bu noktada, pek çok eserde yer alan Porphyrios ve *İsagoge*'sine dair ortak kanıları yansıttıklarını düşündüğümüz görüşlere yer vermek istiyoruz.

Çelik, Porphyrios'un *İsagoge*'sine dair açıklamalarında, beş tümeli Aristoteles'e atfeden bir yaklaşımı benimsemektedir:

"Zamanımıza *İsagoge* (Aristoteles'in Kategorilerine Giriş) adlı yapıtı ulaşmıştır. Bu yapıt Hıristiyan patristik dönemin sonlarına doğru Boethius tarafından Latinceye çevrilmiştir ve yalnız Helenistik çağda değil, Skolastik dönemde de etkisi büyük olmuştur. Bu nedenle üzerine pek çok yorum çalışmaları yapılmıştır. Yapıt Aristoteles'in 'Beş Tümel'ine yer verir. Bunlar daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, cins (*genos*), tür (*eidós*),

ayrım (diaphora), özellik (eidion) ve ilinek (sûmbebekos) diye bilinen kategorilerdir (Çelik, 2010, s. 146)."

Atademir, beş tûmelin Porphyrios'un icadı olmadığını vurgulamakta, Sokrates ve Platon'un da konuyu ele aldıklarını belirtmektedir. Porphyrios'un *Isagoge*'sini, Aristoteles'in farklı eserlerinde beş tûmel üzerine dile getirdiği görüşlerin Porphyrios tarafından daha anlaşılır bir dille, müstakil bir eserde toplanması olarak betimlemektedir. *Isagoge*'nin tûmeler tartışması üzerindeki etkisine de vurgu yapmaktadır:

"Beş ses veya beş lafz bazılarının sandığı gibi Porphyrios'un icadı değildir; bu bütüncüller meselesi çok eski olup Sokrat ile sofistler arasında, Eflatun'da bulunmakta ve bilhassa Aristo'nun doktrininde mühim bir yer tutmakta ve rol oynamaktadır. Aristo'nun mantığa ve fizikötesine ait eserlerinin türlü yerlerinde verdiği kısa bilgilere dayanarak Porphyrios bunları yine onun kuru ve sade üslûbüyle, anlaşılması daha kolay ve daha toplu bir şekilde bu eseriyle ortaya koyar. İşte orta çağ skolastik düşüncesinin en başta gelen ve bütün ilmi ve felsefi spekülasyonun mihrini teşkil eden meselelerinden beş bütüncül meselesini; umumi fikirlerimizin gerçekliği, ne türlü bir varlığı olduğu, hususi nesnelere ne gibi münasebetlerde bulunduğu meselesini ilk olarak ortaya koyduğundan değil; orta çağda bu meselelerin inceleme ve tartışma konusu olmasına sebep olan ve zihinleri tahrik eden bir eser olduğundan tarihi değeri daima büyüktür (Atademir, 1948, s. 22-23)."

Çapak, Atademir'in beş tûmeli ilk defa ortaya koyan düşünürün Porphyrios olmadığı şeklindeki görüşünü aktarmakta, Atademir'den farklı olarak Aristoteles'in *Topikler*'inin ismini vermektedir:

"Isagoci'lerin bazılarında ana konu, bazılarının da ise işlenen konulardan sadece biri olarak yer alan "beş tûmel veya beş lafz" ilk defa Porphyrios tarafından ortaya konmuş değildir. Nitekim beş tûmel konusu Sokrates ve Eflatun'da bulunmakta ve Aristoteles'in eserlerinde özellikle Topika'da önemli yer tutmaktadır. Porphyrios, Aristoteles'in eserlerinin değişik yerlerinde verdiği kısa bilgilere dayanarak, beş tûmeli anlaşılır ve daha derli toplu bir şekilde Isagoci adlı eserinde bir araya getirmiştir (Çapak, 2011, s. 17)."

Kaya, Porphyrios'un *Isagoge*'sinin, Aristoteles'in *Topikler*'inin bir özeti olduğunu öne sürmektedir:

"M.S. 301 yılında ölen ve Yeni-Platoncu felsefenin ünlü simalarından biri olan Porphyrius, Aristoteles'in Kategorilerini izah maksadıyla yazdığı ve "giriş" anlamına gelen Eisagoge (arapça okunuşu Isâgûcî) adlı eseri Topika'nın özeti mahiyetindedir (Kaya, 1983, s. 103-104)."

Atademir, El-Kindî'nin, öğrencilerine *Isagoge*'yi okumalarını tavsiye etme nedeni olarak, *Isagoge*'nin açık ve kolay anlaşılır olduğu şeklindeki kanaatine yer vermektedir:

"Her halde öbür mantık kitapları yanında, açık ve anlaşılması kolay olmasından olacak, El-Kindî'nin daha o zaman bu kitabı bütün öğrencilerin okumalarını tavsiye etmesi pek yerinde (Atademir, 1948, s. 25)."

Çapak, çalışmasında Atademir'in bu kanaatini aktarmaktadır:

"Herhalde öbür mantık kitapları yanında, açık ve anlaşılması kolay olmasından ve diğer bazı nedenlerden dolayı el-Kindî, kendi döneminde bu kitabı bütün öğrencilerin okumalarını tavsiye etmiştir (Çapak, 2011, s. 16)."

Çapak, Jonathan Barnes'ın Ammonius'u tanık göstererek, *İsagoge*'nin genel olarak bir felsefeye giriş kitabı olarak değerlendirilmesinin doğru olacağı şeklindeki kanaatine çalışmasında yer vermektedir:

“Oysa onun, tüm mantık çalışmalarına bir giriş, dolayısıyla da şarihlerden Ammonius'un (450-520) da belirttiği gibi genel olarak felsefeye giriş kitabı olarak değerlendirilmesi daha doğru görünmektedir (Çapak, 2011, s. 14).”

Türer, Porphyrios'u konu edindiği yazısında Çapak'ın aktardığı görüşe yer vermektedir:

“Porphyrios'un *İsâgûcî*'yi niçin yazdığı şârihleri tarafından bir sorun olarak ortaya konulsa da en genel kanâat onun “felsefeye giriş” kitabı olarak değerlendirilmesi yönündedir (Türer, 2015, s. 510).”

Yukarıda aktardığımız görüşlerden hareketle ülkemiz akademik çevrelerinde Porphyrios ve *İsagoge*'sine dair genel kanaati nasıl anladığımızı şu şekilde belirtebiliriz: Porphyrios'un *İsagoge*'de ele aldığı beş tümel kuramının ana kaynağı olarak özellikle Aristoteles'e işaret edilmektedir. Aristoteles'in bu kuramı farklı eserlerinde işlediği ancak özellikle *Topikler*'de ağırlıklı olarak tanıttığı ifade edilmektedir. Porphyrios'un *İsagoge*'sinin büyük ölçüde *Topikler*'den kaynağını aldığı, bir bakıma *Topikler*'in özeti olduğu öne sürülmektedir. *İsagoge*, *Topikler*'in özeti olması kadar, Aristoteles'in çeşitli eserlerinde dağınık halde tanıttığı beş tümele dair görüşlerin müstakil bir eser olarak derlemesi şeklinde sunulmaktadır. Böylelikle, Porphyrios, örtük olarak, Aristotelesçi görüşleri olduğu gibi müstakil bir eserde toplayan kişi olarak sunulmakta, örtük olarak onun, beş tümel kuramının ortaya koyulmasında bir katkısının olmadığı iddia edilmektedir. *İsagoge*, Aristoteles'in ağır, güç anlaşılır, kuru üslupla ortaya koyduğu beş tümel kuramının, açık, kolay anlaşılır bir dille tanıtıldığı giriş düzeyinde bir eser olarak değerlendirilmektedir. Uzun asırlar boyunca felsefeye giriş aşamasında okunması ve okutulması bu sade yapısına dayandırılmaktadır.

Görüldüğü gibi bu genel kanaat, bizim kanaatimizle çatışmaktadır. Biz, bu genel kanaatin yegâne seçenek olmadığını, Porphyrios ve *İsagoge*'sinin farklı bir bakış açısıyla değerlendirilebileceklerini düşünüyoruz. Özellikle De Libera, Evangeliou ve Strange imzalarını taşıyan yayınlarda dile getirilen görüşler, bizim, Porphyrios ve *İsagoge*'sine dair ülkemizdeki adeta tam karşıtı bir görüş sahibi olmamıza neden olmuştur. Biz, *İsagoge*'nin açık ve kolay anlaşılır bir felsefeye giriş kitabı olarak değerlendirilemeyeceğini, beş tümelin kaynağının Aristoteles ve onun *Topikler*'i olarak gösterilemeyeceğini, Porphyrios'un yalnızca bir derlemeci olarak görülemeyeceğini düşünüyoruz. Beş tümel kuramının ana kaynağı olarak bizzat *İsagoge* ve kurucusunun da bizzat Porphyrios olarak kabul edilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağını düşünüyoruz.

***İsagoge*'ye Giriş**

Evangeliou, girişte değindiğimiz Porphyrios'un Sicilya seyahati üzerinde, hocası Plotinos'un etkisinin, bir tavsiyenin ötesinde olduğunu göstermektedir. Evangeliou'ya göre, Plotinos'un okulunda geçirdiği beş yıl Porphyrios'un yaşamında kritik bir dönem teşkil eder; yüzleştiği derin felsefi sorunlar onu hastalıklı ve melankolik kılmıştır (Evangeliou, 1996, s. 3). Evangeliou, Porphyrios'un Sicilya seyahatine neden olan hastalığında gerçek payı olabileceği, Plotinos ve Porphyrios arasında Aristoteles'in *Kategoriler*'i konusundaki fikir ayrılığının da işareti olarak görülebileceği

kanaatindedir. (Evangelou, 1996, s. 4). Porphyrios'un Roma'dan ayrılışı, Plotinos'un *Varlığın Cinsleri Üzerine* başlıklı uzun incelemesini tamamladığı döneme tekabül ediyordu. Plotinos, bu incelemesinde *Kategoriler*'i şiddetle eleştirmektedir. Evangelou, Porphyrios'un her ne kadar Plotinos'u bir Platon otoritesi olarak görse de, buradan hareketle onu bir Aristoteles otoritesi olarak gördüğünü kabul etmenin güç olduğu görüşündedir. Evangelou'ya göre, Plotinos, Aristoteles'in *Kategoriler*'i üzerine düşüncelerini değiştirmek için oldukça yaşlı olduğu için Porphyrios hastalığını okuldan ayrılmak için bir mazeret olarak düşünmüş olabilir. Porphyrios, Sicilya'da, Plotinos'un baskın gelen etkisinden kurtulmuş olarak *Isagoge*'yi, *Kategoriler* üzerine şerhlerini, ve diğer eserlerini kaleme almaya başlamıştır (Evangelou, 1996, s. 4).

Porphyrios'un mekankolik ruh hali, Sicilya'ya gidişi ve Plotinos'un *Kategoriler* eleştirisi arasında Evangelou'nun dile getirdiği olası bağ hakkında De Libera çok daha kesin bir görüş bildirmektedir. De Libera'ya göre, Porphyrios'u intihârı düşünecek kadar depresyona sokan kriz, melankoliden kaynaklanmamaktadır. Plotinos'un *Varlığın Cinsleri Üzerine* başlıklı incelemesinde Aristoteles'in kategoriler öğretisine karşı yönelttiği "saldırı"nın neden olduğu "reaksiyonel bir depresyon"dan ya da "entellektüel bir kriz"den kaynaklanmaktadır (De Libera, 1998, s. VIII-IX). Porphyrios, Plotinos'un eleştirilerine katılmamaktadır; Platon ile Aristoteles'i uzlaştıran bir görüşe sahiptir. De Libera'ya göre, Porphyrios, "Plotinos'un incelemesinde eleştirdiği her şeyi savunmak" için iki *Kategoriler* şerhi kaleme almıştır; *Isagoge* de bu doğrultuda kaleme alınmıştır (De Libera, 1998, s. IX).

Peki, Plotinos ve Porphyrios'un üzerinde anlaşamadıkları kategoriler sorunu neydi? Bu soruyu yanıtlayabilmek için önce Platon ve Aristoteles'in varlık üzerine temel yaklaşımlarına ve bu yaklaşımlar arasındaki farka değinmemiz gerekmektedir.

Cevizci'ye göre, Platon'da idealar, maddi olmayan, ezeli ve ebedi özler iken gözle görülür nesnelere onların soluk kopya ve suretleridirler. Bu ise yalnızca görülür nesnelere bilinebilirliklerinin teminatı olarak ideaların varolmaları gerektiğini söylemek değildir; "tam tersine, fenomenin ancak İdea sayesinde, İdea varolduğu için varolabileceğini söylemektir... Platon bu bağlamda, fenomenler dünyası olmadan, bir İdealar dünyasının varoluşunu düşünmenin mümkün ama bunun tersinin imkânsız olduğunu düşünür (Cevizci, 2009, s. 95)." Strange'e göre, Platon, *Phaedo* (78d) ve *Timaeus* (29c)'de İdealara, bu ayrık Formlara *ousia* terimiyle gönderimde bulunmaktadır. Strange, Aristoteles'in *ousia*'yı ilk kategorisinin adı olarak kullanmasını, Platoncu İdealar kuramını reddedişiyle bağlantılı görmektedir (Strange, 2014, s. 3). Strange, *Kategoriler*'de Aristoteles'i temelden Platon karşıtı kılan husus olarak, daha az tümel olan tözü, daha tümel tözden ontolojik olarak önce kabul etmesini, bir başka deyişle, tikel tözü birincil kabul etmesini dile getirmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere Platon karşı görüştedir: "Daha tümel olan doğal olarak öncedir." (Strange, 2014, s. 5). Strange'e göre, "Aristoteles, *Kategoriler* ile yalnızca Formların duyulur nesnelere ayrı olduğunu değil aynı zamanda tümel F'nin tikel F'nin varlık nedeni olduğunu da inkâr etmek istiyor görünmektedir (Strange, 2014, s. 4)." Strange, bir bakıma Plotinos'un, kategoriler öğretisine eleştirisinin nedeni olarak niteleyebileceğimiz, *Kategoriler*'in ana karakterini şu şekilde ifade etmektedir: "*Kategoriler*, Formların ayrılığını ve tümelin ontolojik önceliğini inkâr etmesi bakımından ortodoks Platonculuğa bir saldırı içeriyor görünmektedir (Strange, 2014, s. 5)."

İşte, Porphyrios ve Plotinos arasındaki fikir ayrılığını bu bağlamda değerlendirmemiz gerekmektedir. Plotinos, Aristoteles'in kategorilerini "varlığın cinsleri" olarak adlandırmakta, Platon'un görüşüne, Platon'un cinslerine rakip kabul etmekte ve eleştirmektedir. Peters, Platon'un "en büyük cinsler" (mégista géne) adını verdiği beş cinsi, Varlık, Aynı, Başka, Hareket ve Sükûnet şeklinde belirtmektedir (Peters, 2004, s. 89). Evangeliou'ya göre, Porphyrios, bu noktada Aristoteles'in kategorilerinin, Platoncu ya da Platoncu olmayan bağlamda, "varlığın cinsleri" olarak görülmesine karşı çıkmaktadır (Evangeliou, 1996, s. 9). Stange'e göre, Porphyrios, *Kategoriler*'i bir metafizik eseri olarak değil bir mantık eseri olarak kabul etmektedir. *Kategoriler*'i, terimler, dilsel öğeler, yüklemeler üzerine bir eser olarak görmektedir (Strange, 2014, s. 7). Porphyrios'un kendi sözleriyle, *Kategoriler*'de Aristoteles, "delalet etmeleri bakımından, şeylere delalet eden basit sözcükleri ele almaktadır (Porphyry, 2014, s. 34)."

Ancak Porphyrios'un, kategorilerin metafiziksel bir boyutu bulunduğunu inkâr ettiği düşünülmemelidir. Evangeliou'ya göre, Porphyrios, *Kategoriler*'in amacının "cins açısından farklı şeylere delalet eden basit, anlamlı, telaffuz edilmiş sesleri" ele almak olduğu görüşündedir (Evangeliou, 1996, s. 51). Bunun yanında Porphyrios, *Kategoriler* 1a20-1b9'a tekabül eden paragrafı, en küçük dörtlü bölümlenme olarak anlamaktadır. Evangeliou, Porphyrios'un *Kategoriler*'i öncelikli olarak varlığı değil lafızları ele alan bir eser olarak görmesine karşın ilgili paragrafı varlığın bir bölmesi olarak gördüğünün altını çizmekte ve Porphyrios'un bu dörtlü bölümlenmesini "dörtlü ontolojik bölme" olarak nitelendirmektedir (Evangeliou, 1996, s. 51-52). Porphyrios, *İsağoge*'de "varlık"ın bir cins olup olmadığını tartıştığı pasajda, Aristoteles'i tanık göstererek, "varlık" bir müşterek isim olmak üzere, kategorilerin her birinin "varlık ilkesi" olduğunu dile getirmektedir:

"Fakat cinsler ve neveler için bu böyle değildir; çünkü varlık bütün varlıklarda müşterek bir cins değildir ve hepsi en yüce cins olacak bir tek terime göre aynı cinsten (homogène) değildir, Aristo'nun doktrini de budur. Fakat Kategoriyalar da denilene göre ilk on cinsin ilk on ilke gibi olduklarını kabul etmek gerekir ve hattâ onların hepsine varlıklar adı verilebilmesini farzederek, hiç olmazsa Aristo'nun dediğine bakılırsa onların böyle gösterilmesi sinonimlik yönünden değil de homonilik yönünden değil midir? Gerçekte, varlık bütün nesnelere müşterek biricik cins ise bütün nesnelere sinonimlik yönünden varlıklar denilecektir. Fakat gerçekte, ilk on ilke olduğundan bu isim birliği sırf lafzi (verbal) dir ve bu isimlendirme ile anlatılan tarife uymaz. İmdi böylece en umimi cinslerin sayısı ondur, en hususî nevelerin sayısı sonsuz sayıda değil, belli sayıdadır (Porphyrios, 1948, s. 37-38)."

Bu bakımdan Porphyrios'un karşı çıktığı ana hususun, kategorilerin, "varlık" bir mutevâtî isim olmak üzere, onun altındaki bölümler olarak görülmesi olduğunu anlamaktayız. Aristoteles ve Porphyrios, kategorileri bir üst terimin alt bölümleri olarak değil, "varlık" bir müşterek isim olmak üzere, her birinin bir varlık ilkesi olması anlamında varlığın bölümleri olarak kabul etmektedirler. Ancak Porphyrios, buradan hareketle, *Kategoriler*'in bu onlu bölümlenmeyi metafizik açıdan ele alan bir eser olarak görülmesine karşı çıkıyor görünmektedir. Konuya ilişkin Boethius'un açıklamalarıyla bu nokta daha net hale gelmektedir. Boethius'a göre, şeylere delalet eden lafızlar on grupta sınıflandırılıyor iseler, bu onların delalet ettikleri şeylerin de on sınıfta topladığını gösterir (Boethius, 1891, s. 161). Boethius'a göre, *Kategoriler*'in amacı, delalet etmeleri bakımından, şeylere delalet eden lafızları incelemektir (Boethius, 1891). Şu hâlde, varlık üzerine eğilen bir yönü olmakla beraber *Kategoriler*, on kategoriyi

şeylerin sınıflanması bakımından inceleyen bir eser değildir; incelemenin ağırlık noktası, şeylere delalet eden lafızlar üzerindedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Porphyrios, Plotinos'un kategorileri, "varlığın cinsleri" olarak kabul edip eleştirmesini doğru bulmamaktadır. Evangeliou'ya göre, Porphyrios açısından, Plotinos'un yaklaşımında iki hata vardır: Birinci olarak, Plotinos, doğal dünyayı konu alan Aristoteles'in kategorilerini düşünülür doğa üstü aleme ilişkin kabul etmekte ve o aleme uygulanamayacaklarını öne sürmektedir. İkinci olarak, Porphyrios'a göre, "yalın lafızlar" olan on kategoriye haksız biçimde Platon'un beş cinsi ile karşılaştırmaktadır (Evangeliou, 1996, s. 10).

Evangeliou'ya göre, Porphyrios açısından Plotinos'un kategorilere ilişkin olarak düşünülür dünya bağlamındaki yaklaşımı hatalıdır ancak duyulur dünya bağlamındaki eleştirileri haksız değildir. Ne var ki Porphyrios, kategorilerin sayısında değişiklik yapılmasını doğru bulmamaktadır. Ayrıca Aristoteles'in Platoncu bakış açısından eleştirilmesi de doğru değildir; Porphyrios, her birine farklı uzmanlık alanları bırakmanın aralarındaki uyumu sağlayabileceğine inanmaktadır (Evangeliou, 1996). Evangeliou'ya göre, Porphyrios şöyle bir öneri sunmak istiyor gibidir: "Bu dünyayı Peripatetik mantığa verin, 'diğer' dünyayı Platoncu ontolojiye bırakın; bu şekilde Plotinos'un zihinleri karıştıran probleminin kendiliğinden çözüldüğünü göreceğiz (Evangeliou, 1996, s. 10)." Porphyrios'un meseleye yaklaşımındaki temel bakış açısını, Evangeliou'nun şu cümlesinde bulmaktayız:

"Aristoteles'in kategorilerinin, duyulur dünyanın insan tarafından tecrübe edilmesinin düzenlenme araçları olarak görülmesi halinde, bu çerçeve dışındaki bütün eleştiriler kendiliğinden temelsiz kalacaktır (Evangeliou, 1996, s. 167)."

İşte bu noktada Porphyrios, Plotinos'a olan hayranlığıyla Aristoteles'e ve onun kategoriler öğretisine olan saygısını bağdaştırma çabası içine girer. Platon ve Aristoteles uzlaşısı üzerine bir eser kaleme almış Porphyrios için bunun imkânsız bir görev olmadığını belirten Evangeliou, Plotinos'un ölümünün ve Porphyrios'un Roma'ya dönüşünün, iki düşünür arasındaki çatışmaya son verdiğinin görüldüğünü belirtmektedir (Evangeliou, 1996, s. 5). Anladığımız üzere, Evangeliou, *Isagoge*'nin, yalnızca Platon ve Aristoteles değil aynı zamanda Porphyrios ve Plotinos uzlaşımının da izlerini taşıdığı görüşünü dile getirmek istemektedir.

Dört tümelden beş tümele, *Topikler*'den *Isagoge*'ye

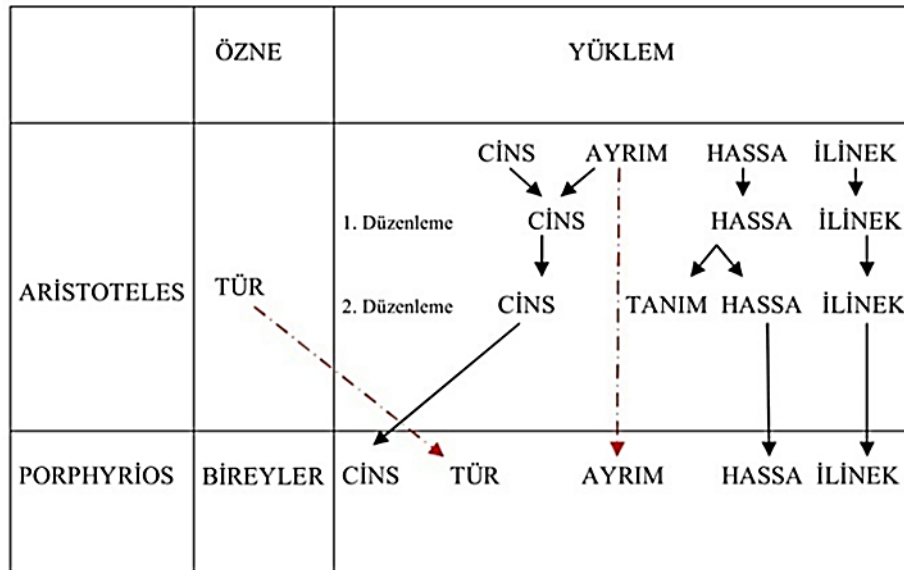
Peki Porphyrios, bu uzlaşmayı sağlamak ve *Kategoriler*'in bir dil ve de mantık eseri olduğunu kanıtlamak için, *Isagoge*'de neler yaptı? Kısaca ifade edilmesi gerekirse, *Isagoge*'de Porphyrios, Aristoteles'in *Topikler*'de kategorilerle bağlantılı olarak yer verdiği dört tümeli, beşli grup olarak yeniden düzenledi. Bu yeni düzenlemenin iki ana kaynağı bulunur: 1) Aristotelesçi kaynaklar 2) Aristoteles dışı kaynaklar.

De Libera'ya göre, *Topikler*'de Aristoteles tümelleri şu sırayla tanımlamaktadır: 1) Tanım 2) Hassa 3) Cins 4) İlinek. Porphyrios ise şu sırayı takip etmektedir: 1) Cins 2) Tür 3) Ayrım 4) Hassa 5) İlinek (De Libera, 1998, s. XCVIII). De Libera, Porphyrios'un "beş ses"inin (cinq voix) Aristoteles'in dört tümeliyle homojen olmadıklarının altını çizmektedir (De Libera, 1998, s. XCII). De Libera'nın dikkat çektiği bu farkı görebilmek için Aristoteles'in *Topikler*'de dört tümeli kategorilerle bağlantılı olarak nasıl tanıttığına bakmak kanımızca yararlı olacaktır:

“Bu dediklerimizden sonra bizim sözünü ettiğimiz dört yüklem içinde bulunacağı kategoriye cinslerini tayin etmek gerekir. Bu kategoriyaların sayısı ondur; öz, nicelik, nitelik, görelilik, nerelik, zaman, durum, sahip olma, fiil ve infialdir. İlinti, cins, hassa ve tarif daima bu kategoryalardan birinin içinde olacaktır, çünkü bu dört kavram tarafından teşkil edilen bütün önermeler ya özü, ya niteliği, ya niceliği, ya öbür kategoryalardan birini ifade ederler. – Kendiliğinden apaçıktır ki nesnenin ne olduğunu ifade ederken kâh cevher (οὐσία), kâh nitelik, kâh öbür kategoryalardan biri ifade olunur. Gerçekte, bir insanın karşısında bulunduğu vakit, önünde bulunanın bir insan ya da bir hayvan olduğu söylenir, onun ne olduğu gösterilir ve bir cevher ifade olunur; fakat bir beyaz renk karşısında bulunduğu zaman önünde bulunanın ya beyaz veya bir renk olduğu söylendiği vakit onun ne olduğu söylenir ve bir nitelik ifade olunur. Daha bunun gibi, bir dirsek büyüklüğü karşısında bulunduğu zaman, önünde bulunanın bir dirsek büyüklüğü olduğu söylenirse onun ne olduğu gösterilecektir ve bir nicelik ifade olunur. Öbür kategoryalarda da böyledir: Bu tabiiatta olan kavramların her birisi için verilmiş bir nesnenin kendisi, ister cinsi tasdik olunursa ifade olunan öz (τί ἐστὶ)dür; bunun aksine olarak, tasdik nesnenin kendisinden başka bir nesneye taalluk ettiği zaman ifade olunan öz olmayıp nitelik veya nicelik veya öbür kategoryalardan biridir (Aristoteles, 1996, s. 15-16).”

De Libera'ya göre, Aristoteles'in *Topikler*'de yer verdiği tanım, hassa, cins ve ilinek şeklindeki dörtlü grup, zaten kendisinin daha önce yaptığı bir düzenlemenin ürünüdür. De Libera, *Topikler* I. 4, 101b18-19'a atıfla birinci düzenlemeyi şu şekilde açıklamaktadır: İlk olarak cins, hassa, ilinek ve ayırmadan oluşan dörtlü grubu Aristoteles, ayırımı, cins doğasında olduğu için cins başlığı altına alarak üçe düşürmüştür. *Topikler* I. 4, 101b20-23'e atıf yapan De Libera'ya göre, ikinci düzenleme şu şekilde gerçekleşmiştir: Aristoteles, hassayı, öze delalet eden ve etmeyen şeklinde ikiye bölmüştür. Öze delalet eden 'tanım' olarak, öze delalet etmeyen ise 'hasa' olarak listedeki yerlerini almışlardır. Böylece cins, tanım, hassa, ve ilinekten oluşan dörtlü grup elde edilmiştir (De Libera, 1998, s. XCIII).

Porphyrios'un, Aristotelesçi dört tümel, beş tümel olarak yeniden düzenleyişini De Libera'nın verdiği bilgiler ışığında aşağıdaki gibi görselleştirebiliriz:

Şekil 1. Aristotelesçi dört tümelin, Porphyrios tarafından beşli grup olarak yeniden düzenlenişi.

De Libera'ya göre, Porphyrios, Aristoteles'in dört tûmelini iki kere yeniden elden geçirip düzenler: Birinci olarak, tanımını çıkarıp yerine ayırımı koyar; ikinci olarak, listeye türü ekler (De Libera, 1998). De Libera'ya göre, Porphyrios, Aristoteles'in ikili düzenlemesini daha üst bir bakış açısından birleştirerek, 'ayırım'ı yeniden listeye dahil eder. Bu ise ona, listeden çıkarılan tanımını, cins ve ayırmadan oluşan iki kuruculu bir yapıda görmesine olanak tanımaktadır. De Libera'ya göre, Porphyrios'un ikinci düzenleme basamağı daha beklenmedik olanı ancak en önemlisidir"; cins, ayırım, hassa ve ilineğin yanına 'tür'ün eklenmesi *Topikler*'e kıyasla "tam bir perspektif değişimini" ifade etmektedir (De Libera, 1998).

Bu noktada, De Libera'nın Ross'a yaptığı bir atıfa, şimdiye kadar verilen açıklamaların genel bir özeti olması açısından, Ahmet Arslan çevirisi ile daha geniş bir biçimde yer vermek istiyoruz:

"Aristoteles kendilerinden kanıtlamaların çıktığı öncüllerde veya tartışmaya açılan problemlerde ifade edilmeleri mümkün olan özne-yüklem arası ilişkiler çeşitliliğini göz önüne almakla başlar. Her önermede yüklem özneye ya evirilebilir veya evirilemez. Eğer evirilebilir ise ya öznenin özünü ifade eder ve bu durumda onun tanımıdır veya ifade etmez, bu durumda da onun bir hassasıdır (propriety). Eğer evirilebilir değilse, ya tanımın bir ögesidir ve bu durumda öznenin cinsidir veya onun bir ögesi değildir; bu durumda da onun bir ilineğidir. Aristoteles'in daha sonraları Porphyrios'un, türü, beşinci bir yüklem olarak kabul etmesinden ötürü ümitsiz bir şekilde çırpındığı yüklem sınıflaması, işte budur. Tür, Aristoteles tarafından bir yüklem olarak değil, özne olarak göz önüne alınmaktadır; çünkü onun göz önünde tuttuğu her zaman, ilineksel nitelikleri tasdik eden yargılar hariç olmak üzere, bireyleri değil, türleri konu alan yargılardır (Ross, 2011, s. 101-102)."

De Libera'ya göre, Porphyrios'un *Isagoge*'deki hedefi bir yüklem sınıfları kuramı ortaya koymaktır (De Libera, 1998, s. XIII). Buna göre, Porphyrios'un yeni düzenlemesiyle ulaşmak istediğini De Libera şu şekilde açıklamaktadır: *Topikler* ve *Kategoriler* arasında kalan Porphyrios bir tercih yapmakta, Aristoteles'in görüşleri arasından *Kategoriler* okuyuşuna en iyi uyum sağlayanı çekip çıkarmaktadır. Türü, tûmel yüklem listesine ekleyerek iki görevi yerine getirmektedir: Birinci olarak, açık bir şekilde, *Kategoriler*'i okuyup ele almaya bir hazırlık yapmak; ikinci olarak, daha örtük biçimde, *Kategoriler*'i, "Platonculuk ve Aristotelesçiliği uzlaştırıcı bir metin çözümlemesini haber veren tutarlı bir sistemin ifadesi olarak yorumlamak." (De Libera, 1998, s. XCIII-XCIV).

Isagoge'nin *Topikler*'deki kaynaklarını gösteren De Libera, "*Kategoriler*'le de göze çarpan bir devamlılık bulunduğunu" eklemektedir (De Libera, 1998, s. XIX). Öncelikle, "birincil töz-ikincil töz ayırımı, bir yüklem sınıfları kuramı için gerekli olan bütün tezleri sunmaktadır." (De Libera, 1998, s. XIV). Bunun yanında, varlığın müşterek isim oluşu, konu üzerine söylenme ilişkisi, yüklem sınıfları, yüklem cinsleri çeşitleri konuları, *Isagoge* ve *Kategoriler* arasındaki devamlılığı yansıtırlar (De Libera, 1998, s. XIII-XXII). De Libera'ya göre, "*Isagoge*'nin epistemik evrenini derinden yapılandıran" temel hususlar *Kategoriler*'de de mevcuttur (De Libera, 1998, s. XXII).

Isagoge'nin Aristotelesçi kaynaklarını bu şekilde, De Libera'dan aktarıldıktan sonra, şimdi Aristoteles dışı kaynaklarına değinebiliriz. Burada ana kaynağımız yine De Libera'dır. Hadot'ya göre, *Isagoge* "sıra dışı bir Platoncu, Aristotelesçi ve stoacı kavramlar karışımı" sunmaktadır (akt. De Libera, 1998, s. XXVII). De Libera'ya göre, bu oldukça önemli bir vurgudur. Porphyrios her ne kadar öncelikle peripatetik öğretisi ile

yetineceğini belirtiyor olsa da yer yer “Eskilerin” tanıklıklarına başvurmaktadır: “Platoncu ‘bölme’ kuramına değindiği zaman bunu açıkça yapmaktadır.” De Libera’ya göre, *İsağoge*, “Aristotelesçi olmayan, Yeni-Aristotelesçi (peripatetik) olmayan, (sözün gerçek anlamında) Platoncu olmayan kimi örtük referanslara gönderim yapmaktadır.” Bunlardan önce çıkan stoacılık, diğeri ise daha örtük biçimde Plotinos’tur (De Libera, 1998, s. XXVII).

Hadot, *İsağoge*’deki iki stoacı etkiye değinmektedir. Hadot, birinci olarak, stoacı kaynaşma kavramı ile Porphyrios’un ilinek tanımı arasında bir koşutluğa işaret etmektedir. Hadot, *İsağoge*’de ilineğe ilişkin olarak verilen ayrılabilirlik ve ayrılamazlık nitelikleri ile stoacı kaynaşma (fusion) ve eklemleme (juxtaposition) arasında bir koşutluk görmektedir. Hadot, konunun bozulmasına neden olmayan ilineğin eklemleme olduğunu; ancak hayvan cinsi ya da akıllılık ayrımı gibi terimlerin ifade ettikleri vasıfların, kişi ile “hakiki bir bütün, çözünemez bir birlik” oluşturduklarını belirtmektedir (akt. De Libera, 1998, s. XXVIII).

Hadot, ikinci olarak, stoacı etkiyle tanımlanan ilineğin, Porphyrios’ta bireyin tanımı üzerindeki etkisine değinmektedir. Hadot’ya göre, yukarıda “kaynaşma” şeklinde ifade ettiği aynı kavram olan “karışık toplam” (mélange total), aynı zamanda bireyin tanımını oluşturur (akt. De Libera, 1998). Hadot’un atfı yaptığı Porphyrios’un birey tanımına Atademir çevirisiyle kısmen biraz daha geniş biçimde yer vermek istiyoruz:

“...fert ise hususi tek bir ferde uyar. Sokrat’a veya şu ak nesneye veya Sokrat’ın Sophroniskos’un biricik oğlu olduğunu farzederek şu gelen Sophroniskos’un oğlu fert denilir. Bu türlü varlıklara fert denilmiştir, çünkü onlardan her biri birleşmeleri bir başka varlıkta hiçbir zaman aynı olmayacak özelliklerden mürekkeptir (Porphyrios, 1948, s. 40).”

Hadot’un ortaya koyduğu bu iki stoacı etkiye ek olarak, De Libera dört stoacı etkiye, kaynağa daha değinmektedir. De Libera, birinci olarak, Porphyrios’un tür betimiyle stoacı tür betimi arasındaki yakınlığa dikkat çekmektedir:

“Porphyrios’un, “cinsin altına yerleştirilen” şeklinde verdiği tür tanımı, stoacı “cins tarafından içerilendir” tanımı ile özdeş olmasa da *İsağoge*’de tür betiminin geliştirilmesiyle ortaya konan, son tür ya da en özel tür, “tarafından/altında içerilme” kavramını açıkça üslenmektedir (De Libera, 1998, s. XXVIII).”*

İkinci olarak, Jean Tricot’un Aristoteles’te bulunmayan bir kavram olduğunu vurgulamakla birlikte kaynağını belirtmediği ‘en yüksek cins’ ya da ‘en genel cins’ kavramı, De Libera’ya göre, stoacı bir kavramdır. De Libera, “*İsağoge* II, 8” şeklinde bir atıfla, Porphyrios’un en yüksek cins betimini Eski Yunanca aslından aktarmaktadır. Aynı kavrama Atademir çevirisiyle yer verelim: “Kendi üstünde daha yüksek başka bir cins olmayan terim en umumidir (Porphyrios, 1948: s. 34)” De Libera’ya göre, Diogenes Laertios’un Babilli Diogenes’ten aktardığı tanım ise, “en yüksek cins, cins olan ancak kendisinin cinsi olmayandır, örneğin varlık” şeklindedir (De Libera, 1998, s. XXIX).

De Libera, üçüncü olarak en özel türe dair Porphyrios ve Diogenes Laertios tanımları arasındaki yakınlığa dikkat çekmektedir. De Libera’nın, aynı şekilde, “*İsağoge* II, 8”e atıfla, Porphyrios’tan Eski Yunanca aslından aktardığı kavrama, Atademir çevirisiyle yer verelim: “Kendisinden sonra, kendisine tâbi bir başka nev’i olmayan terim en hususîdir (Porphyrios, 1948, s. 34).” De Libera’ya göre, Diogenes Laertios’un

* Fransızca metinle birlikte yer alan Eski Yunanca ibareleri aktarmadık.

Babilli Diogenes'ten aktardığı tanım ise, “son tür, tür olan ancak Sokrates gibi [altında] türe sahip olmayandır” şeklindedir (De Libera, 1998, s. XXIX).

Dördüncü olarak, De Libera, Porphyrios'un ortaya koyduğu “Bu nedir?”, “Bu hangi şeydir?”, “Bu nasıldır?” şeklindeki üç yükleme türü arasındaki ayrımıyla, stoacıların, taşınanlar (subsrats), niteliklenmiş olanlar (qualifiés), nisbetli olanlar (disposés) ve göreceli nisbetli olanlar (disposés relativement) şeklindeki cismin dört cinsi arasındaki ayrımları arasında benzerlik kurulabileceği görüşündedir (De Libera, 1998, s. XXIX).

De Libera, *Isagoge* üzerinde Plotinos'un etkisine ilişkin olarak iki hususa değinmektedir. Birinci olarak, De Libera, Porphyrios'un, cinse ilişkin olarak stoacıların dörtlü bölümlenmelerine ilişkin bilgilere Plotinos üzerinden eriştiği görüşündedir (De Libera, 1998, s. XXX). İkinci olarak, De Libera'ya göre, Porphyrios'un *Isagoge*'de cinsin birinci betimine ilişkin olarak yer verdiği Heraklidler örneği, her ne kadar Aristoteles *Metafizik* 1024a29-35'te benzer bir örnek veriyor olsa da kaynağını Plotinos'un *Enneadlar*'ından almaktadır (De Libera, 1998, s. XXX-XXXI).

De Libera'ya göre, *Isagoge*'nin okunmasını ve anlaşılmasını karmaşık hale sokan üç engel vardır: Birincisi, “yalnızca Porphyrios'un Plotinos'un öğrencisi olmasından yola çıkarak, Yeni-Platoncu bir taraf bulmaya çalışmak”tır; ikincisi ise, “birinciden kaynaklı olarak Aristotelesçi görüşleri dile getiren bir eser olsa da ondaki Aristotelesçi formüllerin mevcudiyetinin hesaba katılmaması”dır; üçüncüsü ise, “Porphyrios'un epistemik evrenini, onun V. Yüzyıl yorumcularına atfedilenler ile karıştırmak”tır. De Libera'ya göre, bu üç engel tek bir cümlede toparlanabilir: “*Isagoge* yalnızca *Kategoriler*'e bir giriştir (De Libera, 1998, s. XII-XIII).”

Isagoge'nin yalnızca *Kategoriler*'e giriş kitabı olmadığını vurgulayan De Libera, *Topikler* için bir önsöz olmadığını da altını çizmektedir (De Libera, 1998, s. XV). Yukarıda açıklandığı gibi *Isagoge*, *Topikler*'den yeni bir düzenleme ile farklılaşmıştır. Ross'un da vurguladığı gibi tür, *Topikler*'de bir yüklem değil, öznedir; Aristoteles'in göz önünde tuttuğu her zaman, “bireyleri değil, türleri konu alan yargılardır.” (Ross, 2011, s. 102) Buna karşın, De Libera'nın belirttiği üzere, *Isagoge*'de Porphyrios öznesi bireysel bir terim olan öncülleri ele almaktadır. (De Libera, 1998, s. XCIV). Buradan anladığımız üzere, iki eser birbirinden tamamen farklıdır. Buna göre, *Isagoge*'nin *Topikler* için bir önsöz olduğu söylenemeyeceği gibi *Topikler*'in özeti olduğunu söylemek de doğru olmayacaktır.

De Libera'ya göre, *Organon*'a özellikle de *Kategoriler*'e giriş yapma iddiasında olan Porphyrios, tümel yüklemeleri Aristoteles'teki sistematik haliyle olduğu gibi ele alma seçeneğine sahipti. Ancak hiç de öyle yapmadı, tam tersine “Aristotelesçi tanımların anlamlarını aldıkları orijinal düzeni belirgin şekilde değiştirdi” (De Libera, 1998, s. XCII). De Libera'ya göre, Porphyrios *Isagoge*'de, “*Topikler*'de sunulduğu haliyle Aristotelesçi yüklem sınıfları kuramının Platoncullaştırılmasını hayata geçirmektir (De Libera, 1998, s. XCIV).”

Tüm bu bilgilerden ne anlaşılması gerektiği hususuna, doğru soruyu sorarak başlamak gerektiğini düşünüyoruz. Bu noktada Mübahat Türker Küyel'e başvuracağız. Küyel'in tanıttığı “lisani-tarihi metod”un adımları arasında belirttiği şu husus üzerine düşünmeliyiz:

“Eser hangi yolla yazılmış olursa olsun, metni müellifin anlattığı şekilde anlamaya çalışmak ve onun söylememiş olduğu veya söylemek istemediği şeyleri ona yüklemekten sakınmak kaygısını da metnin lisani yönden incelenmesi giderir. Bunun için kelimelerin hangi manalarda kullanıldığını veya yeniden terim teşkil edilip edilmediğini kontrol etmek icap eder (Türker-Küyel, 1969, s. XII).”

Kanaatimizce, felsefe açısından “yeni terim teşkil”i üç şekilde anlaşılabilir. Birinci olarak, daha önce hiçbir alanda kullanılmamış bütünüyle yeni bir kavramın oluşturulması; ikinci olarak, başka bir disipline ait bir kavramın, yeni bir tanımla felsefeye taşınması; üçüncü olarak, belirli bir düşünür özü bir ıstılahın, başka bir düşünür tarafından kullanıldığı zaman onun felsefi sistemi içinde yeni bir anlam ve işlev üslenmesi. Bu açıdan, yeni terim teşkilini, aynı zamanda ‘yeni bir terkip’ olarak anlamaktayız.

Aristoteles’in kavramlarının Porphyrios tarafından yeni bir teşkil kullanıldığının en açık örneklerinden birine *Kategoriler* şerhinde tanık olmaktadır. Porphyrios, Aristoteles’in bireysel tözleri birincil töz olarak kabul ettiğini belirtir ve burada kullanılan “birincil” nitelemesine dair görüşlerine yer verir. Porphyrios’a göre, insanoğlu öncelikli olarak bildiği, duyumsadığı şeylere ad vermekte, kavramsallaştırmaktadır. *Kategoriler* şeylere delalet eden lafızları ele alan bir eser olması gereği, lafızların delalet ettikleri tekil tözler “birincil” şeklinde nitelendirilmektedir. Ne var ki, doğa bakımından birincil olan, bu bireysel tözlerin özlerine delalet eden ikincil tözlerdir (Porphyry, 2014, s. 82). Bir başka deyişle, ikincil tözler doğa bakımından birincil iken kavramsallaştırılma bakımından ikincildirler. Bu ise kuşkusuz, Aristoteles’le bağdaşmayan bir yorumdur. Porphyrios’un ikincil tözleri doğa bakımından önce kabul edişi, Platon’un daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğu, daha tümel olan var olmadıkça tikelin var olamayacağı şeklindeki görüşünün bir yansımasıdır. Oysa Aristoteles’e göre, bireysel töz öncedir (Strange, 2014, s. 3-5). Ross’un vurgusuyla: “Bireysel tözün önceliği, Aristoteles’in düşüncesinin en kesin noktalarından biri, Platoncu öğretilen en açık bir biçimde ayrıldığı noktadır (Ross, 2011: s. 52).” Görüldüğü üzere, Porphyrios’un, Aristoteles’le kimi terimleri lafzi olarak birebir aynı kullanıyor oluşu, onları Aristoteles’in anladığı biçimde anladığını göstermemektedir. Porphyrios, lafzi muhafaza etmekle beraber, anlamı yeni bir teşkil tâbi tutmaktadır.

Buna göre, *İsagoge*’de yer alan beş tümel yeni bir teşkil midir?’ sorusuna yanıtımız ‘Kesinlikle evet!’ şeklindedir. De Libera’nın vurguladığı gibi Porphyrios’un beş sesi, Aristoteles’in dört tümeli ile homojen değildir. Porphyrios, Aristotelesçi kavramların anlamını anladığı orijinal düzeni belirgin şekilde değiştirmiştir (De Libera, 1998, s. XCII). Kanımızca bu noktada kavramların da ötesine geçerek, *İsagoge*’nin de bir bütün olarak yeni bir teşkil olup olmadığı sorusunu da sormak gerekir. Bu soruya da yanıtımız ‘Kesinlikle evet!’ şeklindedir. Hadot’un *İsagoge*’nin içeriğine yönelik, “sıra dışı bir Platoncu, Aristotelesçi ve stoacı kavramlar karışımı” şeklindeki tesbiti (akt. De Libera, 1998, s. XXVII), burada ne Platon’un ne de Aristoteles’in kendi felsefi sistemlerindeki özgünlükleriyle yer aldıklarını göstermektedir. De Libera, Porphyrios’un Aristotelesçi yüklem sınıfları kuramını Platoncullaştırdığını dile getirmişti (De Libera, 1998, s. XCIV). Porphyrios’un Platon ve Aristoteles’i uzlaştıran bir yaklaşıma sahip olduğuna değinmişti (De Libera, 1998, s. IX). Bunun, Porphyrios’ta *Kategoriler* bağlamında, ne tür bir uzlaşma olduğunu ise Evangelidou daha belirgin bir biçimde ifade etmektedir: Burada söz konusu olan, “Aristotelesçi kategoriler mantığı ile

Platoncu-Plotinosçu ontolojinin” harmanlığı bir uzlaşdır (Evangelidou, 1996, s. 9). Bu uzlaşıda, stoacı kavramlarla geliştirilmiş eklektik bir sentezin sunulduğu yeni bir teşkil söz konusudur. Porphyrios’un her iki düşünürden sonra yaşamış düşünürlerin kavramlarını da incelikli bir seçme ve birleştirme ekseninde harmanlayarak oluşturduğu yeni bir bağlam söz konusudur. Şu halde, *Isagoge*’de tanıtıldığı haliyle Porphyrios’un yüklem sınıfları kuramı içinde kimi düşünürlerinin görüşlerinin yer alması, yeni teşkilin, yeni terkinin onlara atfedilmesini gerektirmeyecektir. Yukarıda değindiğimiz gibi, Porphyrios, daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğu şeklindeki Platoncu görüşü besimsemektedir. De Libera’nın işaret ettiği gibi Porphyrios, açıkça Platon’un adını vererek onun bölme anlayışını takip etmektedir (De Libera, 1998, s. XXVII). En yüksek cins ile birey arası yüklem düzeni, “Porphyrios Ağacı” olarak tanımlanmış şemada da yer aldığı üzere, özsel ikili karşıtlıklarla yapılan Platoncu bölme anlayışı ekseninde gerçekleşir. Oysa Aristoteles, hocasının bu bölme anlayışına da karşı çıkmaktadır. Aristoteles’in konuya ilişkin görüşleri için De Libera, *Hayvanların Bölümleri (Les parties des Animaux)* I. 2-4’e işaret ederken (De Libera, 1996, s. 44), Dumitriu ise, *Birinci Analitikler* I, 31, 46 a-b’ye atıf yapmaktadır (Dumitriu, 1977, s. 117). Dolayısıyla, Aristoteles’in karşı çıktığı özsel ikili karşıtlıklarla yapılan bölme anlayışının ve yine Aristoteles’in karşı çıktığı daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğu görüşlerinin ana ekseninde yer aldıkları *Isagoge*’nin kaynağı olarak Aristoteles’in gösterilemeyeceğini düşünüyoruz. *Isagoge* bir bütün halinde ele alındığı zaman, Porphyrios’un yorumuyla oluşan yüklem sınıfları kuramının, yeni perspektifin hâkim olduğu yeni bağlamında Porphyrios’un bir eseri olarak görülmesi gerektiğini düşünüyoruz. *Isagoge*’de sunulduğu haliyle beş tümelin kurucusu olarak Porphyrios’un kabul edilmesi bizce çok daha doğru olacaktır.

Şu ana kadar derlediğimiz bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz: Porphyrios, *Kategoriler*’in bir metafizik eseri değil, eşyaya delalet eden lafızları konu alan bir eser olduğu iddiasını temellendirmek için, *Isagoge* ile bir yüklem sınıfları kuramı geliştirmiştir. Elinde tekilleri konu alan böyle bir kuram olmadığı sürece, *Kategoriler*’in bir dil-mantık kitabı olduğu tezi temelsiz kalacaktır. Bu kuramını hayata geçirebilmek için, birincil cevherlere de dalalet edebilmek amacıyla, *Topikler*’de özne konumunda bulunan türü, tümel yüklemeler arasına katarak, özneleri bireysel terimler olarak belirlemektedir. Aristotelesçi dört tümeli beşli grup olarak yeni bir teşkil olmak üzere yeniden düzenlemektedir. Ancak yüklem sınıfları kuramının ana eksenini olarak Platoncu bölme anlayışını tercih etmekte; Platoncu daha tümel olanın önceliği görüşünü de muhafaza etmektedir. Birincil tözlere de adlandırılma, kavramsallaştırılma önceliği vererek Aristotelesçi önceliği de farklı bir bakış açısından muhafaza etmektedir. Stoacı düşünürlerden ödünç aldığı kavramların de eklendiği bir sentezle iddiasını temellendirmiş hem Platon’u Aristoteles’le hem de kendisini Plotinos’la uzlaştıran bir perspektif yakalamıştır.

Kategoriler Antinomisi

Şimdiye kadar aktardığımız bilgilerin Porphyrios’un tanınmasına ve mantık alanına önemli katkılar sağlayacağına inanıyoruz. Ne var ki tüm bu bilgilerin *Isagoge*’de neyin amaçlandığını tam olarak ortaya koymakta yeterli olmayacağı kanaatindeyiz. Zira *Kategoriler*’in bir mantık kitabı olduğu görüşü Porphyrios’tan önce de dile getirilmiştir. Strange’e göre, Aristoteles külliyyatının eski bir editörü olan

Rodoslu Andronicus (Andronicus of Rhodes) (yk. MÖ 1. yüzyıl) hocası Herminus'u izleyen bir yaklaşımla, *Kategoriler*'i bir mantık kitabı olarak kabul etmiştir. Strange'e göre, *Kategoriler*'i ilk kitap olarak ele alan geleneksel sıralamadan da Andronicus sorumludur ve muhtemelen esere "Kategoriler" adını veren kişi de odur (Strange, 2014, s. 7). Şu hâlde, Porphyrios neden bu düşünürlerin görüşlerini, kendi görüşleriyle takviye ederek sunmak yerine, Aristoteleşçi kavramların anlamlarını aldıkları düzeni değiştirmekte, türü tümel yüklemeler arasına dahil ederek konusu bireyleri olan yargıları incelemekte, neden Platon ve Aristoteles'i uzlaştırmaktadır? Görüldüğü üzere 'neden?' sorusunu sormaya devam etmekteyiz. *İsagoge*'de tanıtıldığı haliyle beş tümelin ne ifade ettiğinin belirtilmesini bir çıkarımın sonuç önermesine benzetirsek, bizi sonuca götürecek adeta orta terim düzeyinde bir görüşe, bir anahtar kavrama ihtiyacımız vardır. Bu konuda başvuracağımız isim Mübahat Türker Küyel olacaktır.

Küyel'in, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri* başlıklı eserinin giriş bölümü şu şekilde başlamaktadır:

"Varlık ve bilgi problemine yaklaşmak isteyen filozofların kendilerini şu ilkel antinomi karşısında bulmuş olmaları, bilindiği üzere felsefe tarihinin nadir tesadüf edilen vakalarından değildir: Ya "Varlık vardır", o takdirde, bu varlığı bilen bir süje ile nasıl münasebete getirmelidir? Acaba bilgi mümkün olabilir mi? Bir düşünen süje bu varlığı kavrayabilir ve onun hakkında bir hüküm verebilir mi? Veyahut "Düşünüyorum.", o takdirde, acaba düşünen Ben'den müstakil olan ve kendisine düşüncenin bağlanabileceği bir obje mevcut mudur?"

Bu antinomiye çözmek, Moreau'nun ifade ettiği gibi, "felsefenin başta gelen vazifelerindedir"; Bu çözümde ana hatlarıyla şu soruların cevapları aranacaktır: Varlık'ın gerçekliği nedir, neden ibarettir? Düşüncenin gerçekliği nedir, neden ibarettir? Acaba Varlık Düşünce ile mi gerçeklik kazanıp şekillenmektedir? Düşünce Varlığı kavrayabilmekte midir? Varlık ile Düşünce arasındaki münasebet neden ibarettir? (Türker-Küyel, 1969, s. 1)."

İşte, okuruna engin bir felsefi evrenin kapılarını daha ilk satırlarında aralayan güzide başyapıtın bu ilk paragrafları, varlık ve düşünce arası ilişkiyi bir "antinomi" şeklinde belirlemekle, beş tümele ilişkin olarak arayışı içinde olduğumuz orta terimi bize sunmaktadır. Bizce, *İsagoge*'de serimlendiği haliyle beş tümel, bir "**antinomi**"nin, bu antinomiye getirilen bir çözümün parçasıdır.

Porphyrios, *İsagoge* ve beş tümele dair yaklaşımımızı biçimlendiren, Küyel'in özellikle aşağıdaki satırlarıdır:

"Böyle bir neticeye gelmekte felsefede daimî olan şeyin hal şekillerinin değil, fakat problemin kendileri olduğu görüşü teyyüt etmiş olmaktadır. Çünkü Aristoteles "Varlık vardır" ile "Düşünüyorum" arasındaki antinomiye kendisinden önce gelmiş olan filozofların halletmeden bıraktıkları noktalarda tamamlamaya çalışarak çözümlemeye yönelik bir model teklif etmiştir. Bu modelin bütün noksanlardan uzak olmadığını onun sistemine karşı yapılmış olan itirazlar göstermiştir. Bu itirazlar Aristoteles'in kendi modeline karşı olmaktan ziyade belki, onun modeli vasıtası ve bahanesiyle adı geçen antinominin çözümüne doğru çabalamalar olarak tefsir edilebilir (Türker-Küyel, 1969, s. 157)."

Bize göre, beş tümel bağlamında söz konusu olan Aristoteles'in çeşitli eserlerinde dağınık halde tanıttığı bir kuramı Porphyrios'un *İsagoge*'de toplu olarak sunması, bir düşünürün bunu şerh etmesi, başka düşünürlerin Aristoteles'i onlardan daha iyi anlaması ve açıklaması değildir. Bizce, bu konuda düşünürler, Küyel'in ifade ettiği gibi,

“antinomiye kendisinden önce gelmiş olan filozofların halletmeden bıraktıkları noktalarda tamamlamaya çalışarak çözümlenmeye yönelen bir model”i izlemektedirler (Türker-Küyel, 1969). Küyel’in vurguladığı üzere, “felsefede daimî olan şeyin hal şekillerinin değil, fakat problemin kendileri”dir (Türker-Küyel, 1969). Bizce, beş tümel söz konusu olunca devamlılık arz eden mesele “Varlık vardır.” ve “Düşünüyorum.” antinomisinin bizzat kendisidir. Beş tümel de bu antinomiye getirilen bir çözümün asli bir parçasıdır. Burada söz konusu olan farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda yaşamış, farklı dilleri konuşan, farklı kültürlerde yetişmiş, farklı inançlara sahip farklı düşünürlerin antinomiye getirdikleri çözümlerdir. Bizce bu çözümler hiçbir şekilde tam olarak özdeş görülemezler. Antinomiye, her düşünür kendi yorumuyla kendi özgün çözümünü getirmekte, varlık ile düşünce arasında kendi bağlarını kurmaktadır.

Küyel’in çalışmasında ele aldığı konulardan hareketle ilgili antinomiye, Küyel’in dile getirdiklerinin değil ancak bizim anladığımızın özeti olmak üzere, kısaca şu şekilde ifade edebiliriz. Antinominin bir tarafında varlık üzerine düşünmenin mümkün olmadığını öne süren bir grup mevcut iken, diğer tarafta sürgit değişmeyi açıklayan, varlık üzerine düşünmeyi ve de hüküm vermeyi, mantığı ve ilmi mümkün gören başka bir grup yer almaktadır. Varlık üzerine düşünmenin mümkün olmadığını öne sürenlerin ana fikirlerini, varlık üzerine düşünmenin temellendirelemeyeceği şeklinde anlamaktayız. Antinominin diğer tarafında yer alan düşünürler arasında Aristoteles, karşı argümanları, örtük olarak yapılamayacağı öne sürülen temellendirmeyi sistematik bir biçimde ortaya koyarak çürütür. Sürekli değişim, değişenin ardında bir değişmeyen varlığı, değişmenin ise ondaki ilineksel değişimleri bağlamında açıklar. Varlık üzerine düşünmede dil güvenilir bir öğedir zira dilde kullanılan kavramlar, şeylerde mevcut olan formun, soyutlama ile elde edilen zihindeki izlerine delalet etmeleri bakımından, şeylerle de birebir mütakabililiyet içindedirler. Bu şekilde, düşünen süje varlığı olduğu gibi kavrar ve onun hakkında hüküm verebilir. Dilin varlığa tekabül edişi temelinde, taşıyıcı olarak cevher hakkında tasdik edilen yüklemlemlerle kurulan düşünce işleyişi, mantık ve ilmi mümkün kılmaktadır.

Porphyrios ve Plotinos’un söz konusu oldukları bir bağlamda neden bu açıklamalara yer verdiğimiz, onların fikir ayrılıkları ile, “Varlık vardır.” ve “Düşünüyorum.” antinomisi arasında nasıl bir ilgi kurduğumuz sorulabilir. Bu ilgiyi Küyel’in bize sunduğu perspektif sayesinde ve de onun tanıttığı lisanî tarihi metodu izleme gayretimiz gereğince kurmaktadır: “*Bu metodun gerektirdiği şeylerden birisi hangi meseleden dolayı bir meselenin meydana çıktığını göstermek, problemler arasındaki bağlılığı ortaya koymaktır* (Türker-Küyel, 1969, s. XII).”

Küyel’in, çalışmasından anladığımız üzere, kendisi her ne kadar açıkça ifade etmese de Kategoriler *De Anima*, *Metafizik* vb. eserleri yanında Aristoteles’in “Varlık vardır.” ve “Düşünüyorum.” antinomisine dair çözümünün, ilmi mümkün kılan temellendirmesinin bir parçasıdır. Plotinos, *Kategoriler*’i bir metafizik eseri, on kategoriyi de varlığın cinsleri olarak kabul edip eleştirmekle, Aristoteles’in çözümünü ve de temellendirmesini yıkmış olmaktadır. İşte, *Kategoriler* konusunda Plotinos ile Porphyrios arasındaki görüş farkı bir mesele iken, Plotinos’un eleştirileriyle, antinomiye Aristoteles’in getirdiği çözümünün zedelenmesi, bizce bundan doğan meseledir. Plotinos’un eleştirisiyle *Kategoriler*, süjenin varlığı kavraması ve onun hakkında hüküm vermesinin imkânı, temellendirmenin bir parçası olmaktan çıkarılmakta, çözüme kavuşturulmuş antinomi, daha güç bir bağlama sokularak yanıt bekleyen başat bir felsefe sorunu haline almaktadır. Porphyrios’un, Plotinos’un eleştirilerine yanıt olarak

İsagoge'yi kaleme alışı, şu hâlde, antinominin çözümünü yeniden inşa etmesi, varlık ve düşünce arasındaki ilişkinin yeniden temellendirilmesidir. Problemler arası bağlılık ise bizce işte budur. Kısacası, Porphyrios, antinomiye ilişkin Aristoteles'in çözümünü ve kendisinden önce *Kategoriler*'i bir mantık kitabı olarak görenlerin görüşlerini aktarmak seçeneğine yönelmemektedir. Bir Platon-Aristoteles uzlaşısı ortaya koymakta, bağlamı ve perspektifi değiştirmekte, terimleri yeni bir teşkile, terkibe tâbi tutmaktadır. Çünkü bizce Porphyrios'un amacı, meseleye dair önceki çözümleri nakletmemek değil, kendi özgün çözümünü sunmaktadır. Bizce, *İsagoge* ve beş tümel, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisinin bir devamı olarak, meseleye daha geniş bir bağlamda Porphyrios'un getirdiği çözümdür; varlık ve düşünce arasında Porphyrios'un kurduğu bağıdır.

Kategoriler'in bir dil-mantık eseri oluşu kendinden aşikâr şekilde görünür değildir. Plotinos'un göstermiş olduğu gibi onu bir metafizik kitabı olarak okuma seçeneği de mevcuttur. Porphyrios, onu bir dil-mantık eseri olarak görmemizi sağlayacak bakış açısını oluşturmaktadır. Dilin varlığa tekabül edişi çerçevesinde, on kategorinin en genel yükümler olarak yer aldığı işleyişi, mekanizmayı göstermektedir. *Kategoriler*, Porphyrios'un paradigmasıyla ikna edici bir şekilde bir dil-mantık kitabı olarak görülebilmektedir. Porphyrios bu temellendirmesiyle, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisini yeniden formüle etmekte, antinominin ilişkili olduğu bütün sorunlara, üst bir bakış açısından toplu ve yeni bir çözüm getirmektedir. Kuşkusuz, Küyel'den ilham alarak ve de onun işaret ettiği gibi, "hangi meseleden dolayı bir meselenin meydana çıktığını göstermek, problemler arasındaki bağılılığı ortaya koymak" için, *İsagoge*'nin dahilinde olduğu bağlama '**Kategoriler Antinomisi**' adını veriyoruz.

Peki beş tümelin ilişkili olduğu antinomideki tarafları ve görüşlerini nasıl konumlandıracağız? Buradaki tarafları, Aristoteles'in *Kategoriler*'i hakkındaki görüşlerine göre konumlandırabiliriz. *Kategoriler*'i bir metafizik eseri olarak ve on kategoriyi varlığın cinsleri olarak kabul edip eleştirenler bir tarafta ilken, *Kategoriler*'i bir dil-mantık eseri, on kategoriyi ise en genel yükümler olarak kabul eden Porphyrios diğer taraftadır. Buna göre, *İsagoge* ile kendi görüşlerinin temellendirilmesini serimler iken aynı zamanda diğer tarafın görüşlerini çürütmüş olmaktadır. De Libera'nın belirttiği gibi, *İsagoge*'nin amacı bir yüklem sınıfları kuramı ortaya koymaktır (De Libera, 1998, s. XIII); ancak bu kuramı Porphyrios'un, *Kategoriler*'in bir dil-mantık eseri olduğu şeklindeki argümanının bir temellendirilmesi olarak görmek gerektiğini düşünüyoruz. Bu temellendirmenin ikna edici ya da başarılı olup olmadığının ölçütümüz nedir? Neyi esas alarak karar vereceğiz?

Buradaki ölçüt, bizce Porphyrios'un, *Kategoriler*'in dünyaya gönderim yapan basit lafızları ele alan bir eser şeklindeki görüşünü bu temellendirmesindeki ikna ediciliği olacaktır. İlgili görüşü ile Porphyrios, on kategorinin dünyadaki nesnelere gönderim yapan lafızların en genel yükümleri olduğunu dile getirmekle, dilin varlığa tekabülünü de göstermek zorundadır. Ancak özellikle *Topikler*'den farklı olarak konusu bireyler olan yargıları ele almakla oldukça zor bir görev üslenmektedir. Zira burada söz konusu olan bireyler yalnızca insan bireyleri değil, kesretten kinaye ile belirtirsek, on binlerce canlı türünün, yüzbinlerce eşya türünün bireyleridir. Porphyrios'un kuramıyla, dilin varlığa tekabülü içinde bireyde gerçekleşebilecek bütün değişmeler, diğer varolanlarla bütün özsel ve ârâzî ortaklığı ve de farklılığı dil ile dışsallaşmış şekilde ifade edilebilmelidir. Bu şekilde, bireyin sahip olabileceği doğal ya da harici,

değişebilen ve de değişemeyen bütün hal ve haizliklerin dil aracılığıyla bu ifadesi, düşünce ölçütünde olmalı, “Düşünce Varlığı kavrayabilmekte midir? Varlık ile Düşünce arasındaki münasebet neden ibarettir?” (Türker- Küyel, 1969, s. 1) sorularına yanıt verebilmelidir. Bu yanıt ise yalnızca gerçekliğin dil ile dışsallaşmış düşünce olarak ifadesi değil aynı zamanda on kategorinin en genel yüklem olduğu gösterilecek şekilde, *Kategoriler*’in bir dil-mantık kitabı olduğu tezini temellendirecek bir şekilde ortaya koyulmalıdır.

Kısacası, bireyin doğal ve harici bütün hal ve haizlikleri, dünyada taşıyıcısı olduğu söylenebilecek özsel ve ârâzî bütün vasıflar önerme içinde yüklem konumunda yer alarak, Porphyrios’un yeniden düzenlediği beş tümel yoluyla, onun hakkında tasdik edilirler. Birey hakkında beş tümel yoluyla tasdik edilen yüklemelerin en genel cinsleri ise on kategoridir. Buna göre, Porphyrios’un müellifi olduğu *Isagoge*, basit bir felsefeye giriş kitabı değildir; çağları aşan bir meydan okumadır. Bu açıdan, *Isagoge*’nin uzun yüzyıllar boyunca bir felsefeye giriş kitabı olarak okunmasını, yeni başlayanların dahi anlayabileceği açık ve kolay bir metin olması gereği değil, Porphyrios’un “Varlık vardır.” ve “Düşünüyorum.” antinomisini nasıl çözümlediğine, Moreau’nun ifadesiyle “*felsefenin başta gelen vazife*”sini (akt. Türker-Küyel, 1969, s. 1) nasıl yerine getirdiğine tanık olarak felsefeye başlamak şeklinde anlıyoruz.

Peki, Porphyrios *Isagoge* ile bireyin sürgit değişkenlik gösteren vasıflarını, dilin varlığa tekabül ettiğini göstererek, önerme ölçütlerine uygun düşünce nesnesi olacak ve Aristoteles’in kategorileriyle bağlantısını ortaya koyacak şekilde temellendirmede başarılı, ikna edici midir? Bu soruya, dönemin dünya ve varlık tasavvuru göz önünde bulundurulmak koşuluyla, yanıt verirsek: ‘Kesinlikle evet.’ Bu yanıtımıza tanık olarak, yüzyıllar boyunca *Isagoge* için şerhler kaleme almış büyük düşünürleri gösterebiliriz. Bunun yanında, Porphyrios’un beş tümel kuramının, ülkemiz mantık kitaplarında yer almaya devam etmesini, onun ikna ediciliğinin, bir başka kanıtı olarak gösterebiliriz.

Sonuç ve Öneriler

Tümeller konusu, Yunan düşüncesinde kaynağını özellikle Platon ve Aristoteles arasında İdealar konusundaki fikir ayrılığında bulmuş ve özellikle Orta Çağ felsefesinde ana tartışma başlığına dönüşmüştür. Modern dönemde mesele, eski ağırlığını yitirmiş olmakla beraber, tümeller tartışmasının sona erdiği düşünülmemelidir. Dolayısıyla, günümüzde devam etmekte olan bir tartışmanın ana başlığı olan tümellerin iki bin yıldan fazla bir geçmişi bulunmaktadır.

Tümeller sorunu felsefenin bütün disiplinleriyle irtibat halindedir ve tek bir felsefe disipliniyle, onun araştırma çevresi sınırları içinde çözülecek bir mahiyette değildir. Yalnızca metafizik ya da mantık değil aynı zamanda epistemoloji, dil felsefesi, zihin felsefesi, teoloji gibi disiplinler tarafından ele alınması gereken yönleri bulunmaktadır. Ayrıca beş tümele ilişkin tartışma konusu yalnızca tümellerle sınırlı değildir. Tümeller kadar, tekillerin nasıl belirli bir birey olduklarını irdeleyen bireyleşme sorunu, bunlarla yakından bağlantılı olarak dil ve zihin boyutları da felsefenin ana tartışma gündemi içinde yer almıştır. Bunların her biri müstakil çalışmaların konusu olmalıdır. Öyle ki her biri açısından incelendikten sonra, bütüncül bir bakış açısıyla meseleyi ele almak gerekmektedir. Bu ise araştırmacının birden fazla sahada ileri seviyede uzmanlaşmasını zorunlu kılmaktadır. Buna ek olarak, çağdaş diller yanında, konu üzerine yazılmış

çetrefil metinleri incelikleriyle okuyup anlayabilecek düzeyde antik dillere vakıf olmak da zorunludur. Bu donanıma sahip bir araştırmacının yetişmesi ise kuşkusuz konunun kendisi kadar zor olacaktır. Kanımızca, Porphyrios üzerine çalışmalara öncelik verilerek, yüklem sınıfları olarak beş tümelin farklı düşünürlerce nasıl anlaşıldığı ortaya konulmalıdır. Ardından tümeller, dil felsefesi açısından ele alınmalı, metafizik ile sınırları belirlenmelidir. Tümellerin ontolojik statüsüne ilişkin sorunlar bireyleşme sorunuyla birilikte ele alınmalıdır. Bize göre, bu şekilde bir sıra izlenerek kademeli bir ilerleyiş takip etmek en makul yaklaşım olacaktır. Tümel ile beş tümel birbirinden farklı kavramlar olmakla beraber beş tümeli, onlar yoluyla yapılan tümel yüklemeler üzerinden düşünmekteyiz. Bu nedenle ikisi arasında kesin bir öncelik-sonralık ilişkisi belirlemek güçtür. Buna karşın, biz Porphyrios üzerine çalışmalara ağırlık verilerek, mantıksal tümelleri metafizik tümellerden önce incelemenin daha doğru olacağı kanısındayız. Porphyrios'un tümellerin ontolojik statüsüne dair üç soru yöneltmesi ancak bunları yanıtızsız bırakması, bizce onun da meseleye bu yönde yaklaştığının bir işareti olarak görülebilir.

Porphyrios kuramının yetkinliğine vurgumuz, günümüzde onun beş tümel anlayışının ülkemizde yegâne yüklem kuramı olarak okutulmaya devam etmesi gerektiğini düşündüğümüz şeklinde anlaşılmalıdır. Bize göre, kavramlarımızın biçimlenmesinde, mantığımızın işleyişinin belirlenmesinde, her ne kadar görünür olmasa da en etkili olmuş düşünür Porphyrios'tur. Bizim için "ilk muallim" Aristoteles değil Porphyrios'tur; zira Aristoteles'i ve onun mantığını hep Porphyrios'un gözleriyle gördük ve de görmekteyiz. Porphyrios, varlık ve düşünce arasında kendi bağlarını kurmuştur. Onun kuramını kullanmaya devam etmek, dünyaya onun kavramlarıyla, onun perspektifinden bakmaktır. Oysa bugün biz, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine kendi medeniyetimizin ilkelerinden hareketle kendi yanıtımızı vermeli, varlık ve düşünce arasında kendi özgün bağlarımızı kurmalıyız.

Bunu gerçekleştirebilmek, Porphyrios'un etkisinden uzaklaşmakla, bu ise onu daha yakından tanımakla ve yeniden düşünmekle mümkündür. Bizce *İsagoge*, bir felsefeye giriş kitabı değildir; engin bir felsefe dünyasını içermektedir. Bu yazımızı elbette bu engin içeriği tanıtmak için yeterli değildir. Ancak Porphyrios ve *İsagoge*'sini yeniden düşünmenin mümkün ve de gerekli olduğunu göstermek için bu yolda atılmış mütevazı bir adımdır; *İsagoge*'ye bir giriştir. Kanaatimizce, *İsagoge*, "Giriş" anlamındaki etimolojisiyle değil derinlikli içeriğiyle ele alındığı zaman, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine kendi özgün yanıtımızı nasıl vereceğimiz hususunda bizim için son derece öğretici olacaktır. Kısacası, Porphyrios ve *İsagoge*'ni hep birlikte yeniden düşünmek için bir çağrıda bulunuyoruz ve bu çağrımızın yanıtızsız kalmayacağına inanıyoruz.

Kaynaklar

- Aristoteles. (1996). *Organon V Topikler*. (Çev. H. R. Atademir). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Atademir, H. R. (1948). *Porphyrios'un İsağoji'si ve Birkaç Söz*. İçinde: Porphyrios. (1948). *İsağoji*. (Çev. H. R. Atademir). Konya. (ss. 7-25).
- Audi, R. (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. New York: Cambridge University Press.

- Boethius, A. M. S. (1891). *In Categorias Aristotelis*, İçinde: Opera Omnia. J. P. Migne. (Ed.). Paris: Patrologiae Latinae. Tomus LXIV. (pp. 159-294).
- Bunnin, N. & Yu, J. (2004). *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*. United Kingdom: Blackwell Publishing.
- Cameron, M. (2009). *Boethius on Utterances, Understanding and Reality*. İçinde: The Cambridge Companion to Boethius. John Marenbon (Ed.). New York: Cambridge University Press. (pp. 85-104).
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çapak, İ. (2011). *Porphyrios ve İbn Sina Mantığında Tümeller*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Çelik, S. (2010). *Bilgi Felsefesi, İlkçağ'dan Yeniçağ'a*. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- De Libera, A. (1998). *Introduction*. İçinde: Porphyre. (1998). İsağoge. (Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds). Paris: Vrin. (pp. VII-CXLII).
- De Libera, A. (1996). *La Querelle Des Universaux*, Paris: Éditions Du Seuil.
- Dumitriu, A. (1977). *History Of Logic*. Volume I, Kent: Abacus Press.
- Evangelidou, C. (1996). *Aristotle's Categories and Porphyry*. Leiden, New York, Köln: Brill.
- Kaya, M. (1983). *İslam kaynakları ışığında, Aristoteles ve Felsefesi*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. (Çeviren ve hazırlayan: Hakkı Hünler). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Porphyrios. (1948). *İsağoji*. (Çev. H. R. Atademir). Konya.
- Porphyry. (2014). *On Aristotle Categories*. (Translated by Steven K. Strange). Great Britain: Bloomsbury.
- Ross, D. (2011). *Aristoteles*. (Çev. Ahmet Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Strange, S. K. (2014). *Introduction*. İçinde: Porphyry. (2014). On Aristotle Categories. (Translated by Steven K. Strange). Great Britain: Bloomsbury. (pp. 1-12).
- Türer, C. (2015). *Porphyrios*. İçinde: Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni. Cilt II. Türer, C. ve Olgun, H. (Ed.). İstanbul: İnsan Yayınları. (ss. 507-520).
- Türker-Küyel, M. (1969). *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Liberal Felsefenin Sosyal ve Siyasal Yönden Eleştirisi

Social and Political Criticism of Liberal Philosophy

Burak ÖZMADEN *

Geliş Tarihi: 26.04.2019 * Kabul Tarihi: 16.06.2019 * Yayın Tarihi: 01.07.2019

Özet

Bu çalışmanın konusu, savaşlar ve coğrafi keşifler neticesinde ortaya çıkan, batı devletlerince uygulanan sömürgecilik akımının ve beraberinde yaşanan sanayi devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkan kapitalist sistemin, sosyal ve siyasal bir yönünü oluşturan liberal düşünce sisteminin meydana getirdiği medeniyet anlayışının eleştirilmesi üzerine olacaktır. Aydınlanma döneminin bir ürünü olarak ortaya çıkan liberal düşünce ve beraberinde getirdiği kavramlar olan özgürlük, serbestlik, bireycilik, rekabet dünya üzerinde köklü değişimlere sebep olmuş yeni bir sistem kurulmasında, fikirsel anlamda temel oluşturmuştur. Çalışmamızda bu düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olan gelişmeler, tarihsel süreçler aktarılacak mevcut durum ve dönem içerisinde değerlendirmesi yapılacaktır. Liberalizm neydi? Ortaya çıktığı dönemde temel ilkeleri nelerdi? Daha sonra nasıl bir forma dönüştüğüne dair saptamalar yapılacak bununla ilgili eleştiriler aktarılacaktır. Mevcut durumumuzda içinde bulunduğumuz Dünya’da medeniyet anlamında, değerler anlamında ciddi sıkıntılar söz konusu, bunun hem sosyal hem de siyasal açıdan yansımalarını görmekteyiz. Bir medeniyet ve ahlak problemi yaşanmakta, teknolojinin insanların hayatlarını kolaylaştırması, insan gibi komplike bir varlığın iç dünyasını doldurmakta işe yararamamaktadır. Liberal düşünce sisteminin bir ürünü olarak ortaya çıkmış olan kapitalist sistem her geçen gün insanların ahlaki yapısını daha da bozmaktadır. Buna istinaden çalışmamızda liberal felsefenin ortaya çıkışını, onu savunan filozofları, çıkış amacını ve şu anda ne gibi amaçlar dahilinde, nelere sebep olduğu ve sebep olabileceğini ele alacak sosyal ve siyasal açıdan insanların hayatlarını etkilediği durumlar üzerinden eleştirisi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Liberalizm, Küreselleşme, Medeniyet

Abstract

The subject of this study will be on the criticism of the civilization conception of the liberal thought system which constitutes a social and political aspect of the capitalist system which emerged as a result of wars and geographical discoveries and as a result of the colonial movement applied by the western states and the industrial revolution. Liberal thought which emerged as a product of the enlightenment period and freedom, independence, individualism and competition which are the concepts it has brought together have formed the basis of the idea in the establishment of a new system which has caused radical changes on the world. In our study, the developments that cause this idea to emerge and the historical process will be conveyed and it will be evaluated based on the current situation. What was liberalism? What were the basic principles of the period it emerged? The determination will later be made on what form it turned into and criticism will be given about it. In our current situation, we have

*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi,
burakozmaden@hotmail.com

serious problems in terms of civilization and values, and we see its reflections both socially and politically. There is a problem of civilization and morality, technology does not facilitate people's lives, it does not work to fill the inner world of a complicated entity like human. Accordingly, in our study, we will criticize liberal philosophy, its emergence, the philosophers defending it, the purpose of its emergence and what it causes and will presumably cause in its current purposes as well as social and political aspects which it affects the people's lives.

Keywords: Capitalism, liberalism, globalization and civilization

Giriş

Yaşadığımız çağdaki sınırlar ve kullanılan sistemlerin fazla bir mazisi bulunmamaktadır. Hatta dünya tarihine baktığımızda yakın dönem olarak adlandırabiliriz. Coğrafi keşifler, dünyanın şekillenmesinde, yapılacak olan devrimlerin oluşmasında büyük katkı sunmuştur. Keşiflerin yeni kıtalar ve ülkeler keşfetmesiyle birlikte yeni ham madde kaynakları, işgücü imkanları artarak ilk sömürgeleşme hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu sömürgeleşme ile İngiltere’de ortaya çıkan sanayi devrimi, ham madde ihtiyacını oluşturmuş ve pazar ekonomisini yaratmıştır.

Pazar ekonomisi, buharlı makinelerin icadı ve emeğin ve işgücünün sömürülmesi, beraberinde kapitalizmi meydana getirmiştir. Bu minvalde değerlendirildiğinde, kapitalizmin oluşumundaki düşünce sistemini ise liberal düşünce sistemi oluşturmuştur. Liberal kapitalist düzenden önce merkantilizm denilen altın, gümüş gibi değerli madenlere dayanan bir ekonomik model mevcuttu. Bu ekonomik modelin adı ticari kapitalizm dönemi olarak geçmektedir.

Sanayi devriminin İngiltere’de ortaya çıkması İngiliz sömürgeciliğinin oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağladı. Liberal öğretilerin ortaya çıkışı belli bir sürecin beraberindedir. Yaşanan gelişmeler onun alt yapısını hazırlamıştır. Bu sürecin geneline hâkim olan bilimin gelişmesi ve tekniğin ilerlemesi bu döneme aittir. İnsan merkezli evren anlayışı, ilk olarak insanın doğa üzerinde güç elde etmesine sonra ise insanın doğa karşısındaki zaferini meydana getirmiştir. Bunun yansımaları olarak siyasal ve sosyal alanda radikal değişimlerin oluşmasını sağlamıştır.

Kapitalizmin taşıyıcısı olan fikriyatın başında liberal düşünce gelmektedir. Sanayi devrimi ise bu sürecin bir sonucu olarak doğmuştur. Liberal düşünce sisteminin öngördüğü ifade edilecek olursa kapitalist ekonomi, işleyişine herhangi bir devlet müdahalesinin veya dışarıdan herhangi bir müdahalenin olmaması gerektiğini söyler. Klasik liberalizm bundan dolayı devlete ekonomik alana müdahale konusunda oldukça düşük, asgari bir seviyede müdahale hakkına sahip olması gerektiğini söylemiştir.

Nihai olarak belirtmek gerekirse batı medeniyeti ve kültür havzasında ortaya çıkmış bir ürün olarak liberal demokrasi Batı kültürünün değerlerini taşır. Liberal demokrasi beraberinde kişisel girişimi ve rekabetçi piyasa koşullarını oluşturmuştur.

Liberalizm kelimesi serbest kelimesinden türetilmiş olup, ekonomik alanda bireylere özgürlük içinde, birbirleriyle rekabet etmesini söyleyen bir dünya görüşüdür. Buradan hareketle özgürlükçülük anlamına da gelmektedir.

Çalışmamızda liberal felsefenin tarihsel olarak ortaya çıkışı, ortaya çıkmasındaki etkenler, liberal düşünceye mensup olanlar ve savunucularını, son tahlilde bu düşünce

sisteminin meydana getirdiği medeniyet oluşumunun eleştirisi yapılacaktır. İnsan, şuur ve şahsiyet sahibi olması gereken, bu şuur ile ahlaki bir şahsiyet ortaya koyma gayesinde olan, geçmiş, bugün ve geleceği olan, şimdiye hapsolmemiş ve basite indirgenemeyecek kadar karmaşık bir varlıktır. Bundan dolayı insanın olgunlaştırılmasını, ruh ve beden bütünlüğünü sağlamasını bir fert olarak kendisine, içinde yaşadığı topluma ve tüm insanlığa kazandırılması etik bir algılamadır bir bütünlük ve bilinçle mümkündür. Bu anlayış liberalizme ve anarşizme kayan bir bireysellikten ziyade, bireyin toplumsal önüne bir set olarak çekilmesinden, birey fanatizminden ben odaklılıktan ziyade, seni, öteki ben olarak görme ve ben sen ilişkisi ile kendini bir başkasında görerek, kendisini başkasının aynasında görerek insana etik bir zeminin kazandırılmasıyla inşa edilen bir süreçtir. Çalışmamız mevcut sosyal ve siyasal krizlerin temelindeki düşüncenin, saptanması ve irdelenmesini temel alarak, içimizde bulunduğumuz dünyadaki medeniyet problemine vurgu yapmaktadır. İnsanın aşkın olandan kopması ve çoraklaşması, aklın mutlaklığı ve bireysellik irdelenecek ve bu konudaki eleştiriler belirtilecektir.

Liberalizm ve ortaya çıkışı

Liberalizm, kökeni itibariyle iktidarın sınırlandırılması düşüncesini, felsefesinin temelini oturtmuş ve gücün kısıtlanması, kontrol altında tutulması gerektiğini söylemiştir. Devletin, bireylerin özgürlüklerine, temel hak ve hürriyetlerine sahip çıkmasını, bireylerin bu özgürlüklerini ve birçok temel hak ve hürriyetlerini, güvence altına almasını vurgulayan temel prensipler üzerine inşa edilmiştir. (Elma, 2013, s.174).

Liberalizm, tarihsel olarak çatışmaların içinden geçerek, alt zeminin büyük tarihsel çalkantılardan sonra günümüze ulaşmış, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda varlığını sürdürmektedir. Liberalizm ekonomik anlamda kapitalizm ile anılmaktadır. Demokrasi, hukuk, hukukun üstünlüğü, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, özel teşebbüs ve bireyin özgürlüğü gibi daha çok kendine özgü kavramlardan hareketle liberalizm kendine geniş bir etki alanı oluşturmaktadır. Oluşturulan etki alanı tüm dünyayı şekillendirmiş ve beraberinde yeni bir sistemin kurulmasını sağlamıştır (Çetin, 2002: 80).

Liberalizm kelimesi ifade edildiği üzere birbirinden farklı anlamlar ile de karşımıza çıkmaktadır. Liberalizm kelimesi aynı zamanda erkencilik de denmektedir fakat genel olarak liberalizm kelimesi kullanılmaktadır serbest kelimesinden türetilmiş olup liberalizm, ekonomik alanda bireylere özgürlük içinde fakat adeta bir yarış halinde birbirleriyle ve birbirlerine karşı oldukları bir çerçeve içerisinde rekabet etmesini iddia eden, bu doğrultuda bir perspektif sunan bir dünya görüşüdür.

Liberalizm ortaya çıkış sürecini hazırlayan nedenlerden birkaçını belirtirken, Tanrı merkezli evren anlayışının yerini, insan merkezli evren anlayışına bırakmasıyla birlikte Orta Çağ'da feodal yapının sanayi devrimi, aydınlanma hareketleri ile yıkılması ve beraberinde, Orta Çağ'da bu feodal düzen sayesinde çok büyük imtiyazlar elde edip zenginleşen kilisenin artık itibarının ve inandırıcılığının ortadan kalkmasını dile getirebiliriz. Feodalizm ve Kilise Orta çağda Batı merkezli bir yorumlama içerisine girdiğimizde karşımıza çıkacak olan temel kavramlar arasındadır. Feodalizm, köleci ya da ilkel komün sistemlerinin bütünlüklerini yitirip dağılmalarından sonra ortaya çıkan, toprak imtiyazını elinde tutan egemen sınıf ile bu sınıfa boyun eğen köylüler sınıfından oluşan ve aşağı yukarı neredeyse bütün Avrupa topraklarında görülmüş olan bir siyasi

ve sosyo-ekonomik biçimlenmedir. Feodal düzende toplumun bütün kesimleri egemen olanlara boyun eğmek, itaat etmek zorundadır (Rosenthal, Yudin, 1972, s.165).

Diğer bir büyük ölçekte öneme sahip olan kurum ise kilisedir. Kilisenin bu kadar güçlü toplum ve dönem üzerinde ağırlığının olmasının iki sebebi mevcuttur. Bunlardan ilki, maddi sebeptir; ikincisi manevi sebeptir. Maddi sebep olarak vergi toplaması, toplumun bütün alanlarına nüfuz etmesi, hakimiyet sağlaması, eğitim ve öğretimi düzenlemesi, ekonomik alanda çok büyük bir etkisinin olmasından ileri gelmektedir. Manevi açıdan gücü ise insanlar üzerinde diğer bir gücünü oluşturmaktadır. İnsanların dini inançlarının merkezi konumunda olmasıyla birlikte onların yaşantılarını bu doğrultuda düzenleyen bir irade konumundadır. Onları yönlendirebilir ve yönetebilir konumdadır. Bu kadar güçlü konumdaki papalık makamının hükümdar karşısında ona bağımlı olması bu koşullar dahilinde söz konusu değildi (Çetin, 2002, s.82-83).

İşte tam olarak buradan hareketle kilisenin merkezde olduğu ve dolayısıyla seküler sorgulamaların mümkün olmadığı Tanrı merkezli bir evren görüşünün hâkimiyetinde olan ve feodal bir düzene sahip, bu şartlardaki Avrupa toplumları liberalizmin oluşmasının önündeki en büyük engel durumundaydılar. Bu şartlar dâhilinde liberalizmin temel kavramlarının oluşturduğu özgürlük, hukukun üstünlüğü, eşitlik, bireysellik gibi kavramların yeşermesi pek mümkün değildi. Bu yüzden ki, eski düzenin feodalizm ve kilisenin baskısının ortadan kaldırılıp yeni bir düzenin oluşturulması gerekiyordu.

Feodal beylerden kurtulmak isteyen burjuvazinin krallarla yaptığı ittifakın konsolidasyonu artırması ile zaten hiçbir zaman mutlak denetim kuramamış olan Roma-Germen İmparatorluğu'nun yerini mutlak monarşilere bırakması ve ekonomik durgunluk ardından ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketlerinin beraberinde getirdiği eleştirel bakış açısı, sorgulama ve özgür düşünce daha sonra deizmin doğuşu ve insan aklının sekülerleşmeye bağlı olarak kullanılmasına cüret edilmesi ile birlikte ortaya çıkan sekülerleşme aydınlanmayı doğurmuş ve bunlar kilise ve feodal düzen hakimiyetinin sonunu hazırlamışlardır, Ortaçağ batı düzeninin yıkılmasıyla birlikte birey, özgür bir ortam oluşturulması inşa süreci başlayacaktır (Çetin, 2002, s.85-87).

Bunun yanında Haçlı Seferlerinin de etkilerinin feodal düzen açısından olumlu tarafları olduğu pek iddia edilemez. Haçlı Seferleri sonucunda kiliseye karşı güven azalmıştır. Aynı zamanda Haçlı Seferleri üretim ve ticarete gelişmeler sağlamıştır; deniz aşırı yapılan ticaretler sanayi yapılanmasına giden süreçte ilk örneğini vermiştir. Ekonomideki faaliyetlerinin yanında siyasi yaşamda da kendini gösteren Haçlı Seferleri özellikle İtalya'da ticaretin canlılığı sayesinde vücut bulan tüccar sınıfının doğmasına neden olup bu sınıfın siyasi gücü ele geçirme arzusuna kapılmasında dolaylı olarak etkili olmuştur. Tacirlerin ülkeler arası ticari faaliyetlerde bulunmasının kolaylaşması için malların üretilmesi ihtiyacına yönelik yerlerin tacirler tarafından açılması, burada insanların para karşılığı mal üretmek için çalıştırılmaları gibi emarelerde sanayi sermayesine dönüşümün açık göstergesidir. Elbette bu dönüşümün insanlar arasındaki iş ilişkilerinin hızlanmasında ve artmasındaki, yerel nitelikte Pazar sahalarının kurulmasındaki gelişmeyi sağlaması da tabii bir durumdur (Şenel, 1986).

Feodal sistemin etkilerinin sebep olduğu sınıf düşüncesi zamanla siyasi alanda somutlaşmış, burjuvazi feodal sisteme karşı, monarşinin yanında yer almıştır ancak ekonomideki üstünlüğüyle yine de yetinemeyen burjuvazi monarşilerin de karşısında

yer alarak siyasi anlamda da egemen olma hedeflerini programına koymuştur. Burjuvazinin bu gayesi Fransız Devrimiyle de diğer ülke devletlerine yayılmış, tarih sahnesinde yerini almış ve bir yüzyıl sonra da felsefi-siyasi bir özne olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Burjuvazi, kitleleri kendine çekmek için ortak amaçlar üretmeye başlamıştır. Dolayısıyla aydınlanmayı bu etmenleri yok sayarak, insan ilişkilerinin ekonomik siyasi gelişmelerini incelemeyi bu yayılımı görmeden açıklamak haniyse mümkün değildir. Aniden ortaya çıkmayıp bir süreç halinde gelişen Aydınlanma düşüncesinin iddiası şu temel varsayımlar üzerine kurulmuştur. Ekonomideki gelişmelerle düzenlenen toplum ile diğer alanlarda da gelişmelere ayak uydurabilecek, bir adaptasyon ve denge sağlayabilen toplum vardır; bunun için ise yeni olana eğilim ve yönelim, değişim ve gelişme isteği aydınlanma düşüncesinin temelindeki iddiayı ortaya koyar.

Avrupa topraklarındaki, Orta Çağ döneminin karanlığı ve dogmatikliği aydınlanmanın fitilini ateşlemiş insanlar düşüncelerindeki kalıpları kırıp sorgulama evresine geçmiştir. Aydınlanmanın getirdiği bu sorgulama evresi bilimsel bakışa da katkı sağlamış bilimin ortaya koyduğu deneysel bilgiler eskiden belirsiz niteliklere sahip olan basmakalıp düşünceleri silmeye başlamıştır. Bilimsel çıkarımlar yalnızca tabii bilimlerin tekelinde kalmamış tümevarımsal yöntemlerle sosyoloji adıyla andığımız toplum bilminde de etkilerini ve örneklerini göstermiştir. Toplumunu anlamaya ve bununla birlikte izlenmiş veya izlenecek olan siyasi amaçlara yönelik olarak düşünürlerin bu bağlamda olan görüşleri ve çalışmaları konu dahilinde incelenmeye değerdir (Türkmenoğlu, 2004, s.7).

Aydınlanma döneminin öne çıkan filozoflarından J. Locke (1632-1704) ise ortaya çıkacak bilgilerin yine deneyim ve gözlemlerle elde edileceği görüşündedir. Locke'a göre insanın herhangi bir şeyi anlayabilmesi için yeniliklere açık olan, cesur ve sorgulayıcı bir zihin, kişinin kafasındaki soru işaretlerini, sorgulamalarını açıklığa kavuşturabilecek tecrübi imkanların sağlanması şarttır. Siyasi özgürlüklerde sınırsızlığa yakın bir ölçütü temel alan liberalizm J. Locke'un devlet yönetimi konusunda düşüncelerini etkilemiş bunun yanı sıra Locke verilecek olan eğitim açısından da yine akılcılığı önder olarak kabul etmiştir (Türkmenoğlu, 2004, s.8).

J. Locke toplumu oluşturan insanı da din (Hristiyanlık) ve geleneğin kötü yargısından bağımsız şekilde benimseyerek insan konusunda pozitivist bir bakış açısına sahip olmuştur. Dinsel anlamda insanda var olan nefis adı altında toplanan birtakım istekler dini açıdan insanın kötü diye nitelendirilmesine sebep olan durumdur fakat Locke haz almaya yönelik olan bu olayı kötü nitelikteki değerlendirmelere tabi tutmaz ve bu durumun insanı doğru seçimler yapmaktan alıkoyduğu fikrine de karşı çıkar (Türkmenoğlu, 2004, s.9).

18. Yüzyılda toplum hayatındaki, toplumun algılayış biçimlerindeki ve değerler dünyasındaki olguların, dini etkilerin, azalıp aklın, bilginin, bilimin ön plana çıktığı 18.y.y.'da gelişen geleneksel dönemin kavramlarının ağır bir darbe aldığı, yeni dönemin, modern dönemin temellerinin atıldığı bir dönem olarak açıklayabiliriz. Aydınlanma döneminin yaşanmasında eskiden soylular sınıfı ile köylüler arasındaki sınıfa denilen burjuvazinin bu dönemde faaliyetlerinin, etkinliklerinin çoğalmış olması önemli paya sahiptir; elbette böyle bir sınıfın oluşmasında ekonomideki değişimlerin rolü birinci sırada gelir (Türkmenoğlu, 2004, s. 8- 9).

Toparlayacak olursak yine de Aydınlanma döneminde her ne kadar bilimsel bakış kazanımları yeniliklere ve değişime açıklık iddiasını ortaya çıkarmış olsa da döneme kişiliğini kazandırsa da 17.yy'da Avrupa geleneklerinin ve Hristiyanlığın gelişmeye engel durumlarından, kilisenin etkisinden tam anlamıyla kopuş yaşanmamıştır; bu kesin kopuş 18.yy'da meydana gelmiştir bir nevi 17.yy. bunun altyapısını zeminini oluşturmuş ve daha bağımsız şekilde bilimsel çalışmalar gerçekleşmiştir. Zaten düşünceler birdenbire ortaya çıkmaz, onları meydana getiren süreçler ve zorunluluklar mevcuttur. Tarihin bize gösterdiği en önemli şeylerden biri bir fikrin, düşüncenin oluşumunun aniden olmadığı, belli bir altyapısının ve zeminin olduğudur (Türkmenoğlu, 2004, s.14-15).

Aydınlanma felsefesinin amacı insanın kısıtlanamaz zihinsel bir işleve kavuşması ve insanı sürekli gelişmeye itecek yerleşik bir düşünce sistemi oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda karşıt düşünce yapılarını içeren birçok şey toplumun içinden çıkarılmaya çalışılarak yerine fikir ve gelişmelere açık telakkiler getirilmiştir. Bu toplumu değiştirmeye, geliştirmeye yönelik tutum içerisinde kalıplaşmış ve kendini tekrar eden düşüncelerden arınılmaya çalışılmış fakat aydınlanmanın karşıt kesin çizgilerinin olduğu Hristiyanlık'tan kesin bir kopma yaşanmamıştır. Her ne kadar Aydınlanma ile ilgili tek bir bakış açısı yoktur. Özellikle ekseri Fransız aydınlanmacılarına göre din ortadan kaldırılmalıdır fakat İskoç aydınlanmacılarından olan David Hume'a (1711-1776) göre din ile bir kopmanın beraberinde kargaşa ve kaosu getireceği, istenilen yeni düzene uyum sağlama konusunda insanların problemler çıkaracağı izlenimini düşünmüştür. Bu izlenimden yola çıkarak dinin, toplumun oluşturulacak düzen ve kurallara uymasında araç olarak kullanıldığını da söylemek mümkündür. Din ve oluşturulmaya çalışılan yeni düzenin kuralları arasında bir irtibat bulunacağı da bu sonuçlardan yola çıkarak söylenebilir. Dini araçlaştırmaya örnek niteliğinde David Hume'un şu sözlerinden kanıt sağlayabiliriz: "Din hayatı düzenleyen ve insanın manevi alanındaki boşluklarını dolduran onları insanileştiren davranışlarını yeri geldiğinde düzenleyen bir sistemdir. İnsanlara soğukkanlılık, var olan mevcut düzene uyum ve saygı bununla beraber itaat etme hissini verir" (Hampson, 1991, s.22).

Orta Çağın kilise ve feodal düzeninin ortadan kalkması ve gücünün kırılmasını ele alacak olursak ilk olarak, kent yaşamının inşa edilmesi kentlerin kurulmasıyla ve ilkel düzenin zarar görmesiyle birlikte farklı bir sosyolojik alana geçilmiştir manastır eğitimine karşılık üniversitelerin kurulmuş olması, sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler sonucu insanların dünyevileşmesi, felsefenin ve bilimin şekillendirdiği özgürlüğün topluma hakim olduğu bir sosyal düzen oluşturulmaya ve bireyler ortak çıkarlar etrafında birleşip bu doğrultuda hareket etmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler kilisenin ve kralın gücünün kırılmasında birinci aşama olmuş olduğu söylenebilir (Çetin, 2002, s. 89-91).

İkinci aşamaya geldiğimizde kralın karşısında olan kilise güçlü idi ve aralarında olan karşıtlık çatışmaya dönüşmesi kaçınılmazdı. Kral ve kilisenin egemenlik çatışması kilisenin manevi konularda halkı etkisi altına alması, ekonomik olarak halktan vergi toplaması, kralın ve kilisenin ayrı ayrı mahkemelerinin olması gibi sorunların ortaya çıkmasındaki ikinci büyük etkendi. Bunun bir sonucu olarak Protestanlık ortaya çıktı ve kendini bir reform olarak gösteren bu hareket Hristiyanlığın temelinden yola çıkarak herkesin birbiriyle eşit ve kardeş olduğunu söylemektedir. Bu reform hareketinin temel noktasında şu vardı. Bireyin kiliseye herhangi bir ihtiyaç duymadan tek başına Tanrıyla bir irtibat kurabileceği bunun mümkün olduğunu söylemek ve incili insanların kendileri

okuyup yorumlayabilir olduğunu vurgulamaktaydılar. Bu reformun özünde Tanrıyla kulunun arasında hiçbir aracının olmadan irtibat sağlanacağını savunmaktı (Çetin, 2002, s.93).

Bu reform hareketlerinin, bir sonucu olarak kralın hakimiyetinde ulusal kiliseler oluşturuldu, Katolik Kilisesi'nin evrensel, egemenliği ve örgütlenmesi yıkıldı. Reform hareketleri burjuvazinin hakimiyet kurma bağlamında önünde büyük bir engel teşkil eden dinin örgütlenmesi olan Kilise faktörünü ortadan kaldırmakla beraber felsefi anlamda bir özgürleşme sürecini ortaya çıkartmıştır (Çetin, 2002, s.94).

Üçüncü aşamaya geldiğimizde Rönesans hareketini görürüz liberal düşüncenin temel ilkelerini oluşturmada, Kilise'den bağımsız olarak tezahür eden özgür düşüncenin oturmasını sağlamada en büyük etken Rönesans hareketidir. Rönesans, insanın, evrenin ve dünyanın yeniden bir tanımlama içine girilip eski düzenden tamamen farklı bir düzen oluşturmuştur. Rönesans'ın ortaya çıkmasıyla liberalizmin en temel ilkeleri olarak özgürlük ve bireycilik fikri insanların fikir dünyasına yerleşti ve kıymetli bir şekilde orada yerini aldı. İnsanın artık algılanma ve kendi aklını kullanmaya cüret etmesi tüm dengeleri değiştirmiş ve yeni bir düzen kurmuştur bu düzenin sonucu olarak insan birey olarak toplumdan soyut ve ondan ayrı bir varlık olarak algılanmaya başlanmış, birçok bakış açısı değişmekle birlikte tanrı merkezli dünya anlayışı, tarih anlayışı, insan anlayışı değiştirmişti. Hume, Smith, Locke gibi düşünürler liberal görüşlerini Rönesansın oluşturduğu bir dünya içerisinde söyleyebildiklerini iddia etmek modadır (Çetin, 2002, s.95).

Son olarak Amerikan (1776) ve Fransız (1789) devrimlerinin de liberalizmin yaygınlık ve fikri alt yapı kazanmasında etkili olduklarını ifade etmek mümkündür. Çünkü bu devrimlerle birlikte yayımlanan insan hakları bildireleri, bireyin eşit, özgür ve akıl ile hareket eden bir varlık olduğunu vurgulamış liberalizmin felsefi yönden temellerini oluşturmasında yardımcı olmuşlardır. Liberalizmin ortaya çıkışı bu saydığımız aşamalardan oluşarak Locke, Hume gibi düşünürlerin fikirlerini özgürce ortaya koymalarının bir sonucu olarak tarihte felsefi temelli bir ideoloji olarak konumlanmaktadır (Çetin, 2002, s.97- 99).

Liberalizmin ana düşüncesi ve savunucuları

İngiltere'den Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1704) İskoçya'dan David Hume (1711-1776) ve Adam Smith (1723-1790) Fransa'dan Montesquieu (1689-1755), Voltaire (1694-1778) ve Almanya'dan İmanuel Kant (1724-1804) bu döneme damgasını vuran bilim adamları arasında yer almaktadır (Arı, 2013, s.293).

Hobbes'a göre mutlak anlamda özgürlük anarşi durumunu oluşturmaktadır. Bu anarşi durumu diğer bir ifadeyle mutlaki anlamda özgürlük durumu medeniyetten ve onun yararlarından yoksundur. Egemen bir güçten mahrum olan bir devletin sağlam olarak ayakta duramayacağını, Tanrı'nın kanunlarına karşı olmaması kaydı ile, uyrukların egemenliğine itaatle yükümlü olduklarını söyler (Hobbes, 2004, s.247).

Yapılan bütün sözleşmeler anlaşmalar, herhangi bir egemen bir güç olmadan hiçbir şey ifade etmemektedirler. Buna istinaden zor kullanma gücüne sahip ortak bir gücün olması zorunludur. Bu demektir ki, güçlerinin tamamını tek bir iradeye insana ve yahut meclise bırakmaları gerekmektedir (Copleston, 1998, s.45-47).

Liberal düşüncenin siyasal olarak temel dayanağını oluşturan 17. Yüzyıl İngiliz düşünürü John Locke'tur. Locke için hükümet kavramı insanların mülkiyetlerini korumaları için bir güvence oluşturan kurum niteliğindedir. Bu güvenceyi oluşturacak olacak olana en yüksek güç diyerek söz eder. Locke için doğa durumunda insanlar birbirleriyle eşit ve özgürdürler. Locke doğa yasasını, insanın tanrı ile ilişkisi ve tüm insanların rasyonel yaratıklar olarak eşit oldukları ilkesi açısından tanımlamaktadır (Koçer, 2007, s.156).

Ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş çağının düşünürü olan İskoçyalı iktisatçı Adam Smith, liberal ekonominin klasiği olarak kabul edilen çalışmasında liberal ekonominin de temellerini atmıştır. Smith 'Ulusların Zenginliği'nde, kapitalizmin işleyişinin yanı sıra, bunu üreten tarihi koşulları açıklamış olup, merkantilizmi yermekte ve her devlet müdahalesinin bir sınıfın çıkarı için olduğunu ileri sürmektedir. Smith'e göre tüccarlar ulusu zenginleştiren, ama sürekli olarak kendileri için ayrıcalık peşinde koşan ve asla yönetimde olmamaları gereken bir sınıftır. Zenginliğin kaynağını işgücünün miktarı ve üretkenliğin belirlediğini, pazarın genişliği ile buna bağlı olarak artan iş bölümünün, zenginliği arttıran esas etken olduğunu ileri sürmüştür. Böylece pazarı kısıtlayan tüm merkantilist kanunların ve tekellerin kaldırılması gerektiğini savunmuştur (Smith, 2002, s.7).

Diğer taraftan devlet üzerine düşünen farklı bir başka filozof olarak Hegel'e (1770-1831) göre bireyin devletle ilişkisi sözleşmecî ve liberal anlayışlardan başkadır. Buna göre birey ancak devletin üyesi olmakla hakiki birey olabilir. Çünkü devlet kendiliğinden rasyonel şeydir, onun birey tarafından bilinip bilinmemesi ya da kabul edilip edilmemesi bir şeyi değiştirmez (Hegel 2004, s.200-201).

Görebildiğimiz kadarıyla bireylerden müteşekkil bir organizasyon olarak devletten ziyade, devletin bireyi oluşturduğu öne çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle alt yapı üst yapıyı değil, üst yapı alt yapıyı meydana getirmektedir (Topakkaya, 2008, s.386)

Liberal düşünceye önemli ölçüde katkısı olan bir diğer düşünür ise Jean Jacques Rousseau'dur (1712-1778). İkel durumdaki toplumlarda mülkiyet kavramı ile başlayan eşitsizlik ve bu eşitsizliğin yol açtığı mücadele ortamı, yalnızca insanların bir "genel irade" kullanarak, kendi seçtikleri 'egemen'e boyun eğmeleri ve kendi aralarında oluşturacakları bir sözleşme ile mümkün olacaktı. İşte bu sözleşmenin adı: Toplum Sözleşmesi idi. Bu sözleşme ile halk ya da Rousseau'nun tabiriyle yurttaşlar, kendi haklarını koruyabilecek bir egemen seçecek ve yine istedikleri zaman egemen'in hükümranlığına son verebileceklerdi. Artık egemen gücünü Tanrı'dan değil, kendisini seçen "genel irade" den alacaktı. Hıristiyan Orta Çağ batı felsefesinin ana omurgası olan bu düşüncenin yerine daha seküler bir açıklama olarak sözleşme teorileri geçiyordu. Böylelikle, devletin varlığının ve oluşumunun genel iradenin bir ürünü olarak ortaya çıkması halk iradesinin, istencinin bir sonucu olması ve egemenliğin halka ait olması durumu ortaya çıkmıştır ardından Fransız Devrimi'ne ilham kaynağı olacak olan Ulus Devlet anlayışının yanında liberal demokrasinin de temelleri atılmış olmaktadır (Rousseau, 2004, s.71).

Düşünürlerin görüşlerine kısaca açıkladıktan sonra liberalizmin ana düşüncesinin ne olduğundan bahsedecek olursak bu konuda oldukça fazla görüş ileri sürülmüştür. Devletin şeffaflığı ve oldukça düşük düzeyde etkisinin olduğu, serbest piyasa ekonomisi, bireycilik, özgürlük, eşitlik gibi kavramları sıralayabiliriz.

İlk olarak liberalizmin temel ilkesi olarak öne çıkan kavram özgürlüktür. Özgürlük bireyin kendi kararlarını kendi verebilmesi, hiçbir etki altında kalmadan hareket edebilmesi, hukuk önünde eşit olmasının temel şartıdır özgürlük liberalizmin olmazsa olmaz kavramıdır onun özgürlüğünü kısıtlayabilecek en önemli mekanizma devlettir (Çetin, 2002, s.222).

İkinci olarak değerlendireceğimiz temel kavram ise bireyciliktir. Sosyal, ekonomik ve siyasal olarak bireyin söz ve hak sahibi olduğu ön planda tutulması gerektiği liberalizmin temel koşuludur. Locke, bireyin her türlü otoriteden kurtularak özgür olmasını ve kendi hayatını kendisinin kurması gerektiğini ‘herkes kendinin yargıdır’ ifadesiyle, Kant ‘kendi yasayı kendin yap’ formülüyle bireyciliği özetlemiştir (Çetin, 2002, s.223).

Liberalizmin son olarak en önemli ilkesini değerlendirecek olursak minimal düzeyde müdahale hakkına sahip devleti görürüz. Liberalizm için aslolan birey olmasından dolayı onu kısıtlayacak ve onu çerçeveleyecek en büyük aygıtın devlet olmasından dolayı devleti en ufak düzeyde sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmesi gereken bir aygıt olarak görürler. Buna istinaden Locke devletin amacını bireyin haklarını ve mülkiyetini en üst düzeyde koruması olması gerektiğini söyler. Devletin amacı topluma en iyi şekilde hizmet etmektir (Çetin, 2002, s.224-225).

Liberalizmin Eleştirisi

Liberalizmin karşısına çıkan ilk engel, 1929-1930 yıllarındaki büyük buhrandır. Ortaya çıkan bu kriz A. Smith’in saygınlığını ortadan kaldırmıştır. 1970’li yıllara geldiğinde ise küreselleşmenin ortaya çıkışı yeni bir aşama olmuştur. Gelişmiş ve zengin ülkelerin dünyaya dayattıkları modeller sonuç itibarıyla kendilerine zarar veren onları tehdit eden bir konuma gelmiştir. Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra, iki kutuplu dünya anlayışının yerini tek kutuplu dünya anlayışına bırakması ve bu dünyanın tek süper gücünün ABD olması onun kendi politikalarının, ideolojisinin kapitalizm ve küreselleşme ile beslenip dünyaya hâkim kılmayı hedef olarak belirlemiştir. Aslında kendi ideolojisini ve hedeflerini ortaya koyan ona hizmet eden ekonomik ve siyasi gelişmeler “küreselleşme” olarak adlandırılmaktadır. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Emperyalizm döneminin bittiğini artık dünyada bağımlılık dönemi olduğu söylenmektedir. Bu bağımlılık yöneten- yönetilen odaklı bir bağımlılıktır demek ABD’nin hedefleri için çok fazla yadırganacak bir durum ortaya koymaz (İrge, 2005, s.67).

Kapitalizmin yarattığı işçi sınıfının içinde bulunduğu durum toplumda eşitsizliklere ve bölünmelere yol açmıştır. Bir tarafta bütün gücüyle sadece temel ihtiyaçlarını karşılamak yaşamlarını sürdürebilmek için çalışanlar, üreten işçi sınıfı yer alırken diğer tarafta işçilerin üzerinden güç ve çıkar sağlayan ve sınırsız ihtiyaçlar peşinde koşan, tüketen ve kullanan burjuva sınıfı bulunmaktadır. Bu tablonun Rönesans’ın vadettiği özgür birey ve hümanizm düşüncesinden uzak bir görünüm vaat ettiği tartışılmaktadır. Ortaya koyulan felsefi, siyasi ve ahlaki özgürlükler kâmil manada yerine getirilememiş iken toplumun bir kısmının sömürülmesine, emek ve hayatlarının yitip gitmesine dahi yol açtığı ifade edilebilmektedir. Modern dünyada, gücü elinde bulunduran hakimiyet kurmaktadır. Güçlünün hakimiyeti belli bir kesimin otoritesine yol açmış ve bu da öteki ile olan ilişkilerde egoist bir tavra dönüşmüştür. Darwinistlerin dile getirdiği “güç haklı!” meselesi ile Francis Bacon’un “bilgi güçtür!” fikri, emperyalizmi ve sömürgeciliğin temel özünü oluşturmaktadır (Bayraktar, 2014, s.6-11).

İnsanoğlu, değerlerle bir etkileşim haline girmeden bir bilinç sahibi olmadan önce yalnızca bir beden varlığıdır. Bir biyolojik varlıktır. Onu insan yapan, değerlerdir. Ancak insan olmak bir süreçtir ve kemale giden yoldur. Değerler etrafında insanlık anlaşma, birleşme, yardımlaşma, faaliyetlerini gerçekleştirebilir. Değerlerle irtibat kurma, insanlık için hayatidir. Değerler sayesinde insan metafizik anlamda, manevi anlamda bir varlığa dönüşebilir. İnsanın sadece biyolojik bir varlık olarak görülmesi onun bir anlamda makineleşmesi demektir. Değerler madde ve mana, ruh ve beden bütünlüğünü sağlamada ve birlikte olması gereken esas temeldir (Bayraktar. 2016, s.23-26).

Bu noktada vurgulanan bir diğer husus ise gönüllülük hususudur. Eğer bir değer üretmede özellikle ahlaki anlamda bir değer üretmede esas gönüllülük olmalıdır. Aksi hali zorlama ve zorunluluk hali olacaktır bu noktada insanın özgürlüğü ya da sorumluluğu bulunmamaktadır. Yapılması gereken ise insanın ilk önce insanın derininde kendini bir ahlaki özne olarak konumlandırmasıdır. Kendisine sorular yönelterek bu dünyaya gelişinin amacının ne olduğunu, neyi gerçekleştirmek için burada olduğuna dair soruları kendine sormaz ise bugünün bunalımını etikten ve metafizikten uzaklaşmayı robotlaşmayı, makineleşmeyi görüyoruz temelinde bu yatmaktadır (Gürsoy, 2007, s.38).

Bununla birlikte günümüz yaşantısını şekillendiren küreselleşmeyi konusuna değinmek yerinde olacaktır. Ancak küreselleşmeden evrenselleşmeden farkınıda belirtmek gerekir. Buna göre küreselleşme, kapitalizmin bir sonucu olarak insanın kişiliğini yok eden, onu değersizleştiren, tek tipleştirmeyi içinde barındıran, ayrıca kültürel hayatın içinde ele alındığında bir zorlama bir dayatma diyebiliriz. İnsanı insan yapan, onu robotik bir varlıktan farklı olmasını sağlayan değerlerin, değerlere dair bilincin yok edildiği, büyük tahribe uğradı bu noktada, çeşitlilik çoğulluktan uzak adeta bir üniformizasyonun ortaya koyulmasıdır. Çünkü üniformizasyon, insanların kendilerine yabancılaşmasını sağlıyor ve insanı, insan olmaktan uzaklaştırmaktadır. Burada ihtiyacımız olan yeni bir bilinçtir. Bu bilincin etik bir düzlem ve anlamda olması aynı zamanda çözümü de vaad bir açıklık getirmektedir. Değer insanın içinde hazır halde bulunan ya da bir mağazadan satın alınabilecek bir şey değildir. Değeri kendimizde gerçekleştirmeyi başardığımızda erdemli olmayı da başarmış olmaktadır. Bu bir süreç ve insanın doğrudan içinde olduğu, değeri merkeze alıp kendi şahsiyetini meydana getirdiği ve bunun sonucu olarak etik bir hayatı oluşturması. Küreselleşme bırakın insanın varoluşsal anlamda kendini gerçekleştirmesini, kendisi olarak, bir özne olarak hareket etmesini, o özneyi ortadan kaldıran her şeyi mekanikleştiren bir kavramı oluşturuyor. Bilincin olması için bir özne gerekir. Küreselleşmenin içinde bir özne yok, insan “bir aktör değil; bir faktör” konumundadır (Gürsoy, 2007, s.131-132).

Etik, insana her daim bir ufuk sunar. Genel olarak sunulan bu ufuk evrenseldir. Olması gereken yönelimdir. Küreselleşmenin içinde sorumlu olan belli bir faildan dışında özgür olan bir fail dahi yoktur ortadan kaldırılmıştır. Ama etik söz konusu olduğunda “özgür” ve “sorumlu” özne karşımıza çıkar. Etiğin konuştuğu dil bir ahlak dili olduğu için onun konuştuğu noktada evrensel olandır. “Ben kendimi, kendim olarak, kendi değerlerim açısından algıladığımda, onu aynı zamanda bütün insanlar için algılarımla. Yani, değeri, kendi adıma koyarken, kendimde başkaları için de ortaya koyarım ve başkalarına yöneldiğim zaman, onlarda bu değer dolayısıyla bütünleştiğim, kendi evrensel yüzümü fark edebilirim” (Gürsoy, 2007, s.132). Bu durumda etik, etik bilinç ve değer bilincinin söz konusu olmasında evrenselliği de hemen yanına

eklememiz ve birbirinden ayırmamız gerekiyor. Oysa küreselleşme dediğimiz kavramın yarattıklarına baktığımızda ne bir özgür insan ne değerlerin korunması ne yüksek insani değerlerin üretimi ne de ahlaki bir özne şahsiyetini oluşturmuş bir insan figürü karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme bize tek tipleşmeyi getirirken, sabit, genel bir insan figürü çizerken, etiğin evrenselliği barındırdığını görüyoruz. Etiğin evrensellik boyutu olduğu gibi bir de insanın kendisi içine kapanmasını engellemek gibi bir yükümlülüğü vardır. Bu insanın yalnızlık durumunu kültürler nezdinde de düşünmemiz gerekiyor ki aynı durum kültürlerde de görülmektedir. Küreselleşmenin etkisi altında, kültürler değerlerini öteki plana attığı, geçici olduğu üzerine yapılan söylemlerle birlikte kültürlerin de bir çeşit insanlar gibi, yalnızlaştığı ve içine kapandığı durumlar ve dönemler olabilmektedir. “Çünkü kültür, sadece kendisinden kimlik aldığım değil, içinde kendimi kişi olarak yakalayabildiğim bir platformdur.” Kültürün kendine ait bir etik bilinci söz konusudur. Bu etik bilinç, bireylerin iletişim kurması, oluşturması gibidir. Kültürlerin de etkileşim ve iletişim kurarak bir oluş haline girmesi mümkündür (Gürsoy, 2007, s.133).

Sonuç

Günümüz dünyasına baktığımız zaman bilimin, teknolojinin ve tekniğin her geçen gün gelişim kaydederek ilerlediğini görüyoruz. Diğer yandan ise medeniyet unsurlarının hiç olmadığı kadar karmaşık bir yapı haline geldiği ifade edilebilir. İnsani ve manevi açıdan bir yoksunluk durumunun, eksikliğin, birtakım insanı insan yapan değerlerden mahrumiyetin yaşandığı, aç gözlülüğün ve bunun sonucunda para ve kaynak hırsının tetiklendiği savaşların, terörün, düzensizliğin ve krizlerin olduğu bir dünyanın varlığı dikkat çekicidir. Liberalizmin eleştirisi tam olarak bu noktada elzemdir. Çünkü küreselleşme adı altında Amerika Birleşik Devletleri'nin ideolojik düşünceleri, onların hedefleri doğrultusunda gelişen, liberal düşünce bugün tüm dünyaya empoze edilmektedir. Liberalizm ile birlikte ülkeler kültürel olarak tahribata uğratılıp, kendi kimliğini yitirerek müstemleke ülkeler haline gelmektedir. Bu gerçekleştirilirken birçok enstrüman kullanılmaktadır. Bireyin ön plana çıkartılıp toplumsal önüne geçmesi, bireyin kendini her şeyden üst görmesine, ben fanatizmine, değerlerin ikinci plana itilip ulus devlet anlayışının ve kültürün ortadan kaldırılmasına sebep olmaktadır. Toplumun en önemli yapı taşı olan aile kurumunun tahribat almasıyla birlikte bireysel yaşam ekonomik anlamda da o ulusa zarar vermektedir. Sıkı aile bağlarına sahip olmayan devletlerin ekonomik krizlere karşı direnmesi zor olduğundan dolayı bireysel yaşam desteklenerek, ekonomik açıdan Amerikan Devleti'nin çıkarlarına teslimiyetçi bir konuma getirilmektedir. Bu ben merkezli anlayış ABD'nin hedefleri doğrultusunda ülkelerin kültürlerinin ve dillerinin tahrip edilmesi ve beraberinde müstemleke bir ülke olmalarını temel amaç haline getirmiştir. Böylelikle düşünmeyen, üretmeyen, ben merkezli yaşayıp tüketim toplumu haline gelip, borçlanarak yaşayan toplumlar bir müddet sonra dillerinden, kültürlerinden ve değerlerinden mahrum bırakılmış olarak siyaseten çaresizlik içine düşerek müstemleke olacaklardır.

Son tahlilde bugün liberalizmin gelmiş olduğu nokta dünya kültürleri açısından büyük bir tehlike arz etmektedir. Liberal düşünce sistemi insanları, bencil ve duyarsızlık boyutunda bireyci, bireylerin, menfaatlerine insani ilişkilerinden daha çok önem vermesinin yanı sıra bu menfaat bağımlılığını habis bir düşünce doğrultusunda çıkarıcı, metalaşmış bir hale sokarak, insanı insan yapan birtakım ahlaki diyebileceğimiz değerleri ortadan kaldırmakta, onları herkesleştirerek aslında sessizce ve kademe

kademe yok etmektedir. Ulus devlet anlayışının yok edilmeye çalışılması ve dünyanın küreselleştiği aslında hiç görüldüğü gibi değildir. Küreselleşirken aslında her yer birbirine benzemektedir. İnsanlar ise herkesleşmektedir. Liberal sistemin, küreselleşmenin eleştirilmesi tam da bu sebeple felsefi anlamda insanlık için çok önemlidir çünkü kaybolan ve halen kaybolmakta olan dünya kültür mirası, dilleri ve mozaik yapısıdır.

Kaynaklar

- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Bayraktar, L. (2014). *Türk Düşüncesinden Portreler*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- Bayraktar, L. (2014). *Felsefe ile*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- Bayraktar, L. (2016). *Medeniyet ve Felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- Copleston, F. *Hobbes-Locke Felsefe Tarihi Cilt 5 Çağdaş Felsefe*. İstanbul. İdea Yayınları.
- Çetin, H. (2002). “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3. Cilt, Sayı 1.
- Elma, F. (2013). “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, *Journal of Qafqaz University*. Sayı 9.
- Gürsoy, K. (2007) *Bir Evrensel Projemiz Var mı?*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Gürsoy, K. (2006). *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Hampson, N.(1991) *Aydınlanma Çağı*. Hürriyet Vakfı Yayınları,
- Hegel, G. W. F. (2004). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, 2. Baskı. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hobbes, T. (2004). *Leviathan*, Çev. S. Lim, İstanbul: YKY.
- İrge, N. Filiz. (2005). “Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik” *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt:6 Sayı:1
- Koçer, G. (2007). *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak. Ankara: Platin Basın Yayın Dağıtım.
- Rosenthal, M. Yudin, P. (1972). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Rousseau, J.J. (2014). *Toplum Sözleşmesi*. Ankara: Nilüfer Yayıncılık.
- Smith, A. (2002). *Ulusların Zenginliği*, Cilt 2, Çev. M. T. Akad, Alan Y. İstanbul.
- Şenel, A. (1986). *Siyasi Düşünceler Tarihi*. Ankara: Teori Yayınları.
- Topakkaya, A. (2008). “Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx’ı Yeniden Okumak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3): 378-396.
- Türkmenoğlu, T. (2004) *Jean Jacques Rousseau’da Özgürlük Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Öğrenme Stratejileri ve Öğretimi

Learning Strategies and Teaching of Them

Meliha Aslam ORKUN*, Ayşe BAYIRLI†

Geliş Tarihi: 22.05.2019 ✪ Kabul Tarihi: 30.06.2019 ✪ Yayın Tarihi: 01.07.2019

Özet

Eğitim alanında yaşanan gelişmeler, bilgilerin olduğu gibi aktarılmasına dayalı eğitim uygulamalarının güncelliğini yitirmesine neden olmuş; bilgiye ulaşma, öğrenmeyi öğrenme, öğrenilenleri gerekli durumlarda kullanabilme becerileri ile donanmış bireylere olan gereksinimi artırmıştır. Dolayısıyla eğitim programları, öğrenciyi merkeze alan yeni yaklaşımlar çerçevesinde yenilenmeye başlamıştır. Öğrenenlerin merkeze alındığı bu anlayışlarla birlikte, öğrenenin bireysel özellikleri araştırmalarda ilgi odağı haline gelmiştir. Özellikle, eğitim alanında görülen değişme ve yenileşme öğretme-öğrenme sürecinde daha çok ön plana çıkmıştır. Öğrencilerin öğrenme sürecinde daha etkin olmaları üzerinde önemle durulan noktalardan birisidir. Öğrencilerin kendilerini yönlendirebilmeleri ve öğrenme becerilerine sahip olmaları, bilgi çağına ayak uydurabilmeleri için gereklidir. Bu durum öğrenmenin gerçekleştirilmesinde bireylerin kendi öğrenme stil ve stratejilerinin farkında olmalarına vurgu yapmaktadır. Öğrencilerin öğrenme stil ve stratejilerini bilmesi, öğrenme güçlüklerini yenme ve bağımsız öğrenme becerilerini desteklemesi açısından önemlidir. Çünkü kendi öğrenme stiline farkında olan öğrenci öğrenmek için neye ihtiyacı olduğunu, öğrenmek için nasıl bir yol izlemesi gerektiğini bilir. Bu makalede, eğitim-öğretim sürecinin öğrenme stratejilerinin neler olduğu ve bu konuda yapılan araştırmaların sonuçları incelenmiş, öğrenme stratejilerinin öğretim sürecine yansımaları tartışılmıştır. Ayrıca bu stratejilerin öğretimi de ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme, Öğrenme Stratejileri, Öğrenme Stratejilerinin Öğretimi

Abstract

Developments in the field of education have led to the loss of timeliness of educational practices based on the transfer of information as is; increased the need for individuals equipped with the skills of accessing information, learning to learn, and using what is learned when necessary. Therefore, the educational programs have started to be renewed within the framework of new approaches that center the student. Together with these insights, the learner's individual characteristics have become the focus of interest in research. In particular, the change and innovation seen in the field of education has become more prominent in the teaching-learning process. Students' being more active in the learning process is one of the important points. It is necessary for students to be able to orient themselves and have learning skills in order to keep up with the information age. This emphasizes that individuals are aware of their own learning styles and strategies in the realization of learning. It is important for students to know their learning styles and strategies, to overcome learning difficulties and to support independent learning skills. Because the student who is aware of his own learning style

*Öğretmen, Kıbrıs Milli Eğitim Bakanlığı, melih.83aslam@gmail.com

† Öğretmen, Kıbrıs Milli Eğitim Bakanlığı, fatosbyrbayirli@gmail.com

knows what he needs to learn, how to follow the path to learn In this article, the learning strategies of the teaching-learning process and the results of the researches are examined and the reflections of learning strategies on the teaching process are discussed. In addition, the teaching of these strategies has been examined under a separate heading..

Keywords: Learning, Learning Strategies, Teaching of Learning Strategies

Giriş

Öğrenme ve öğrenmenin nasıl gerçekleştiği ilk çağ filozoflarından günümüze kadar araştırmalarla gelen bir olgudur. Ancak modern anlamda öğrenmenin nasıl gerçekleştiği davranışçı ve bilişsel kuramcılar tarafından açıklanmaktadır. Davranışçı kurama göre öğrenme, bireyin yaşantı sonucu davranışlarında meydana gelen nispeten kalıcı değişikliklerdir (İlhan, 2011, s.225). Bilişsel psikolojinin gelişimiyle öğrenmenin daha karmaşık ve kapsamlı olduğu iddia edilmiş ve bilişselciler öğrenmeyi; bireyin bilgiyi işleme sürecinde aktif ve özerk olduğu, bilgiyi doğrudan çevrenin verdiği gibi değil, kendi içsel süreçlerinden geçirerek kazandığı bir olgu olarak tanımlamışlardır (Weinstein ve diğerleri, 1979; akt. İlhan, 2011).

Öğrenme kavramının tanımı ve kapsamı çağımız bilgi sistemlerinin sürekli değişen ve kendini yenileyen dinamiğinin gereği olarak yeni bir anlayışla ele alınmak zorundadır. Bu anlayışın önemli bir boyutu, öğrenme sürecinde öğrencilerin kendilerini yönlendirebilmeleri ve bu yönde özerk ve bağımsız öğrenme becerileri kazanmalarınıdır. Başka bir deyişle hayat boyu öğrenme çağımızın bir gereğidir ve bunun gerçekleşmesi için öğrencilerin taktik, beceri ve bilişsel araç donanımına sahip olmaları gerekmektedir. Bu yeni anlayış bireyi ve dolayısıyla öğrenciyi, daha bütüncül bir anlayışla ele almakta ve süreç yönelimli neden ve nasıl soruları, ne sorusuna göre daha çok geçerlilik kazanmaktadır (Somuncuoğlu ve Yıldırım, 1998).

Öğrenme günümüzde en temel ve önemli olgulardan birisidir. Bu doğrultuda öğrenmenin nasıl gerçekleştiği ile ilgili birçok araştırma yapılmış ve öğrenme ile ilgili kuramlar önerilmiştir. Öğrenmenin hangi koşullar altında oluşacağını ya da oluşmayacağını öğrenme kuramları betimlemekte ya da açıklamaktadır (Senemoğlu, 2013). Öğrenme, deneyimin bir kişinin bilgi ya da davranışında meydana getirdiği kalıcı değişimle ortaya çıkar (Hoy ve Miskel, 2010). Öğrenme bilişsel, duyuşsal ve devinişsel, sosyal ve sezgisel olmak üzere farklı biçimlerde gerçekleşebilir. Bilişsel öğrenme bilgi, kavrama, düşünsel yetiler, kavram, ilke, kuram, kanun ve problem çözme ile ilişkili öğrenmeleri kapsarken, Duyuşsal öğrenmede tutum, algı, istek ve inanç gibi değerleri içermektedir. Devinişsel öğrenmede bireyin kinestetik becerilerini ön plana çıkaran koşma, yüzme, yazma, okuma, tenis oynama, konuşma gibi bedensel öğrenmeler yer almaktadır. Sosyal öğrenmelerde ise gözlemlere dayalı taklit etme ve model alarak öğrenme söz konusudur (Duman, 2004).

Bir davranışın öğrenme olarak kabul edilmesi için şu özelliklere sahip olması beklenmektedir.

1. Davranışın gözlemlenebilir olması
2. Öğrenilen davranışın süreklilik göstermesi
3. Davranışın yaşantı ve deneyimler yoluyla elde edilmesi

4. Davranıştaki değişimin yorgunluk, hastalık, ilaç alma vb. etkenlerle geçici bir biçimde meydana gelmemesi
5. Davranışın sadece büyümeye dayalı gerçekleşmemesi (Senemoğlu, 2013).

Öğrenme ile ilgili bu kavramları incelediğimizde, öğrenmenin öğrenenin davranışının değişmesi ile sonuçlandığı, meydana gelen değişikliğin bireyde kalıcı olduğu, diğer bir ifade ile refleks ya da yorgun olma ve ilaç alma durumlarına bağlı olmadığı, bireyin çevresiyle kurduğu etkileşim sonucu oluştuğu anlaşılmaktadır.

Yöntem

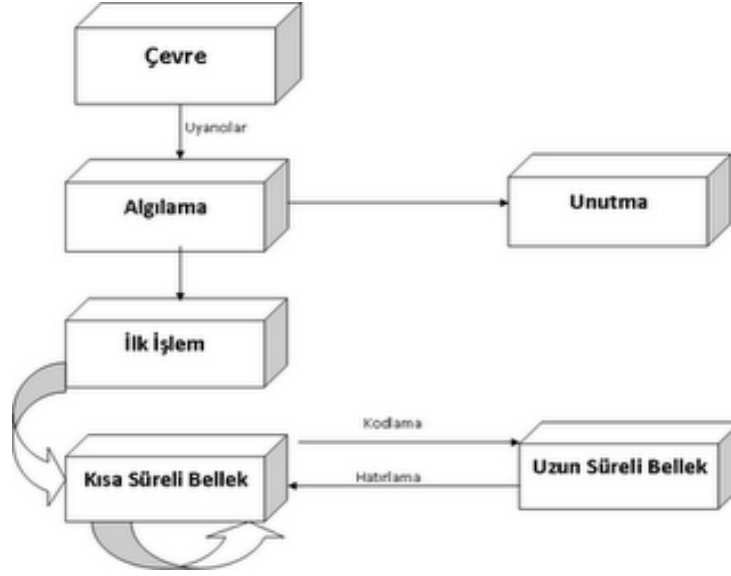
Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, s. 187). Veriler toplanırken, öğrenme stratejileri ile ilgili kitap, dergi, makale, köşe yazısı, resmi belge ve rapor gibi basılı ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler temalar halinde sunulan başlıklar altında raporlaştırılmıştır.

Öğrenme stratejileri

Strateji kelimesi köken olarak askeri bir terim olup, askeri alanlarda yapılan planlara denilmektedir (Schmeck, 1988). Genel olarak strateji kelimesi, bir hedefe ulaşmak için izlenen yol ya da bir planın uygulamaya konulması olarak tanımlanmaktadır (Açıkgöz, 2000). Bilişsel psikoloji açısından strateji kavramı ise bireyin bir göreve yaklaşımını, akademik ya da sosyal bir problem ile özerk olarak nasıl baş edebildiğini tanımlamak için kullanılmaktadır (Lenz, 1992). Strateji kelimesinin söz konusu bağlamdaki kullanımı olan öğrenme stratejileri ise bir bireyin ya da öğrenenin öğrenme sürecinde uğraştığı düşünce, davranışlar ve öğrenmeyi gerçekleştirmek için kullandığı planlar olarak tanımlanmaktadır (Yüksel ve Koşar, 2001).

Öğrenme stratejileri bilişsel psikolojide yer alan bilgiyi işleme modelindeki temel ilkelere dayalı olarak bilişsel işlemi kolaylaştıracak ya da aktif konuma getirecek araçlar ya da teknikler olarak işlev görmektedir (Somuncuoğlu ve Yıldırım, 1998).

Aşağıda verilen (Şekil 1.) bu modele göre çevreden gelen uyarıcılar alıcı tarafından beş duyu organı aracılığıyla algılanır ve duyu kayıtları (ilk işlem) aracılığıyla kısa süreli belleğe iletilir. Ancak kısa süreli belleğin kapasitesi sınırlıdır. Bireyler kodlamalar ve hatırlatmalar aracılığıyla kısa süreli bellekte yer alan bilgileri kalıcı bellek olan uzun süreli belleğe aktarırlar.

Şekil 1. Bilgiyi İşleme Modeli (Çetin, 2011).

Bilişsel psikolojiye göre öğrencilerin başarıları, büyük ölçüde kendi öğrenme biçimlerinin farkında olmalarına ve kendi öğrenmelerini kontrol etme ve yönlendirmelerine bağlıdır. Bu varsayımdan yola çıkıldığında, bireylerin iyi bir öğrenci olabilmesi ve bilgiyi doğru bir şekilde kullanabilmesi için belli bir planları olmaları gerekmektedir. Eğitim psikolojisinde bu planlara öğrenme stratejileri denilmektedir (Weinstein ve Meyer, 1986; akt. Senemoğlu, 2013). Öğrenme stratejisi Sönmez'e (2008) göre öğrencinin çalışırken kendine göre öğrenmesini kolaylaştıran etkinliklerdir. Arends'e (1997) göre öğrenme stratejisi; belleğe yerleştirme ve geri getirme gibi bilişsel stratejileri ve bilişsel stratejileri yönlendirici yürütücü biliş süreçlerini kapsayan, öğrenenin öğrenmesini etkileyen, öğrenen tarafından kullanılan davranış ve düşünme süreçleridir (akt. Senemoğlu, 2013, s. 557). Subaşı'ya (2000) göre öğrenme stratejisi, öğrenmeyi gerçekleştirmek için izlenen yol, öğrencinin kendi kendine öğrenebilmesi için kullandığı işlemler ve davranışlardır. Başka bir tanıma göre Derry ve Murphy öğrenme stratejileri bireylerin belirli bir öğrenme durumuyla ilgili sahip oldukları taktiklerin bütünü olarak ön görülmektedir (1986, akt. İlhan, 2011, s.226).

Öğrenme stratejileriyle yapılan çalışmalar incelendiğinde öğrenme stratejilerinin çok çeşitli şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Senemoğlu (2013) öğrenme stratejilerini; dikkat stratejileri, kısa süreli bellekte depolamayı arttıran stratejiler, anlamlandırmayı (kodlamayı) arttıran stratejiler, geri getirmeyi arttıran stratejiler, geri getirmeyi (hatırlamayı) arttıran stratejiler ve yürütücü biliş (izleme) stratejileri başlıkları altında toplamış, yine bu stratejilerin altında alt stratejiler sunmuştur. Erdem (2005) öğrenme stratejilerini; yineleme, anlamlandırma, örgütleme, anlamayı izleme, ve duyuşsal stratejiler olarak sınıflamıştır. Levin (1986) ise öğrenme stratejilerine yönelik olarak üçlü bir sınıflama ön görmüştür. Bu stratejiler anlama, hatırlama ve uygulama stratejileridir. Levin'e (1986) göre, bilişsel stratejiler öğrencinin neyi nasıl öğrenmesi gerektiğini, üst biliş ise ne zaman ve neden öğrenilmesi gerektiğini kapsar. Üst biliş ya da biliş bilgisi bilişsel stratejilerin seçimi ve seçilen stratejilerin etkililiğinin kontrol edilmesi ile ilgilidir. İlhan (2011) ilk olarak Weinstein ve Mayer'in sınıflamasını;

tekrarlama/prova, anlamlandırma, örgütleme, anlamayı izleme, duyuşsal stratejilerini ortaya koymuş daha sonra Dansereau ve arkadaşlarına ait olan; iki başlıkta toplanmış temel ve destek stratejilerini aktarmıştır. Subaşı (2000) ve Sönmez (2008) öğrenme stratejilerini beşe ayırmıştır; dikkat, tekrar, anlamlandırma, yürütücü biliş ve duyuş stratejileri. Sınıflandırmadaki bu farklılıkların kuramsal yaklaşımlardan kaynaklandığı varsayılmaktadır. Genel olarak araştırmacılar stratejilerini bilişsel, yürütücü biliş ve duyuşsal stratejiler olarak incelemişlerdir. Bu çalışmada en yaygın kullanılan beş strateji hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Dikkat stratejileri

Dikkat öğrencinin bir konuya ilgisini çekmesini ve çevreden gelen bilginin birey için gerekli olanlarının kısa süreli belleğe geçişini sağlayan önemli bir olgudur (Sönmez, 2008). Bu nedenle öğrencinin öğreneceği hedefe bağlı olarak, dikkatini belirginleştirmesi ve dikkatini öğreneceği hedefin üstünde yoğunlaştırması öğrenmeyi sağlamasında yardımcı olacaktır (Senemoğlu, 2013). Dikkati çekmede kullanılan stratejilerden biri, metinde yazıların altını çizmedir. Etkili bir altını çizme stratejisinin uygulanabilmesi için okunan metinde anlatılmak isteneni kavramak gerekmektedir. Metini anlayan öğrenci okunan metinde önemli düşüncelerle, önemli olmayana ayırt edebilir, böylelikle önemli olan yerlerin altını çizer. Ancak bu stratejinin alt sınıf öğrenciler için önemli bilgiyi yeterli düzeyde ayırt edemediklerinde dolayı uygun görülmemektedir (Subaşı, 2000). Altını çizme stratejisinin öğrencinin öğrenmesinde sağladığı yararları Arends (1997) iki başlık altında toplamıştır; birincisi altını çizme anahtar sözcükleri, temel düşünceleri fiziksel olarak yerleştirir, böylece gözden geçirme ve anımsama hızlı ve etkili gerçekleşir. İkincisi, altı çizilerek seçme süreci, var olan bilgiye yeni bilginin birleştirilmesine yardım eder (akt. Subaşı, 2000). Dikkati çekmede kullanılan bir başka strateji de, metnin kenarına not almadır. Yuvarlak içine alınan bilinmeyen sözcükler, önemli bir fikri belirtmek için satırın yanına konan yıldızlar, anlaşılamayan paragrafların yanına konan soru işaretleri, benzerlik ve farklılıkları gösteren notlar ve işaretler önemli bilginin üstünde odaklanılmasını ve daha hızlı biçimde tekrar edilmesini sağlar (Senemoğlu, 2013).

Tekrar stratejileri (rehearsal strategies)

Bilgiyi işleme kuramına yer aldığı gibi kısa süreli belleğin aldığı bilgi miktarı ve bilginin burada kalış süresi bakımından bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıkları en aza indirmek için zihinsel tekrar ve gruplama stratejileri kullanılmaktadır (Yılmaz, 2011). Zihinsel tekrar stratejileri, birtakım formülleri tekrar etme ya da bir kaynaktaki bilgileri aynen tekrar etme gibi stratejilerden oluşmaktadır. Bunların dışında tekrar stratejileri bir metni sesli veya içinden tekrarlama, önemli yerlerin altını çizme ve özetleme şeklindedir. Özellikle bir şiirin, önemli bir sözün, ya da bir matematik formülünün öğrenilmesinde tekrarlama stratejisinden yararlanılabilir. Schunk'a göre bu strateji öğrenilen bilgiyi sistematik bir şekilde örgütleyemediğinden bilgilerin uzun süreli belleğe depolanmadığı ve anlamsal çağrışımlar kurulamayan bilginin geri çağrılmasının da zor olduğunu belirtmektedir (2004, akt. İlhan, 2011, s.229). Diğer bir deyişle tekrar stratejisi ezberlemeye dayalı olduğu için uzun süre öğrencinin hafızasında kalamamakta ve unutulmaktadır. Araştırmacılar bu stratejinin etkili olabilmesi için anlamlandırma stratejilerinin kullanılmasının faydalı olacağını belirtmektedirler.

Anlamlandırmayı artıran stratejiler (elaboration strategies)

Bilgi birimleri arasında ilişki kurarak anlamlı öğrenmeyi sağlamaya çalışan stratejilerdir. Öğrenciler bu stratejilerde öğrenmeyi amaçladıkları yeni bilgiyi, daha önce öğrendikleri ve uzun süreli belleklerinde var olan bilgilerle bütünleştirerek, zihinlerinde yeni anlamlar kurarak öğrenirler. Anlamlandırma stratejileri diğer tür stratejilere göre çok daha çeşitlidir. Soru sorma, benzetimler yapma, ana hatlar oluşturma, özetleme, not alma, ekleme, örgütleme, şematize etme (haritalama) gibi stratejiler anlamlandırma stratejileri arasındadır (Subaşı, 2000; Erdem, 2005). Anlamlandırmaya en iyi örneklerden biri; İngilizce dersinde gördüğü bir kelimeyi daha iyi öğrenmek isteyen bir öğrenci, benzetim yaparak o kelimeyi kendi dilindeki bir kelimeyle kodlamaya çalışırsa öğrenmesi daha kalıcı olur. İngilizce'de different (diferant) farklı kelimesinin Türkçede ilk çağrıştırdığı kelime fırın kelimesidir. Öğrenci mahallelerindeki fırının adını "di" koyulduğunu düşündüğünde ne kadar farklı bir fırın ismi olduğunu düşünerek "di fırın" different kelimesinin zihninde kalıcılığını arttırabilir.

Soru sorma; bireyin kendine ya da başkalarına soru sorarak düşünme stratejisini kullanması, etkili bir kodlama tekniğidir. Soru sorma okunan materyalin anlaşılmasına yardım eder. Ayrıca kendi kendine soru sorması bireyin sorun çözme becerisini geliştirir (Sönmez, 2008).

Benzetimler yapma; öğrenilecek bilginin önceden kazanılan bilgilerle benzerliklerin kurulmasıdır. Yeni bilginin daha önceden bilinen eski bilgi kullanılarak, somut olarak açıklanmasına yardımcı olur (Erdem, 2005).

Ana hatlar oluşturma; ana hatlar oluşturmada öğrenciler değişik konu ya da düşünceleri bazı temel düşüncelerle ilişkilendirmeyi öğrenir. Genellikle kitaplarda her bölümün ilk sayfası, ana hatları gösterir. Böylece okuyucu temel başlık ve alt başlıkları inceleyerek ilişkileri gözden geçirebilir (Senemoğlu, 2013).

Özetleme; metnin ana çizgileriyle anlatılmasıdır. Özetlemede öğrenci, metindeki ana düşünceyi belirler, önemli düşüncelerle ayrıntıları ayırt eder, düşünceler arasında ilişki kurar ve onları kendi cümleleriyle anlatarak bütünleştirir. Yazılı bir materyalin özetlenmesi etkili bir öğrenme yoludur. Özetleme ile herhangi bir konunun anlaşılması ve anımsanması kolaylaşır (Erdem, 2005).

Not alma; metni ana noktalarını bölümler arasındaki ilişkileri açıklayarak, bilgileri daha anlamlı ve kullanışlı biçime dönüştürerek yazmadır. Doğru olarak not alınırsa yeni bilgi, var olan bilgiye etkili bir biçimde ilişkilendirilir ve bilginin düzenlenmesine yardımcı olur. Bununla beraber birçok öğrenci metnin altını çizmede olduğu gibi iyi not alamaz. Bazı öğrenciler öğretmenin söylediği her şeyi yazarlar. Bu tür öğrencilerin önemli düşünceleri bulmada ve amaca uygun tanımlamada güçlükleri vardır. Öğretmenin anlattığı her şeyi yazmaya kalkan öğrenci, not almayı bilmiyordur. Ayrıca bir konuşmacı ortalama dakikada yaklaşık 125 sözcük kullanarak konuşur. Öğrenci kısaltarak yazmaya kalksa bile her söyleneni kaydetmesi olanaksızdır. Etkili not alma, bireyin kendi tümceleri ile ana düşünceleri saptama, önemli düşünce ve noktaları özetleyerek, birleştirerek bir biçim oluşturmaktır (Subaşı, 2000).

Ekleme stratejisi; mevcut bilgi ile yeni bilgiler arasında ilişkiler kurulmasını sağlar. Bu süreçle yeni bilgi daha anlamlı hale gelerek, kodlama kolaylaşır ve daha belirleyici olur. Ekleme stratejileri, yeni bilginin kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe, bilinenle yeni bilgi arasında ilişki kurularak ve birlik yaratarak geçişine de

olanak sağlar. Örneğin; bir telefon numarasını anlamlı bir tarihle, birisinin yaş günü ile ilişkilendirmek, telefon numarasını anlamlı hale getirecek ve uzun süreli bellekte kalma olasılığı artar (Arrends 1997; akt. Subaşı, 2000).

Örgütlenme stratejileri; gruplama, terim ya da düşünceleri bir araya getirme, küçük alt parçalara bölmeyi ve önemli düşünceleri belirlemeyi ya da daha geniş bilgiden ana düşünceleri çıkarmayı içerebilir. Örgütlenme stratejisini kullanan kişi konuyu yeniden yapılandırarak düzenler ve kendisi için anlamlı hale getirir. Yeniden düzenlemede not alma, özetleme, uzamsal temsilciler oluşturma gibi teknikler kullanılır (Subaşı, 2000).

Şemalaştırma (haritalama); düşünceler arası ilişkilerin görselleştirilmesidir. Metindeki önemli düşünceler birbirleri ile ilişkilendirilir. Öğrenciler kavramsal harita oluşturmada, mantıklı kalıplara düşünceleri sıralamayı ve her bir konuda belirlenen anahtar düşünceleri ilişkilendirmeyi öğrenirler. Bilgi şemaları kimi kez aşamalı bir biçimde kimi kez de nedensel ilişkileri gösteren biçimde düzenlenir. Bilginin şemalandırılması öğrencilere çok eğlenceli gelebilir. Bilginin görselleştirilmesi, öğrencilerin yeni konuyu daha etkili öğrenmelerine ve düşünceler arası ilişkileri anlamalarına yardımcı olur (Senemoğlu, 2013).

Yürütücü biliş stratejileri

Yürütücü biliş, bireyin kendi düşünmesi, öğrenmesi, bilişsel stratejini bilmesi, bireyin kendi düşünme ve öğrenme yollarının farkında olması ve kendi öğrenmesini düzenleyebilme yetisidir (Senemoğlu, 2013). Araştırmacılar yürütücü bilişin iki temel öğeye sahip olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Bu öğelerden biri, bilişe ilişkin bilgidir. Diğeri de bilişi denetim, izleme, düzenleme gibi öz düzenleme mekanizmalarıdır (Baker ve Brown, 1984; Brown, 1982; Gagne, E, 1985; 1993; Gagne, ve Drisscoll, 1988 akt. Senemoğlu, 2013). Bilişe ilişkin bilgi, bilgiyi ve anlayışı içermektedir. Öğrenen kişinin, belirli bir öğrenme durumunda kullandığı çeşitli öğrenme stratejileri ve kendi öğrenme sürecine ilişkin anlayışa sahip olmasıdır. Örneğin; görsel eğilimli bir öğrenci kavram haritaları oluşturmanın, yeni bilgiyi anlama ve anımsamada kendisi için iyi bir yol olduğunu bilir (Subaşı, 2000). Yürütücü bilişin ikinci öğesi bilişi izlemedir. Bilişi izleme, bireyin öğrenilecek durumun öğrenilmesinde en uygun stratejiyi seçme, kullanma, izleme ve değerlendirme, yeniden düzenleme yapma yeteneğidir (Senemoğlu, 2013). Örneğin İngilizce dersinde role-play yöntemini deneyen öğrencinin bu yöntemin başarılı olup olmadığı izler ve sonuçlarına göre ya stratejiyi devam ettirir ya da başka bir strateji kullanır.

Duyuşsal stratejiler

Öğrenmede duygusal ya da güdüsel nedenlerden oluşan engelleri ortadan kaldırmak için kullanılan stratejiler duyuşsal stratejiler olarak adlandırılmaktadır (Sönmez, 2008). Öğrencilerdeki dikkati toplayamama, olumsuz tutumlara sahip olma, sınav kaygısı duyma gibi engelleri duyuşsal stratejilerden yararlanarak kaldırabilmektedir. Dikkati yoğunlaştırma, olumlu tutum geliştirme, güdülenme, kaygıyı azaltma temel duyuşsal stratejilerdir (Erdem, 2005).

Öğrencilerin kendi kendilerine çalışırken, en yaygın sorunlarından biri, zihnin ya da ilginin başka yöne çekilmesidir. Dikkatin başka yöne yönelmesi genellikle çalışırken veya okurken, radyonun açılması, oda arkadaşının içeri girmesi gibi dışsal etmenlerden oluşur. Dikkatin bu tür dağılmasının önlenmesi dikkati yoğunlaştırma stratejisi

kullanılır. Bu yöntemde, öğrenciler öğrenmelerini en iyi destekleyen çevresel özellikleri belirleyip, düzenleyerek ruhsal yapılarını öğrenme için en uygun duruma getirirler. Başka bir deyişle, ortamlarını öğrenmeleri için düzenlerler. Örneğin; kütüphanede sessiz bir yer bulurlar, belirli bir yolla çalışma masasını düzenlerler. Tüm bu stratejiler dikkatte istenmeyen kesintileri en aza indirerek dikkati sürdürmede güdüsel koşulların artmasını sağlar (Subaşı, 2000).

Öğrencilerin derse, okula, öğrenmeye ve öğretene karşı olumsuz tutumlara sahip olması öğrenmesini olumsuz yönde etkiler. Bu olumsuzluğun nedenleri bulunarak giderilmesi ve öğrencinin öğrenmeye karşı olumlu tutumlar kazandırılması olumlu tutum geliştirmenin temel amacıdır. Öğrenmeyi öğrenen öğrenciler öğrenilecek konunun kendilerine ne derece uygun olduğunu belirlemede oldukça beceriklidirler. Bu bilgi bana uyuyor mu? Bu benim için önemli mi? ya da ne kadar önemli? gibi sorularla öğrenciler kendi kendilerini konuya güdülemiş olurlar. Güdülenmiş öğrenci, öğrenme sorumluluğu taşır, öğrenmekten zevk alır, öğrenmeyi gerçekleştirmek için sürekli çaba gösterir (Erdem, 2005).

Kaygı, güçlü istek yada dürtünün amaca ulaşmasını engelleyen tedirgin edici durumdur. Kaygı en çok derslerde ve sınavlarda başarılı olamama durumuyla ilgili olarak görülür. Aşırı kaygı düzenli çalışarak, başarı elde ederek ve özgüven geliştirilerek giderilebilir. (Özer, 1998; akt. Erdem, 2005). Güven, öğrenmede çaba harcama ve amaca ulaşmada bireyin inançlarından ortaya çıkar. Olumlu öz-konuşmalar, güvenin sağlanması ve sürmesinde etkili olabilir. Güveni olumsuz etkileyen etmenler ise gerginlik, test kaygısı, verilen görevi iyi yapamama korkusu olabilir (Subaşı, 2000).

Öğrenme stratejilerinin öğretimi

Öğrenme stratejileri eğer öğrenciye öğretilmez ise öğrenci bu stratejileri kullanamaz. Bu stratejilerin öğrenciye öğretilmesi gerekmektedir. Bunun da nasıl öğretileceği konusunda farklı ilkeler ortaya koyulmasına rağmen temel özellikleri benzer nitelikler taşımaktadır. Öğrenme stratejilerinin ne olduğu kadar nasıl öğrenilmesi gerektiği de önemlidir. Öğrenme sürecinde, öğrenciler kendilerini yönlendirebilmelerine ve kendi kendilerine öğrenme becerileri kazanmalarına olanak sağlayan öğrenme stratejileri genelde, okulda ve okul dışındaki yaşantılarda, deneme yanılma yoluyla ya da çevredeki bireylerin önerileriyle öğrenilmektedir (Yaşar ve Belet, 2007, s. 72). Ancak bu stratejilerin öğretmen tarafından bilinmesi ve öğrencilere öğretilmesi, öğrencilerin kendi başlarına bu stratejileri keşfetmesi ve öğrenmesinden daha ekonomiktir. Ayrıca öğrenme ortamlarının öğrenme stratejilerine uygun hale getirilmesi öğrenme sürecinin daha etkin olmasına olanak sağlamaktadır (İlhan, 2011, s. 237).

Öğrenme stratejilerinin etkili olarak kullanımı, öğrenme stratejileri hakkında bazı bilgilerin öğrenilmesini gerektirir. Senemoğlu (2013) bu bilgileri üç başlık altında toplamıştır:

- Öğrenciler öğrenme stratejilerinin türleri konusunda bilgilendirilmelidirler. Örneğin öğrenciler metnin kenarına not alma ya da özetleme gibi stratejilerin ne demek olduğunu bilmelidirler.
- İkinci olarak öğrenciler öğrenme stratejilerinin nasıl kullanılacağına dair bilgilendirme almalıdırlar. Örneğin not alma nedir? Neden her kelimenin altını

çizmemeliyiz? Nelerin altını çizmeliyiz? vb. soruların cevaplarını bulan öğrenciler, öğrenme stratejilerini etkili bir biçimde kullanabilirler.

- üçüncü olarak öğrenciler, belirli stratejileri ne zaman ve niçin kullanmaları konusunda bilgilendirilmelidirler. Örneğin ana hatlar oluşturma hangi durumda ve neden altını çizmeden daha etkili olarak öğrenmeyi sağlayabilir?

Sonuç olarak; öğrencilerin gerek örgün eğitimde derslerde başarılı olmaları, gerekse örgün eğitimden sonra yaşadığımız bilgi çağında kendilerini geliştirebilmeleri için öğrenme stratejilerinin neler olduğunu ve nasıl kullanılacağını bilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle okullarda öğrencilere belli disiplinlerin temel kavram ve ilkeleri öğretilirken öğrenme stratejileri de öğretilmelidir. Çünkü iyi bir öğretim, öğrencilere nasıl öğreneceklerini, nasıl anımsayacaklarını, nasıl düşüneceklerini, güdülenmelerini nasıl sağlayacaklarını öğretmeyi içerir (Subaşı, 2000). Senemoğlu (2013) öğrenme stratejilerinin öğrencilere öğretilmesinde iki temel yaklaşım izlenebileceğini aktarmıştır:

- Doğrudan öğretim: Bu öğretim yaklaşımında öğrenme stratejileri, bağımsız öğretim ya da ders konularının öğretimini içerir. Bu amaçla, genellikle okullarda eğitim programlarında öğrenme stratejilerine bağımsız bir ders olarak yer verilir. Kimi okullarda da öğrenme stratejileriyle ilgili kısa süreli kurslar düzenlenir.
- Karşılıklı öğretim: Özellikle okuduğunu anlama stratejilerinin öğretiminde kullanılan bu yaklaşımda öğrenme stratejileri dersin konularıyla birlikte yeri geldikçe öğretilir. Bu öğretim yaklaşımında öğretmen sunuş yapmaktan ziyade, öğretim stratejilerinin öğretiminde model işlevi görür. Ayrıca öğretmen stratejiyle ilgili bilgiler verir ve sesli düşünerek öğrenme stratejilerinin nasıl kullanılacağını gösterir.

Bu stratejilerin öğretimine yönelik bir başka sınıflama da Özer (2004) tarafından yapılmıştır. Özer (2004), strateji öğretiminde kullanılan yaklaşımları bağımsız öğretim yaklaşımı ve bütünleştirilmiş öğretim yaklaşımı olarak iki başlık altında incelemiştir. Bağımsız öğretim yaklaşımında, öğrenme stratejileri öğrencilere derslerin öğretim programlarının dışında, özel olarak düzenlenen programlar ya da etkinlikler aracılığıyla direk olarak verilir. Bağımsız öğretim yaklaşımı ile yapılan strateji öğretimi, derslere ilişkin öğretim programlarından ayrı olmak koşuluyla derslere ek ve destek olarak gerçekleştirilmektedir. Bağımsız öğretim yaklaşımında; öğrencilerin ihtiyaçlarına yönelik olarak, ders dışında düzenlenen ve genellikle bir saatlik seminerler biçiminde gerçekleştirilen kısa süreli öğretim, genellikle okulun eğitim programındaki derslerin yanında bağımsız bir ders biçiminde düzenlenen uzun süreli öğretim ve bir derse ilişkin öğrenme güçlüklerinin giderilmesine yardımcı olacak ve dersten ayrı bir etkinlik olarak düzenlenen destekleyici öğretim olmak üzere üç ayrı şekilde gerçekleştirilebilir. Bütünleştirilmiş öğretim yaklaşımında ise, öğrenme stratejileri öğrencilere, derslerin öğretim programlarıyla bütünleştirilerek, onların bir parçası olarak öğretilmektedir (Özer, 2004).

Sonuç

Öğrenme sürecinde öğrenme stilleri gibi başarıya etki eden önemli bireysel farklılıklardan bir diğeri de öğrenme stratejileridir. Öğrenme stratejileri, kişinin yaşamına yön veren, öğrenmelerini yönlendiren tüm süreçleri kapsamı bakımından oldukça önemlidir. Senemoğlu (2013, s. 558) öğrenme stratejilerinin öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerini sağlayan işlemler olduğunu ve bu işlemleri bilen öğrencilerin stratejik / bağımsız öğrenenler olduklarını söylemektedir. Gerek öğrenme stilleri gerekse öğrenme stratejileri kavramı bireyin öğrenme sürecinde hangi yollarla bilgiyi aldığına, işlediğine ve hatırladığına dikkat çekmektedir.

Öğrenme stratejileri kavramı, bilişsel öğrenme kuramlarından biri olan bilgiyi işleme kuramı ile eğitim alanına kazandırılmıştır (Oral, 2003). Öğrenme esnasında gerçekleşen bilişsel süreçlerin farkında olma ve öğrenmeyi yönlendirme anlamına gelen biliş bilgisi, öğrenene neyi, nasıl öğreneceği konusunda farkındalık kazandırmakla birlikte, kendilerine uygun öğrenme stratejilerini belirleyebilme imkânı sağlar (Oral, 2003). Öğrenme stratejileri uyarıları algılama, bilgileri kısa ve uzun süreli belleğe transfer etme ve bilgileri uzun süreli bellekte işleme süreçlerini kapsamaktadır (Numanoğlu ve Şen, 2007). Öğrenenlerin öğrenme stratejilerini kullanabilme becerisi kendi öğrenme stillerinin farkında olmalarına bağlıdır (Arsal ve Özen, 2007). Çünkü kendi öğrenme stiline farkında olan öğrenci öğrenmek için neye ihtiyacı olduğunu, öğrenmek için nasıl bir yol izlemesi gerektiğini bilir. Dolayısıyla öğrenme stratejilerinin öğrenciler tarafından öğrenilmesi ve bu stratejilerin öğretimi eğitim alanında üzerinde durulması gereken önemli bir konu olmaya devam etmektedir. İleriki çalışmalarda araştırmacılara yeni öğretim stratejilerinin belirlenmesi için çalışmalarda bulunması ve bu stratejilerin sahadaki yansımalarının incelenmesi önerilebilir

Kaynaklar

- Açıkgöz, K.Ü. (2000). *Etkili öğrenme ve öğretme*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Arsal, Z. & Özen, R. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının öğrenme stratejileri ve öğrenme biçimi tercihlerinin incelenmesi. *AİBÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 151-164.
- Çetin, D. (2011). *Miller'in bilgi işlem kuramı*.
<http://dursuncetin.blogspot.com/2011/02/millerin-bilgi-islem-kurami.html>
 18.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Duman, B. (2004). *Öğrenme-öğretme kuramları ve süreç temelli öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdem, A. R. (2005). Öğrenmede etkili yollar: öğrenme stratejileri ve öğretimi. *İlköğretim-Online*, 4(1), 1-6, (Online): <http://ilkogretim-online.org.tr>.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2010). *Eğitim yönetimi* (Çev. Edit. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- İlhan, T. (2011). *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları, öğrenme stratejileri ve ilgili sınıflamalar*. Ed. Behçet Oral. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Lenz, B. K. (1992). Self-managed learning strategy systems for children and youth. *School Psychology Review*, 21(2), 211-228.

- Levin, J. R. (1986). Four cognitive principles of learning – strategy insruction. *Educational Psychologist*, 21(2), 3-17.
- Numanoğlu, G. & Şen, B. (2007). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin öğrenme stilleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. 8(2), 129-148.
- Oral, B. (2003). Ortaöğretim öğrencilerinin öğrenme stillerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 35, 418-435.
- Özer, B. (2004). Öğretmenin yeni görevi: öğrenmeyi öğretme. *Öğrenmeyi Öğretme Etkinlikleri Diyaloglar, Sunumlar, Atölyeler*. 17-18 Kasım, 197-203.
- Schmeck, R. (1988). *An Introduction to strategies and styles of learning*. Learning strategies and learning styles. Ed.: Ronald Schmeck, 3-20. New York: Plenum Pres.
- Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*, 23. Baskı, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Somuncuoğlu, Y. & Yıldırım, A. (1998). Öğrenme stratejileri: Teorik boyutları, araştırma bulguları ve uygulama için ortaya koyduğu sonuçlar. *Eğitim ve Bilim*, 22(110), 31-39.
- Sönmez, V. (2008). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık. s. 281-283.
- Subaşı, G. (2000). Etkili Öğrenme: Öğrenme Stratejileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 146<http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/146/subasi.htm>.
- Yaşar, Ş. & Belet, S. D. (2007). Öğrenme stratejilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile türkçe dersine ilişkin tutumlara etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 3 (1): 69-86.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Yılmaz, D. (2011). *Öğrenme stratejilerinin öğrenme stilleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yüksel, S. & Koşar, E. (2001). Eğitim fakültesi öğrencilerinin ders çalışırken kullandıkları öğrenme stratejileri. *Çağdaş Eğitim*, 278, 29-36.